

OCTAVIAN GOGA

Strigăte în Pustiu

— CUVINTE DIN ARDEAL
INTR'O ȚARĂ NEUTRALĂ —

BUCUREȘTI

—
Editura Librăriei Școalelor C. SFETEA

62—64, Calea Moșilor, 62—64

1915

Prețul Lei 2.50

III la 12
OCTAVIAN GOGA
♦

Strigăte în Pustiu

== CUVINTE DIN ARDEAL
INTR'O ȚARĂ NEUTRALĂ ==

BA 244032

G 200202404

BUCUREȘTI

—
Editura Librăriei Școalelor C. SFETEA

62—64, Calea Moșilor, 62—64

1915

*Inchin aceste pagini morților din
Ardeal căzuți pe toate fronturile
luptând pentru alții, fericiților cari
au dus o speranță cu ei și nu mai
pot vedea pustiul în care se strigă
zădarnic durerea lor.*

București, 10 Oct. 1915.

AUTORUL.

UN CHINUIT

— In loc de prefață. —

Prietenul meu ședeà ghemuit în jețul din fața biroului. In jurul lui o baricadă de volume, manuscrise vechi, hărți, caiete de însemnări, gravuri, file înegrite de-o slovă mărunță. Toate purtând parcă urmele unor degete nervoase, îngrămădite în nerînduială, ca pe-un câmp de bătaie.

In colțul mesei licăria lampa sfioasă sub abajurul verzui și razele se plimbau pe păreții căptușiți cu cărți. Ochii-i luminau fața cu strălucirea lor umedă și în barbă-i jucau sclipiri de argint. Stam cu obrajii în palme și-i ascultam vorba cum curge domoală, ca și când ar spune o poveste din alte lumi.

Ai simțit tu vreodată, — urmă el, — ai simțit cum ne cercetează moartea? In ceasuri de tăcere și de singurătate eu cred că vine pe la toți. Firește, nu-i e dat oricui să-i ghicească prezența. Părechea care alunecă fericită pe parchetul unei săli de bal în vârtejul unui vals nu-i simte suflarea rece trecând în fâlfâierez unei cilpe. N'o simte nici jucătorul la masa de cărți, nici negustorul copleșit de socoteli, nici țăranul când își face cruce seara și se întinde să doarmă. Darul de înregistrare al acestui oaspe natura l-a

acordat cu zgârcenie, și e bine așa, altfel vieța ar fi mult mai tristă...

Când stai singur însă în golul unei liniști, fie la marginea mării ori în mijlocul unei păduri, sunt clipe de-i simți apropierea. Te face să tresăi o atingere materială par'că, o adiere ușoară în creștet. Ți dai seama că n'a fost nici vântul, rici freământul mării ori al copacilor, a fost ea : moartea care a trecut pela tine. Vezi, ia mine aici vine des în bibliotecă. Și-acum înaintea ta a fost...

Prietenul meu zâmbia cu blândețe și mă privia în ochi stăruitor.

Da, am simțit-o, — reluă vorba. A atins rafturile de cărți colo sus și într'o înmlădiere nevăzută s'a strecurat pe fereastră. Eu de câte ori se abate, rămân pe urma ei mai împăcat ca de obicei. Mă ia în stăpânire ceva din calmul care te cuprinde într'un port când stai liniștit cu bagajul gata să te îmbarci pentru o călătorie lungă. În astfel de ceasuri mă gătesc de drum și fiindcă privirea înainte mi-o văd stânenită, mă uit înapoi...

Așa eram acum când ai intrat tu : mă uitam pe unde am umblat. Lasă-mă să duc mai departe firul și să vorbesc cu mine, tu ascultă...

— Drumul meu a fost un drum drept... A avut poticniri, dar cotituri n'a avut. Oiu fi dat multe greșuri, nu zic, că n'am fost cumpănit de felul meu, dar o mângâiere am... Nu m'am strecurat așa gol prin vieță. Cum să-ți spun, am avut în suflet totdeauna ceva, o credință, o patimă, o fărâmă de sbucium care nu-mi da odihnă. Dincolo de îndemnurile meseriei zilnice eră în mintea mea ceva ce mă frământă veșnic și mă făcea să tresar. Mă prindea în mreje noaptea când eră s'adorm, ori ziua când îmi

încrucişam braţele şi căutam şi eu ca lumea să nu gândesc nimic. Te miri ce pagină din Virgil, un tablou, un discurs, o crimă cetită la gazetă, ceva ce venia dela alţii, dela cei de-afară, îmi răscoliă undele sufletului, ca o piatră aruncată într'un lac... Da, da... Toată viaţa am fost un om fără odihnă, cei de-afară m'au chinuit, nu mi-au dat răgaz...

Povestitorul s'a oprit o clipă şi fruntea i s'a înşeninat.

— Lucru ciudat, dar toate câte veniau dela ei mi se părea că trebuie să se întorcă iar acolo jos, ducând şi credinţa mea. Deaceea, vezi, eu n'am avut darul tăcerii. Nu puteam ascunde nimic, nici binele, nici răul. Eram încredinţat că e un păcat să mă îngrop în mine, că tăcerea e un fel de furt, că toate descoperirile pe cari le facem nu sunt ale noastre, că sunt o undulare ritmică care a pornit din adâncime şi se cere înapoi, sunt ale lor...

Deaceea, am vorbit... Le-am spus şi altora ce eră în mine... Ciudată meteahnă, dar aşă a fost... Să vezi deunăzi o întâmplare, ca să înţelegi... Mi-aduc aminte, eram pe câmp afară, mă plimbam la poala pădurii şi pe-o culme apuneă soarele... Niciodată n'am văzut aşă apus frumos. Globul de foc alunecase la marginea orizontului şi-l tivia cu purpură. În ploaia de raze mestecenii, — ştii cum tremură ei, — jucau umbre violete şi coaja albă strălucea ca argintul. Eră o horă nebună de lumini capricioase, o simfonie de culori. Mi se iviseră în amintire amurgurile din pânzele lui Corot de pe pereţii Luvrului... Nu ştiu cum, mă durea singurătatea în clipa asta, mă uitam împrejur, doriaam un om, un tovarăş, să-i arăt, să-i spun ce am pe inimă... Toate fibrele gândirii mi se agitau. La

vre-o zece pași stă pe bancă un tânăr sclivisit, jobenat, fumă tacticos din țigară și — închi-puiește-ți — își admiră ghetele... Ei, crede-mă, nu m'am putut răbdă, deși nu-l văzusem nicio-dată, m'am repezit la el, de s'a speriat bietul băiat, când l-am tras de mânecă : Domnule, pentru Dumnezeu, uită-te cum apune soarele !..

— Acuma tu zâmbești și te gândești, probabil, câte descoperiri neplăcute voi fi făcut eu deaproapelui în viața mea. Adevărat ! Când ascuți de gândurile tale smulse din frământarea mulțimii și nu le poți înfrână pornirea de-a cere cuvânt, atunci de obicei ajungi în conflict cu alții, doar năzuințele omenești sunt atât de potrivnice. Glasul tău poate să răscolească pa-timi, să atingă răni cari dor, să lovească inte-rese, să taie calea unor aspirații cari pândesc în umbră. Firește, toate tresar atunci și se așează în linie de bătaie, ca să-și apere echilibrul tul-burat de tine. Soarta unui asemeni nehodinit, dragul meu, e frământarea continuă, parcă na-tura a pus ceva din eterna ei neadormire în câte-o inimă răzleață... Din cadavrele acestor chinuiți se ridică pedestalul biruințelor de-măine. Furtunile îți asvârlă sufletul ca pe-o luntre în prada valurilor și n'ai decât un singur port care te scapă o clipă de primejdie : credința ta...

De sigur, nu e acesta programul de viață al micilor triumfători, așa îți zici tu în gând, și ai toată dreptatea. Nu. Oamenii pe cari îi bate norocul pot să-și închidă fereștile în fața sbu-ciumului de-afară, ei își întind hotarul numai până la pragul casei lor și nu lasă nimic să treacă granița. Ei vorbesc numai pentru ei și au darul de a-și speculă tăcerea. Negreșit, astfel sunt la adăpost, loviturile nu-i ajung. Ei sunt ca vi-vandierele, cari fac negustorie și înfundă bani

în ciorap, în vreme ce ostașii cad cu trupul ciuruit de gloanțe... Cei mai mulți sunt din ceata lor, am întâlnit în drum atâția, că mi-e silă să mă gândesc. Mi-aduc aminte, pe băncile școalei sta, alături de mine, un băiat neîndemânatec, prostuț, fără pic de lumină în ochi... Astăzi e mare, vieța l-a săltat sus, să-ți spun numele te-ai cruci... Mă vei întreba, cine l-a împins dela spate? Propria lui tăcere, ți-oiu răspunde. Nici sbucium n'a avut în el, nici impulsul cuvântului. Așa a tăcut în fața nedreptății, a primit de bună prostia, a înghițit toate discursurile șefilor... Azi e gras, rumen și stă în fruntea mesei... Când ne întâlnim mă bate pe umăr binevoitor, mă invită la seratele din saloanele lui și te-asigur că n'ar sta un sfert de ceas pe canapeaua asta sărăcăcioasă din colț. Și cu toate astea...

În ochii vizionarului obosit tresare o licărire nouă.

— Cu toate astea, dacă moartea s'ar opri în fața mea aici în bibliotecă, unde-a fâlfâit adineaori, și m'ar întreba : vrei să schimbi cu fericitul de care-ți vorbeam, ori vrei să te duc ? — eu i-aș răspunde : du-mă ! Sărmanul om, mi-espuse de milă de el. Gândește-te ce trebuie să fie în sufletul lui pe urma unei tăceri de-o vieță. Câtă prostie grea ca plumbul, cât praf murdar cules în drum, câte înjurături înghițite, câte dorinți sugrumate... Ca un beciu înfundat, în care se dospesc mâncările mucegăite, vai, mi-e greu să mai stăruie...

Eu, vezi, mă simt ușor, am spus ce-am avut pe inimă, am mărturisit adevărul, l-am strigat pe-la răspântii, am chemat lumea în jurul meu, să i-l arăt, să-l vadă... M'am spovedit și nu mai am taine. Deaceia aștept în liniște, mi-e bagajul

făcut, pot să plec mâine... Și dacă misterul naturii a hotărît ca sufletul să trăiască și după prăbușirea acestei haine de lut, eu știu că al meu va putea sburâ sus, tot mai sus în înălțimile cerului... Povara nici unei singure minciuni nu-l trage în noroi...

Prietenul meu s'a oprit, ochii-i priviau departe, în gene-i străluciau două lacrimi. Uitându-mă așa la el în fulgerul unei clipe mi se părea că în jurul frunții i se ivise o cunună de raze. Eră de sigur reflexul lămpii cu abajurul verzui pe care închipuirea mea o confundă cu-o aureolă.

REFUGIAȚII

Zilele trecute apăruse prin ziare o consemnare statistică, care arată în ce mod neașteptat s'a urcat circulația străinilor din țară în timpul din urmă. Țiu minte, erau cifre fantastice, se vorbea de zeci, de sute de mii...

Nu m'îi eră însă nevoie de registrele poliției, ca să se confirme adevărul, că România nicio-dată n'a avut atâția oaspeți, ca în aceste zile de sbucium universal. E de-ajuns să-ți rotești ochii împrejur în drumurile obișnuite ale vieții de toate zilele, ca să-ți dai seama de-un aspect schimbat pe care l-a primit populația Capitalei de-o vreme încoace.

Două categorii de oameni noi s'au ivit la București. Vin din două lumi deosebite, cu psihologie opusă, cu credințe și țințe cari se ciocnesc. Se deosebesc așa de mult, că-i distingi dintr'o ochire și știi unde să-i pui.

Unii, despre cari se va vorbi puțin în aceste rânduri, sunt cei cu hârtiile în regulă, vizate de legația germană și austriacă.

Au năpădit toate vagoanele de tren clasa întâiu, toate hotelurile mai bune, toate restaurantele, acești domni înalți și spătoși, bine hrăniți, pe cari îi vezi câte doi vorbindu-și la ureche și aruncând de după ochelari priviri scrutoare.

Bieții chelneri trec cu sfială în fața lor, pentru că domnii cu hârtiile în regulă nu înțeleg să fie prea politicoși și nu-și pot suprima anumite gesturi de oroare ale europeanului rătăcit în extremul orient. Publicul când îi vede ținând consilii, cetind însemnări și aranjând socoteli, are o senzație neplăcută, un amestec de teamă și revoltă, ceva la fel cu sentimentul negrilor din colonii față de exploatatorii căzuți pe capul lor.

Domnii cu ochelari însă își văd de treabă liniștiți, notează în carnet ce vor ei, și au calitatea asta de-a se înmulți într'un mod deosebit.

Năzuințele lor să le lăsăm deocamdată pe seama agenților de siguranță, cei mai chemați astăzi în toată lumea să urmărească drumurile acestor emisari ai... culturii germane.

*

Este însă o a doua categorie de oaspeți. Rostul lor s'ar părea că ne interesează ceva mai de aproape.

Tot călători sunt și ei, dar n'au hârtiile în regulă. N'au nici un fel de hârtie. N'au fiindcă plecând în pripă și-au uitat să le aducă, sau poate, fiindcă în naivitatea lor au crezut, că la București prețuesc acum mai mult două brațe sănătoase decât un certificat dela contele Czerenin... Acești noi veniți se deosebesc dela prima vedere de voiajorii din Berlin pe cari i-a copleșit dragostea de Țara românească. N'au nici prestanța lor în pășire. Nici siguranța gesturilor. Nici acea linie de dispreț în colțul buzelor.

Sunt o seamă de oameni, mai mult tineri decât bătrâni, alții între două vârste, cu hainele cam trecute, cu mișcările stângace, cu o expresie de mirare întipărită pe toată fața și

cu privirea dusă departe. Li vezi prin birturile de mâna a treia, cum stau la câte-o măsuță pe care se grămădește un teanc de gazete. Toți au aerul că au uitat ceva și se căznesc să-și aducă aminte. Ei discută aprins și au fulgere în priviri, ori sunt descurajați cu ochii înfiți în pământ, impasibili niciodată.

Se pot vedeà și ziua la amiazi în fața palatului, când se schimbă garda. Urmăresc cu buzele strânse pasul plutonului de dorobanți și tresar în fața celei dintâiu uniforme de soldat. Dacă te oprești lângă dâșii și-i întrebi de unde vin, ei au să ridice capul și au să-ți răspundă mai mult dârz decât cu blândețe :

— „*Suntem din Ardeal, domnule, și-am venit aici să intrăm voluntari în armata română*”...

*

Sufletul acestor refugiați, cari rătăcesc cu miile în Capitală și prin orașele de provincie, e, poate, cel mai sbuciumat vulcan din frământarea care stăpânește azi continentul.

Din mijlocul unui popor târât la moarte pentru o cauză nedreaptă, s'au smuls de ici de colo mănunchiuri de oameni, cari au înțeles că locul lor nu e în Galiția să muște în țărână de dragul capriciilor contelui Tisza. Ei și-au dat seama că aici la București se hotărăște soarta neamului întreg și-au simțit acolo în satul lor chemarea acestui oraș care le înfierbântă sângele. Li mână un impuls sănătos, mult superior combinațiilor înguste ale atâtor politicieni de provincie cari au zăpăcit lumea dela noi cu declarațiile lor de loialitate. Și-au lăsat deci toate rosturile, s'au scuturat ca de-o minciună de ranița blestemată a împăratului și-au trecut munții...

Roirea continuă a cetelor de refugiați probează mai mult ca orice credința Ardealului întreg.

De sigur, dacă ar fi fost o organizație dincolo, o viață politică cu mai mult fond decât suprafață, o conștiință morală superioară la cei puși în fruntea treburilor, atunci aceste sbucniri răzlete de însuflețire s'ar fi închegat într'o singură avalanșă. Atunci am fi avut o revoluție în Ardeal și colegii mei din comitetul național, urmând pilda trecutului, ar fi azi aici, propagandiști fervenți ai idealului care plutește și de-asupra celui mai umil bordei din țara Moșilor.

Dar toate acestea n'au fost.

De aceea din furtuna care sbuciuiește instinctul de viață al unui popor nu s'au putut strecura dincoace decât câteva strigăte de ajutor.

*

E bine să se vadă limpede în inima acestor oaspeți vremelnici. Să fie judecați după dreptate.

Ei nu sunt niște aventurieri cu traista în băț, plecați în lume să-și încerce norocul. Dela cei mai distinși publiciști ai Ardealului, cari au răspândit acolo ani dearândul, printr'o muncă programatică ideia unității și cari azi stau aici în colțul lor modest de așteptare chinuitoare, dela ei până la miile de soldați ce-au părăsit o armată hibridă, toți refugiații sunt Ahasverii unui ideal.

Cu ei rătăcește pe străzile Bucureștilor o durere vie, o muștrare frățească, care trebuie să doară. Oamenii aceștia nu sunt candidați de funcționari prin birourile ministerelor, ci forțe vii deplasate din gospodăria orânduită a unui neam, cari trebuiesc reintegrate acolo la locul lor. Ei au venit în țară ca să se ceară acasă, la petecul de moșie, la căsuța din bătrâni. Ei au dincolo părinți și copii, speranțe și morminte cari chiamă...

Singurul lor crez politic este intrarea în războiu pentru ocuparea pământului românesc din putredul imperiu vecin. Atâta vor, atâta cer. Mecanismul politicci în terree, echilibrul partidelor cu toate misterele de culise, nu-i pasionează.

Obişnuiţi de-acasă să privească conformaţiile de partid din România ca o rezultată firească a stărilor locale, ei îşi dau seama că nu pot fi decât spectatorii obiectivi ai frecărilor de acest fel. A intra în slujba unuia sau altuia, câtă vreme rosturile lor de viaţă nu se deapănă aici, ar însemna să se degradeze din soldaţii unei idei, la un rol de mercenari. Un respect frăţesc i-a deprins de mult să acorde egal credit de patriotism tuturor bărbaţilor de seamă cari conduc destinele ţării. Atitudinea lor nu şi-o schimbă decât pentru duşmanii ideii care i-a adus aici. Duşmanii Ardealului sunt duşmanii lor, împotriva cărora vor lupta cu toată îndărătnicia pe care o au în sânge şi cu toate mijloacele pe cari le indică grozava nenorocire a ţării lor.

În aceste zile de aşteptare a românizmului, ei sunt fermentul nerăbdării şi e firesc să fie aşă. Ceasul înfricoşat, când moare fratele tău nu se pretează la combinaţii glaciale...

*

Astăzi, aceşti pribegi se vor aduna la Filaret.

Va fi o adunare tristă, cea mai jalnică adunare. Va pluti în aer suflarea morţii şi de undeva de departe, din tranşeele austriace, se va abate o undă rătăcită de oftat românesc.

Să nu vă miraţi, dacă va tresări sufletul şi carnea celor dela Arene.

Să nu vă miraţi, dacă veţi vedea ochi însângeraţi în orbite şi strigăte desnădăjduite.

Să nu vă mirați, domnilor comisari, să nu vă mirați...

Nu sunt ei de vină. Sunt morții din Galiția, sunt risipiții din Flandra, sunt prinșii din Siberia. Ei țin adunare la Filaret. Ei strigă acolo, ei chiamă lumea, ei cer ajutor...

Fiți indulgenți cu ei, domnilor comisari, fiți indulgenți...

CUM CREDEAM NOI...

Acum când condeiele închiriate dela București caută prin toate mijloacele să compromită opera de lămurire a emigranților ardeleni, înfățișând-o ca o improvizație fără rădăcini în trecut, nu va fi poate cu totul inutil să smulgem câte o pagină în care s'a mărturisit credința noastră de-acasă.

Reproduc deci un articol ce-am publicat în organul oficios al partidului național de peste munți, în ziarul *Românul* din Arad, în vara anului 1913, pe vremea mobilizării de atunci.

Din el se va vedeà cum *ideia unității* a fost singurul nostru crez politic și se va desprinde ca un ecou depărtat speranța neclintită ce-o puneam noi în oastea României. Se va vedeà că am urmat o linie dreaptă și că eram tot aceeași când ne socotiam „*ariergarda oștirei românești*”, ca și astăzi când puteam fi *avantgarda* ei.

Am recitit cu oarecare sfieală rândurile ce urmează și acum când le dau la tipar nu-mi pot suprima o ușoară melancolie...

Iată cum credeam noi, iată articolul :

ZILE MARI

Trăim astăzi zile mari, al căror zbucium nu se poate coborî pe hârtie. În jurul nostru se

desfășură evenimente neprevăzute, se agită simțiminte nouă, renasc visuri cari dormitau în umbră. Reînvie par'că vremurile legendare cu cântece și virtuți bătrânești, când sufletul unui neam își răscolește toate adâncimile lui. Dela un capăt la altul trece deasupra poporului românesc un fior care stăpânește inimile și le unește în aceeași palpitare.

*

Acum când dorobanții au trecut Dunărea și armata română se avântă vijelioasă dealungul câmpiilor bulgare, în aceste clipe de izbucnire măreață a atâtor nebănuite forțe latente, cu greu ne poate cere cineva o cumpănire liniștită a întâmplărilor, o înfățișare calmă a situațiunei. Nu e vremea de judecăți acum când volbura inimilor arde în vâlvătăi de foc. Nu vom face deci nici o profeție politică, nu vom căută să privim după culisele diplomatice. Nu ne vom întreba dacă trufia bulgară va fi îngenunchiată cu o zi mai curând ori mai târziu, dacă hotarul României va fi împins mai departe dealungul Mării Negre și regatul își va crea o stare de supremație definitivă asupra peninsulei străbătute în lung și lat de regimentele de roșiori. România își are oamenii ei chibzuiți cari știu și să îndrume și să judece. Maturitatea lor de gândire a dat destule probe și noi nu avem nici un cuvânt să ne îndoim și în viitor ca și până acum, că interesele țării vor fi păzite cu aceeași înțelepciune.

Pe noi ne robește astăzi un sentiment cu mult mai puternic. E conștiința propriilor puteri, renăscută în aceste clipe. Este un botez nou al credinței noastre care se săvârșește astăzi, un neasemănat impuls moral, o nouă garanție de

încredere în viitor. Neamul care la cea dintâiu chemare a tresărit și a ascultat glasul datoriei are vigoare și îndrăzneală, are avânt și furtună în suflet. O jumătate de milion de soldați cari se ridică de pe la vetrele lor țărănești, ca într'o săptămână să treacă Dunărea, sunt un simbol al energiei naționale. *Deasupra miilor de baionete cari strălucesc în drum spre Sofia se abate astăzi visul de mărire al unui neam întreg.*

După zile de frământări mici, după clipe de oboseală în cari ne încerca senzația unui declin, azi ne-a fost dat să vedem acest mare praznic al puterii românești, acest *preludiu mișcător al unui cântec de biruință.*

Urmeze deacum înainte ce va vrea Dumnezeu și destinul istoriei noastre. Noi ne-am recâștigat puterea de *credință și tăria așteptării. Ne dăm astăzi mai bine seama ca oricând, că un astfel de popor, înzestrat în așa măsură cu simțul datoriei și al jertfirei de sine, va ști înțelege la orice chemare misiunea ce va avea de împlinit. Aceasta e cea mai mare izbândă.*

Nu serbăm deci astăzi numai un prilej de nouă întărire a regatului român, ci sărbătoarea sufletului românesc de pretutindeni.

Nu sunt destul de înalți munții, nici destul de dese străjile, ca să poată opri fiorul care trece acum dela frate la frate. Din orice petec de pământ unde se aude graiul traco-roman, din toate căsuțele albe semănate prin văi ori pe la poala munților, se ridică câte o părticică de suflet și sboară să se unească cu viforul care se abate din veac să cutremure conștiința ace-luiaș neam și să-și asvârle marile adevăruri în cumpăna istoriei universale.

Nu numai dorobanții regelui Carol au trecut Dunărea, ea a fost trecută de întreg sufletul românesc. Suntem și noi acolo, noi milioanele acestui pământ, care cunoaște și sângele și lacrimile noastre. Ne-am uitat pe o clipă încătușarea de veacuri, ca să alergăm cu toate fibrele unei simțiri răscolite pe urmele oștirii românești.

E vremea deci tocmai potrivită pentru cei orbiți de dușmănie, ca să ne lovească acum. Insufleteirea noastră e mai mare ca suferința ce îndurăm. Pot în dragă voie să își cheltuiască întreagă ura sufletele mici, cari nu înțeleg că răbdarea unui popor are hotar.

Voi toți deci, soli întârziați ai unei asupririi milenare, dela ministru până la jandarm, loviți acum! Sunteți la largul vostru: aruncați-ne preoții în închisori, smulgeți tricolorul din coșitele fetelor dela horă, închideți școalele și bisericile și faceți să se reverse întreg puhoiul de patimi urite cu cari ne amărâți traiul. Aveți toată puterea și noi vă îndurăm totul, fiindcă suntem cu toții duși deacasă. Suntem astăzi în drum spre Sofia: *Ariergarda oștilor regelui Carol*.

Un lucru însă trebuie să se știe: din acest drum, avem să ne întoarcem iarăși acasă, aici unde am suferit și am murit și am visat. Avem să ne întoarcem mai tari, mai îndrăzneți, mai încrezători decât am plecat.

Vom aduce cu noi ceva din fiorul acestei pribegii, accente răzlețe din strigarea de triumf a cetelor dornice de luptă și vom aduce mai ales *conștiința că sufletul românesc de pretutindeni are puterea de a se uni într'un singur lagăr*, — ori și unde ar fi el, — *atunci când bate ceasul și răsună goarna de chemare*.

De această credință a noastră se frânge astăzi orice lovitură.

MARII VINOVAȚI

Printre știrile nenumărate cari anunță ceas de ceas zguduirea ordinii universale, ă trecut aproape nebăgată în seamă vestea, de sigur mult mai importantă în alte împrejurări, că la Budapesta deunăzi s'a făcut o mare demonstrație de simpatie pentru România. Ziarele ungurești sosite acum relatează pe larg întâmplarea menită să pună într'o lumină deosebită stările din monarhia vecină. Privit prin prisma evenimentelor la ordinea zilei acest episod poate prileji o serie de constatări strâns legate de interesul general al neamului.

Lucrul e adevărat : Capitala Ungariei a văzut această minune. Peste zece mii de oameni, spun gazetele, s'au revărsat ca un val imens dealungul bulevardelor și s'au oprit în fața consulatului român. A urmat o manifestație de dragoste din cele mai fierbinți. S'a aclamat România, au fost urale nesfârșute la adresa regelui Carol, și a națiunii române din Regat. Lipsind consulul, care eră așteptat pe balcon, manifestații au fost nevoiți să-și continue drumul ; pornirea lor însă nu s'a curmat aci. Și-a găsit expresia într'o mulțime de articole de ziar extrem de călduroase pentru țara românească. Insuși contele Iulius Andrassy a scris în organul său o pagină „România”, în care se spun cu-

vinte măgulitoare despre „talentata națiune română”. Primul-ministru Tisza, la rândul său, a făcut repetate declarații de prietenie în același sens. Cu un cuvânt, în inima Ungariei s’a improvizat peste noapte un curent potrivit tuturor tradițiilor, un curent de simpatie pentru Români. Cu o mulțime de motive se justifică astăzi la Budapesta necesitatea unei înfrățiri româno-maghiare. Se invocă primejdia comună a cutropirii slave, se vorbește de restabilirea raporturilor cordiale cu Bulgaria, de smulgerea unei fășii din teritoriul sârbesc locuit de Români, de recăștigarea Basarabiei... Atâtea și atâtea considerații...

De un singur lucru însă nu se amintește în cercurile politice maghiare: *de Românii din Transilvania și din Ungaria*. Nici cei zece mii de apologeți ai regatului, nici contele Andrassy, nici Tisza, nici o gazetă măcar nu s’a împiedecat de ei. Aceste patru milioane nu constituie un argument pentru diplomații de pe malul Dunării nici în momentele actuale când monarhia de Habsburg, cutremurată din temelii, are ochii ațitiți spre București.

*

Această tăcere absolută redă întreagă psihologia situației. Dacă o analizezi vorbește mai clar ca orice tratat savant de istorie contemporană. Ea cuprinde în sine formula de guvernare tradițională a bărbaților politici maghiari, cunoscuta formulă întemeiată pe negarea oricărui drept de existență politică a neamurilor neungurești din țară.

Dela înfăptuirea dualismului și până astăzi politica lor urmează aceeași linie de conduită: *desființarea naționalităților în vederea unui stat*

național maghiar. Baza operațiilor o constituie aceiaș ficțiune de drept public : *principiul unității etnice a Ungariei*. În jurul ei se brodează întreagă ideologia politicei ungurești. Tot aparatul puterii de stat lucrează în acest sens, dela ministru până la conductorul de tren.

Patruzeci de ani de cărmuire atotputernică ungurească, sub ocrotirea Vienei care ne-a sacrificat, au fost un lung prilej de destrucțiune metodică a românismului în Ardeal. În vremea asta ideia dominațiunei de rasă s'a ridicat la valoarea unei dogme intangibile care a cuprins toate fibrele societății lor. Decenii de-arândul nici nu s'a recunoscut măcar „existența unei chestii a naționalităților” în parlamentul maghiar. Un singur glas nu ne-a relevat rostul politic. A fost o lungă, consecventă tăcere. Sub vâlul ei se pregătia strivirea noastră, a „cetățenilor maghiari de buze valahe”.

Cum nu existam în raporturile interne ale vieții de stat, astfel nu trăgeam în cumpănă nici când eră vorba de legăturile diplomatice ale monarhiei. S'au întreținut decenii de-arândul cordiale relațiuni de alianță cu România oficială peste capetele noastre. Niciodată nu s'a pomenit ca în delegațiunile austro-ungare, — unde noi n'am avut un singur reprezentant, — un cuvânt răzleț să ne menționeze existența măcar când se accentuă amicitia regatului român. S'a tăcut. Urmând deci o tradiție consacrată de o jumătate de veac la Budapesta tac și astăzi. Este sugestiunea lozincei moștenite din strămoși, care-i stăpânește și acum.

Ei văd azi România, își dau seama de importanța ei catastrofală, dar presbiți cum au fost totdeauna, nu disting că drumul spre inima acestei țări duce prin Ardealul pe care l-au în-

genunchiat. De aceia politicianii lor sunt în stare să implore ajutorul Regatului, ca să-și salveze existența țării, fără a atinge însă cu o singură vorbă zdrobirea noastră. Astfel la Budapesta se strigă : „*Trăiască România*”, dar nu se găsește un singur om care să spuie : *mor Români din Ardeal...*

*

Depozitar al sistemului înrădăcinat, actualul prim-ministru al Ungariei urmează ogașa veche. Toată viața a accentuat necesitatea bunelor raporturi cu România paralel cu principiul unității naționale a statului ungar.

Sunt mai mulți ani de când deține cu mână de fier puterea și nu face altceva decât creiază mijloace noi de desființare pe seama noastră. Nu e nevoie să le subliniem aici, sunt cunoscute îndeajuns. Spirit îngust, călăuzit de tipare vechi, n'a înțeles că singura formulă de salvare a monarhiei o poate da numai concordarea interesului particular al diferitelor popoare conlocuitoare cu interesul general al țării. N'a admis deci trebuința unor garanții de existență națională pentru neamurile nemaghiare din Ungaria.

Vedeă preludiile zguduirilor cari erau pe drum, dar n'avea tăria să înlocuiască forța vremelnică cu principiul echității. Impins de o seamă de prevederi pentru ziua de mâine, începuse tratative cu reprezentanții Românilor, dar cu orizontu-i prea puțin ridicat nu le putea duce la bun sfârșit. El se apropiase de noi condus de ideia jignitoare, că mici îndulciri de ordin personal pot amuți conștiința politică a unui popor. Eră o atitudine caracteristică pentru spiritele mici și în acelaș timp luă proporțiile unui paradox brutal. În acelaș timp când își accentuă

dorința de-a se împăcă cu noi, ne cerea în parlamentul din Budapesta să recunoaștem oficial unitatea națională a Ungariei.

*

Vremea și-a urmat cursul, deci și evenimentele de astăzi ne găsesc în raporturile vechi de dușmănie istorică. Ardealul e același. Și azi ca înainte cu două luni de declararea războiului. Nimic n'a schimbat opresiunea poporului de dincolo. Trebuie să se fixeze cu toată hotărîrea acest adevăr tocmai acum când diferite elemente desorientate sau interesate caută să provoace perturbații în opinia publică din Regat.

Iată situația : *negațiunea absolută a existenței noastre se menține neștirbită.*

Nu s'a modificat nici o dispoziție, nu s'a revocat un singur ordin din cele multe cari au făcut să tresară amărăciunea întregului românism. În suflète e mai viu ca oricând sentimentul de protestare al conștiinței noastre strivite. El se sbăte treaz în aceste clipe tragice când sângele românesc din monarhia de Habsburg, după o jertfă milenară, înroșește iarăși câmpiile Europei. *A vorbi deci de „mulțumirea” Românilor din Transilvania, ori de „frăția maghiaroromână” e o crudă ironie aruncată în casa unui mort.*

Sunt în adevăr unele accente tulburătoare, pe ici pe colo, abilități deplasate, atitudini de șovăire sau glasuri rătăcite. Dar credința unui neam nu se descifrează în starea de asediu din perfidia rustică a cutărui protopop, din circulare episcopoești ticluite de porunceală, ori din pupăturile unor anume indivizi cu inima în stomac. Sunt alte indicii pe cari Ardealul le-a arătat cu prisosință. A ne îndoi asupra lor, sau

a le înșiră aici, ar fi să le aducem o profundă jignire atâtor milioane de suflete curate cari în umbra lor umilă își aprind opaițul unui vis moștenit din părinți...

*

Iată în câteva cuvinte starea în care ne surprinde actuala conflagrație mondială când o jumătate de milion de soldați români pot determina cumpăna istoriei universale.

La Budapesta se vede acest adevăr și se doarește sprijinul României. La ce se rezumă însă eforturile oamenilor politici de-acolo? Se caută oare un mijloc de reconciliare a nedreptății din bătrâni, se acordă cele mai largi drepturi politice acestui popor înfrățit cu conștiința baionetelor din Regat? Nu. Dimpotrivă, se operează cu vechea rețetă a tăcerii. În schimb se organizează o serenadă la balconul consulului român din Budapesta și conții fac exerciții de stil pe scoteala României inundate de florile retorice lor improvizate.

Nici nu se poate închipui un mai real certificat de daltonism politic decât actuala tăcere a acestor oameni. Să ne dăm bine seama : este momentul suprem când Țarul Rusiei le făgăduiește polonilor lipsiți de orice importanță militară o autonomie, numai cu scopul de a creă o anume stare sufletească, — ei bine, contele Ștefan Tisza solicită sprijinul României armate pentru menținerea sistemului său de guvernare care ne-a introdus în biserică limba ungurească.

Vedeți, logica lor : ne cer să-i scăpăm de primejdia înecului în oceanul rusesc, ca noi să fim înghițiți de apele tulburi ale moștenirii lui Arpad.

Trebuie reținut deci adevărul implacabil că

politica maghiară ca totdeauna, astfel și astăzi, e orbită de fantoma imperialismului visat, ignorează realitatea și creiază în acest chip un *obstacol moral* pentru orice prietenești intenții ale acestui Regat, subcumat astăzi mai mult ca oricând de fiorii conștiinței naționale. Vom țintui deci cu răceală în fața tribunalului istoriei faptul că vina pentru consecințele incalculabile ce va avea de suportat dinastia de Habsburg o poartă acești romantici întârziați, lipsiți de maturitate politică, cari consecvenți unei rătăcirii de veacuri își susțin formula nenorocită și astăzi când un înfricoșat vifor de primenire zguduie catapeteazma lumii.

Ei sunt marii vinovați !

*

Mi-am socotit o datorie de conștiință, ca unul ce mi-am legat rostul unei vieți de aspirațiile acestui petec de pământ care e Ardealul nostru, — mi-am socotit o datorie să-mi repet aici o seamă de convingeri exprimate adeseori în presa de dincolo, care în laconismul ei actual poartă pecetea cenzurei maghiare. O fac cu desăvârșită seninătate pe care mi-o dă credința unei cauze drepte în al cărui triumf eu voi crede totdeauna.

Vor ajunge oare aceste cuvinte sincere ce nu s'au scris cu jandarmul la spate, vor ajunge oare în fața puternicului cancelar care acum visează încă prietenia acestei țări?

Nu știu, nu importă. Ceeace știu însă e o mare axiomă umană, izvorită dintr'un precept elementar al moralei creștinești.

Această axiomă e adevărul că o mână de prietenie nu se poate întinde niciodată peste cadavrul unui frate.

„Adevărul“, 17 August 1914.

BUCUREȘTII PETREC...

A venit eri la mine un preot din Ardeal. A venit și mi-a adus aceeași atmosferă de țințirim, pe care de-un an de zile ne-o trimite o țară, care moare.

Sunt așa de dureroase vizitele acestea, așa de tulburătoare. În veselia nervoasă a Bucureștilor, par apariții stranii, acești oameni stângaci, cu buzele strânse, cu căutătura severă. E atâta muștrare în privirile cu cari ne măsoară, că îți vine să-ți pleci ochii în pământ în fața lor. Sunt oaspeți nechemăți, inoportuni, soli ai morții rătăciți într'o sală de bal. Ei nu aduc nici revoltă în cuvintele simple cu cari ne vorbesc, nici protestări nu au, nici sfaturi nu riscă. Ei sunt blânzi și ascultători. Ei judecă cu o cuviință patriarhală pe „frații noștri din țară”. Dar din aerul resemnat cu care spun întâmplările cele mai grozave, alegi câte lovituri trebuie să fi primit sărmanii biruiți pe cari nu-i mai miră nimic.

Părintele de lângă Sibiu sta în fața mea cu brațele încrucișate și-mi vorbea potolit.

— Ai dreptate, — zicea el, — noi de-acolo nu putem fi judecători.

Judecata vine de-aici. Dar am vrea să se știe că ne prăpădim așa pe rând, că ni se scurge

sângele ceas cu ceas și murim cu ochii ațintiți spre București...

*

Când s'a ridicat să plece, simțiam că trebuie să-i mai vorbesc, că nu-i adusesem încă argumentul suprem, cu care să poată înlătura îndoiala din satul lui. Am pornit deci cu dânsul, și cum ne strecuram pe stradă în căderea amurgului, el tăcea și eu vorbiam.

Vorbiam greu însă, mă tulbură zădărnicia cuvintelor proprii. Disertația mea, în care se invocau formule diplomatice, mistere de culise, planuri și făgăduinți, mi se părea atât de false și atât de șubredă, că n'am mai continuat. Privirile acestui popă erau desmințiri crude cari dureau. Mă simțiam un avocat mincinos, un complice la un mare păcat urzit împotriva lui. Enervat, aș fi dorit parcă să ne despărțim cât mai degrabă, să scap de această implacabilă logică țărănească, care-mi strângea sufletul ca într'o chingă de fier.

Mergând așa tăcuți, am trecut pe ulicioare, lăturalnice, pășind alături cu barba în piept, ca la îngropăciune. De undeva de departe flutură parcă aripa morții și se desprindea un plâns domol din foile copacilor.

Ne-am pomenit pe strada Regală, în colț la piața Teatrului. Aici n'a mai fost chip să înaintăm. Zgomotul asurzitor și mulțimea îngrămadită ne-au trezit brusc din buimăceală, și ne-au făcut să ridicăm ochii. Ce-am văzut deodată mi s'a părut o arătare bizară, care m'a zguduit. Mi-a trebuit o încordare nervoasă ca să mă desmeticesc.

Eră un spectacol fantastic, un tablou de bacchanalii plin de chiot ca o orgie romană și libidinos ca o viziune din noaptea de Walpurgis.

Treceau trăsurî împodobite cu flori, cu turnuri de hârtie colorată, cu ploaie de panglici pe hamurile cailor.

Intr'un car enorm învelit în roșu aprins se agita vre-o douăsprezece fete în haine ca flacăra, cu obraji îmbujorați de-o bucurie pripită... Păreau un cortegiu din cultul Astartei. Pe urma lor două femei în costum bărbătesc, în pantaloni de ca!ifea vișinie, treceau pe biciclete. Imediat venia un brec militar cu șase cai de tun, nespuns de ridiculi bieții, cu cozile lor împănate de cordeluțe roze. Împrejur strigăt, țipete pătimașe de femei, o încăerare de mirosuri problematice și peste tot un râs isteric de beție monstră...

Nu mai puteam asista la desfășurarea acestui convoi, care pentru zilele noastre de doliu, mi se părea tocmai așa de potrivit ca o glumă brutală, asvârlită unui mort. Căutam să mă smulg din grămadă și tocmai începusem să-mi fac loc cu coatele, când mi-ar căzut ochii pe bietul popă, pe care-l uitasem pironit în colțul lui. Avea un aspect deplorabil. Imi reamintea pe nenorocitul Pafnutiu din Thais al lui Anatole France în momentul când căzuse la teatrul din Alexandria. Cu ochii căscați în orbite, cu buzele întredeschise, palid în reflexul luminei electrice, privia consternat în gol. Ce gândia, ce nu gândia, nu știu. Atâta îmi dau seama, că spectacolul celor câteva minute ruinasă în sufletul lui un altar la care se închirase ani de zile. Simțiam că toate făgăduințele mele le măturase acest taifun al îndoelii...

*

L-am tras de mânecă să-l scot mai degrabă din valul primejdios. Popa a tresărit. S'a frecat la ochi, ca după un vis rău. Pe față i s'a ivit o umbră nouă de încruntare, care-i strângea sprân-

cenele. În jurul gurii îi tremură o linie dârză de mândrie rece.

M'a privit între ochi și mi-a spus răspicat ca și când ar pronunța o sentință :

— *Și dumneata între ăștia stai de-un an de zile?...*

Nu știam ce să-i răspund. Am plecat ochii în pământ ca un om vinovat :

— *Du-te acasă, părinte! Du-te acasă!*

NEUTRALII NOȘTRI

Un prieten îmi relatează deunăzi conversația ce avuse cu un personaj politic nemulțumit de agitația oamenilor, cari cer o grabnică intrare în războiu a României primejduite. Personajul ilustru, un foarte mare proprietar, avea idei eminamente pacifiste și găsiă că toată nevroza opiniei publice din țară e opera unor elemente anarhice, cari își fac de cap ca să pescuiască în tulbure.

Câțiva politiciani compromiși — spunea seniorul senin, — își lansează apetitul după buget și atâta tot. Li aplaudă o ceată de naivi, încolo lumea e liniștită și-și vede de treabă... Țara e bine așa cum e, nu simte nevoia să fie tulburată.

Dar ardelenii care se sbuciumă la noi, întrebă amicul meu, ce ți se par : proști ori canalii ?

Dragul meu, răspunse aristocratul improvizat, eu nu-i cercetez mai deaproape. Una știu însă : oamenii ăștia nu au dreptul să se amestece în trebile noastre. În casă la noi nu primim îndrumarea altuia. Ei sunt oaspeți și trebuie să tacă. Sfatul lor nu ne privește, lecții de patriotism nu admitem...

Ei bine, replică interlocutorul mirat, dacă to. te acestea categorii ți se par de prisos, dacă toți câți s'agită sunt aventurieri, nebuni sau

intruși, atunci de ce nu te miști d-ta, care ai toate atribuțiile unui fruntaș politic?...

Milionarul zâmbia iertător mângâindu-și barba. Peste câteva clipe reluă cuvântul, privindu-l pe omul meu drept în ochi, cu multă blândețe, ca pe un mare copil.

Iată vorbele lui pline de sinceritate : Eu de ce să mă mișc ? Patriotismul nu e o dogmă a mulțimii, ci un adevăr relativ care se resfrânge printr-o priză a intereselor noastre individuale. Atunci de ce vrei să mă mișc eu ? Eu sunt foarte mulțumit cu ordinea actuală de lucruri. Mie orice schimbare nu-mi poate aduce decât mai rău, eu mai bine nu pot să fiu...

*

Conversația această ridică binișor perdeaua de pe sufletul neutralității cu care se întâlnesc aici și colo strigătele noastre. Dacă mai adăugăm la ea cuvintele programatice ale unui ziar recent, unde se spune că nu e de dorit căderea Dardanelor, fiindcă ar scădea prețul la bucate, atunci vedem limpede psihologia neutralilor noștri, fie că fac pe înțelepții impasibili, spectatori gravi ai evenimentelor, fie că sunt apărătorii militanți ai inacțiunii și se constituie în club sub prezidenția d-lui Marghiloman.

Este logica celor sătri cari vorbește așa. Intr-o țară necăjită unde sunt atâtea de îndreptat, se găsesc destui tihniți pentru cari orice schimbare se înfățișează ca o perturbație a echilibrului lor de interese. Izolați de sufletul neamului, închiși în zona îngustă a bucătăriei proprii, compleșiți de-un hedonism oriental, streini de instinctele de viață ale pământului românesc, acești melci înfipti în căsulia lor, cum ar putea resimți ei fiorul războiului, care e biruința impulsurilor colective ale unui popor ?

Cine nu are rădăcini în sufletul larg al celor mulți, mintea care nu a pătruns valurile mari de durere de jos și prin insuficiența ei nu a atins culmile unor precepte de umanitate, va privi tot cataclismul de astăzi cu o perfectă seninătate.

Parvenitul săltat în pripă e de obicei fără trecut și fără viitor. Frământarea care vine de jos nu-l mai poate mișcă, fiindcă n-o mai aude. Regiunile înalte ale gândirii unde se agită lozincele de primenire îl lasă rece, fiindcă acolo nu poate pătrunde. El nu vede deci nici adâncul, nu vede nici culmea. El rămâne în balconul casei lui. Mulțimea de pe stradă nu-l îndeamnă, el nu poate coborî la ea. Gândurile cari încrușișează universul sunt prea sus, îi trec peste înălțimea capului. De aceia în cele mai mari vâltori ale neamului, sufletul lui e un termometru neschimbat, încremenit la acelaș grad al beatitudinii personale. O perpetuă atmosferă de calm îl va împrejmuî în mijlocul avalanșei de patimi dimprejur. El va dormi liniștit, fără să-l tulbure umbra morților. Cu aceeași cărare despărțită, cu acelaș reflex de zâmbet dulceag va trece înainte. Vedenia sângelui din vecini nu-i va adumbri binoclul, când își va urmări caii la curse. El e satisfăcut, el e spirit de ordine, el are floare la butonieră, lui mai bine nu-i poate fi, el e : *neutralul român...*

Pe aceeași gamă se brodează psihologia tuturor acestor „melci ai națiunii”, cum le spuneă atât de plastic într'o cuvântare mânia d-lui Delavrancea. Sunt strânși într'un mănunchiu prin cunoscuta legătură de solidaritate a slabilor, neputincioșii fără credință. Cuvântul lor e balastul voinței populare într'o perioadă de sbucium grozav al conștiinței publice. Ei trebuie

aruncați la o parte, ca sacii de nisip ai unui balon în ascensiune.

*

E bine să se știe și trebuie accentuat la toate prilejurile adevărul, că dorința de a se menține o neutralitate definitivă, pe care-o vedem scoțând capul pe alocurea, e fătul unui egoism individual îndușmănit cu interesele neamului.

Schimbările mari cari vor primeni în mai bine temelile acestei țări le poate aduce numai înțregirea trupului știrbit. Războiu deci înseamnă triumful energiilor latente ale obștei, pentru binele colectiv. Neutralitate este tendința de echilibru a puținilor mulțumiți cari nu văd dincolo de hotarul propriului interes.

În curând vom vedea cine va arunca mai multă greutate în cumpăna țării: durerea cu capete nenumărate a unui popor dornic de progres, ori liniștea imperturbabilă a unei mici cete de sătui cărora mai bine nu le poate fi.

Să vedem.

EVOLUȚIA PROGRAMULUI NOSTRU POLITIC

Conștiința unității e o realitate sufletească a poporului românesc de pretutindeni.

Țăranul nostru de oriunde, aruncat între alte neamuri a avut sentimentul just al diferențierii de rasă și s'a îngădît ca într'o cetate în însușirile distincte ale vieții lui naționale. În cursul veacurilor un simplu traiu patriarhal a menținut frățietatea acestor oameni de un sânge, oricât de îndărătnice au fost încercările de desființare. Blocul sufletească s'a păstrat intact ca în alte părți și la noi în Transilvania și Ungaria.

Cu vremea însă ideia unității s'a desfăcut din faza primitivă a instinctului de conservare și a primit îndrumările conștiente ale unor justificări superioare. În jurul ei s'a grupat toată gândirea noastră de popor oprimat și s'a accentuat cu mai multă sau mai puțină putere, în măsura în care ne scuturam obezile unei umilințe istorice.

Cei din urmă o sută cincizeci de ani sunt pentru sufletul Ardealului o serie necurmată de tresăriri ale dorinței impetuoase de-a fi laolaltă cu toții. În forme diferite acest impuls organic al ființei noastre a cerut cuvânt. Fie că a aprins candela în chiliile mănăstirești din Blaj ca să

deslușească drumul unei origini uitate, fie că a făcut să răsunе tulnicul lui Horia ori strigătul lăncierilor lui Iancu în munții Abrudului, fie că a dat glas coardelor lui Murășanu ori a luminat în singurătatea temnițelor ungurești, — acest vis ne-a stăpânit perpetuu fără o clipă de răgaz. Noi ne-am pomenit cu el din părinți, ne-a mângâiat intimitatea vieții familiare, ne-a dat putere să înfruntăm obrăznicia procurorilor din Cluj, ne-a încălzit cuvântările la adunările de popor.

Credința aceasta alcătuiă articolul primordial în crezul vieții noastre. O avem cu toții dela bătrânii cari au jurat pe Câmpul Libertății până la pribegii de astăzi de pe străzile Bucureștilor.

Fără ea nu ni se poate închipui existența națională.

* * *

Tot această dogmă fundamentală a fost și la baza istoriei noastre politice.

Idealul politic răsărit în mod firesc din această lume de simțire, susținut și întărit de ideologia vremii, eră unitatea națională.

O singură ochire scurtă asupra istoriei mai recente a Ardealului ne încredințează că poporul nostru din monarhia de Habsburg a fost călăuzit în principalele sale acte politice de-o puternică conștiință națională, al cărei rod organic trebuia să fie ideea unității.

* * *

Cea dintâiu izbucnire de energie politică a românismului din Ardeal a fost la anul 1848.

În aceste zile istorice, deși nu trecusem încă pragul iobăgiei, deși Austria păstră toate aparențele celei mai mari puteri în Europa centrală,

iar principatele dunărene oropsite nu puteau servi ca punct de sprijin unor năzuinți de independență, — poporul nostru a simțit chemarea vremii și oamenii lui cu inimă mare și cu puternice rădăcini în sentimentul public au găsit formula demnă a unei avansate conștiinți naționale.

Atmosfera din care s'a zămilsit strigătul lui Murășanu : „uniți-vă în cuget, uniți-vă în simțiri”, se resimte în adunarea dela Blaj, și în toate faptele politice de atunci. Principiul național cu ultimile lui consecințe, păstrând numai integritatea teritorială a monarhiei, se manifestă în pretențiile românilor față cu dinastie.

Punctele din adresa dela 25 Februarie 1849 trimisă împăratului Ferdinand de către conducători în frunte cu episcopul Șaguna, Mocioni și Laurian, scot la iveală intransigența națională a acestei perioade eroice.

* * *

Firește, împrejurările cari au urmat au fost cu mult mai vitrege, ca programul politic de-atunci să poată prezenta de aci înainte o linie de ascendență. Cunoscuta perfidie austriacă ne-a răsplătit cu o dărnicie măsurată sângele celor patruzeci de mii de morți ai rebeliunii ungurești. Viena nu și-a ținut făgăduințele, fărămiturile-ei n'au putut croi temelii unei propășiri naționale. Dimpotrivă, cu anii cari treceau politica Habsburgilor coboră în apele intereselor ungurești.

Dela înfăptuirea dualismului politica noastră a intrat într'o perioadă de defensivă națională. Expansiunea maghiară sub ocrotirea Vienei crește an de an și întreg aparatul puterii de stat eră angajat la zdrobirea noastră. Vieța

constituțională devenise o ficțiune sub regimul de teroare de un deceniu și mai bine al faimosului Coloman Tisza. Astfel programul politic al partidului nostru, din nou fixat în conferința dela 1881 din Sibiu, se înfățișează mult mai redus și din toate punctele cari cereau o libertate națională în cadrul monarhiei se mai păstrează numai punctul prim : „*Reînființarea autonomiei Transilvaniei*”.

Acest program n'a fost modificat până astăzi. Cei treizeci de ani însă cari au trecut dela statuirea lui ne-au convins tot mai mult că va veni ziua în care trebuie schimbat. Comitetul național în ședințele lui s'a ocupat des cu această chestiune. S'au întâmplat anume în acest răstimp două lucruri cari exercitau o presiune covârșitoare asupra concepției noastre politice : *destrucțiunea metodică a neamului în vederea întemeierii unui stat unitar național-maghiar* de oparte și de alta *consolidarea Regatului român*.

Persecuția guvernelor din Budapesta care ne săpă existența puținelor instituțiuni întemeiate pe vremea absolutismului austriac și creă altele noi menite să ne desființeze, ne-a convins că în cadrul statului ungar nu se poate îndeplini misiunea istorică a neamului nostru. Idealul politic maghiar propagat cu toată forța aparatului de stat eră negarea existenței naționalităților neungurești. Despre acest adevăr ne încredințam zilnic și pecetluirea lui definitivă ne-au dat-o în anul trecut tratările cu contele Tisza, care ne cereă recunoașterea oficială a *unității naționale a statului ungar*. Ce eră mai firesc deci, ca în aceste zile de sleire a puterilor, privirile să ni se întoarcă spre regatul fraților care deveniă tot mai mult un punct de orientare al politicei noastre ? Așa a fost : de un deceniu

și mai bine concepția politică din Ardeal vedeă în București centrul de greutate al sorții *întregului românism*. Eram cu toții convinși că importanța internațională a României e chemată să rezolve situația noastră. Ținând seamă de acest lucru noi am primit cu simpatie, — după atâtea decepții — năzuințele răposatului moștenitor de tron Franz Ferdinand pentru federalizarea monarhiei. O Austro-Ungarie confederată în care poporul nostru și-ar fi avut autonomia națională ni se părea o etapă mai apropiată de idealul unității. Evoluția programului nostru în acest sens eră evidentă în clipa când Arhiducele a căzut la Serajevo victima politicei vinovate a înaintașilor săi. Moartea acestui om care întrupă, *pentru moment*, speranțele noastre ne-a lămurit definitiv, că unica scăpare de peire ne-o poate aduce într'o conflagrație generală : *ocuparea României*.

* * *

Aceasta este în câteva cuvinte desfășurarea istorică a pretențiilor noastre programatice luminate de razele aceluiaș ideal. Ea nu poate fi desmințită decât în suflete străine de fibrele simțirii noastre, sau de conștiințe vândute.

În acest stadiu ne-a găsit vijelia care s'a abătut deasupra Europei. Care trebuiă să fie deci atitudinea noastră determinată de evoluția normală a mentalității politice? Mai puteam nădăjdui că în cadrul monarhiei de Habsburg ni se asigură existența națională? Mai puteam sta o clipă la îndoială că în cazul unei biruinți acest războiu național maghiar pune baza imperialismului unguresc și pecetluște sentința noastră de moarte? Nu ! Este deci rezultanta impusă de forța împrejurărilor, credința că sin-

gura salvare a românismului primejduit e intrarea României în acțiune pentru ocuparea teritoriului românesc din monarhia de Habsburg.

Cine cunoaște sentimentul general al poporului nostru înfrățit cu impulsurile lui seculare își dă seama că astăzi *acesta* e programul lui politic. Cel dela 1881 a trecut în domeniul istoriei ca atâtea rețete ale unor vremuri ce nu mai sunt.

De sigur nu e prielnică starea de asediu de peste munți, pentru a se da o sancțiune formală acestei convingeri nestrămutate : de sigur se vor găsi fricoși cari vor desminți această interpretare a conștiinței publice și vor primi să li se smulgă declarații de devotament pentru „patria ungară și glorioasa dinastie”. Aceste sunt fenomene obișnuite. Libertatea unui neam însă nu se răscumpără cu șiretlicuri de diplomatie provincială, nici cu lașitatea bunilor burghezi cari nu vor să-și sacrifice pensia.

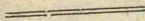
Toți acei însă, cari se pot pătrunde de fiorul unui vis și înțeleg drepturile firești ale ginților vor fi fericiți să închidă ochii pentru izbânda acestei lozince a prezentului.

Logica implacabilă a istoriei universale i-a dat generației noastre acest program.

Trebuie să învingă sau să cadă cu el.

Catechismul Ardealului nu mai are decât o singură poruncă :

Unire sau moarte !

FATALITATEA SÂNGELUI

— SERBIA, BULGARIA, GRECIA. —

O amintire.

Înainte cu câțiva ani, la Budapesta, la o întrunire a comitetului național de peste munți, asistau și câțiva deputați sârbi, cu cari eram aliați în luptele politice de dincolo. Fiind recente zbuciumările dela Belgrad, după omorîrea regelui Alexandru, discuția a atins, în mod firesc, chestiunea dinastiei naționale.

Mi-aduc aminte, cum, la un moment dat, eră o părere aproape unisonă, că o utilitate de ordin elementar ar pretinde ca și Sârbii, urmând exemplul popoarelor din peninsula balcanică, să aducă la cârma țării o dinastie străină. Aceasta ar fi, — se zicea, — un prilej de definitivă așezare înăuntru și de consolidare în afară.

Chestiunea îndrumată în acest sens răscoliă toate considerațiile cari o puteau susține.

Atunci a intervenit în discuție unul din cei mai distinși oameni politici sârbi, care ascultase, în tăcere, conversația noastră. Sârbul, un moșneag frumos, cu ochii vii, ne-a spus liniștit următoarele cuvinte pe cari nu le-am putut uita :

— Nu împărtășesc opinia d-voastră. Poate e o vină a mea, că fiind bătrân, vorbesc cu glasul altor vremuri. Dar mintea mea nu poate înlă-

tură ultimele consecvențe ale principiului național, care a triumfat în veacul ce m'a crescut. Eu, domnilor, cred în puterea, în fatalitatea sângelui. Sunt de credința că un popor luptător, cu revendicări pentru ziua de mâine, mai degrabă își izbândește visul printr'o stăpânire din sine însuși. Jertfa de sânge pornește din sufletul și din carnea unui popor. Ca s'o aduci, ca să-ți poți smulge hotărîrea supremă, îți trebuie impulsurile organice ale sângelui. Străinul nu le poate avea și de aceea el, dacă nu e un obstacol, este în cel mai bun caz un balast al voinței populare. Iată de ce cred eu în misiunea istorică a urmașilor lui Karagheorghe...

Așa ne-a vorbit bătrânul. Vorbele lui rostite acolo la Budapesta, unde ne apăsă în toate fibrele duhul străin, ne-au mișcat și ne-au cam pus pe gânduri. Cu toate acestea, o seamă de rezoane, mai apropiate de stările contemporane, au biruit. Vedeam în glasul moșneagului ecoul unui val de romantism întârziat, nepotrivit cu atmosfera de extrem pacifism a continentului de atunci.

*

M'au urmărit cuvintele lui și mi-au revenit adese în cursul întâmplărilor din urmă. Drama mare de astăzi a scos la suprafață, mai mult ca oricând, problema raselor. Principiul național e la baza conflagrației mondiale. În lumina evenimentelor proaspete, se confirmă pe deaîntregul crezul acestui moșneag, care nouă ni se părea anahronic, dar care de fapt pornia din învățămintele unei doctrine ce nu și-a pierdut actualitatea.

În Serbia, proorocia lui s'a adeverit. Splendida biruință de peste Sava e rezultatul legăturii indisolubile dintre popor și dinastie. A învins.

curatul, neprihănitul sânge sârbesc, împotriva armatei fără suflet, care nu reprezintă o unitate morală. În istorie va rămâne linia dreaptă a politicii dela Niș, care nici o clipă n'a fost tulburată de disensiuni între Domn și sentimentul public. Dela început, a fost o armonie desăvârșită de credință și de acțiune. Generațiile târzii vor admira, ca o pagină de epopie, măreția tragică a zilei când bătrânul rege Petre Karagheorghievici a coborât în mijlocul soldaților să învingă sau să moară cu ei.

E cu neputință să nu simți fiorul moștenirii milenare în gestul viteazului încărunțit. Prin el cerea cuvânt sângele țărilor de odinioară, cari se desprind din minunatele balade sârbești. Pământul străbun cu toate chemările lui nedesluite se apără prin spada lui. Dintr'o altoire exotică cu rădăcini pripite nu putea sbucni o asemenea energie dârză. Se cerea o frățietate organică, se cerea misterul cărnii, care să tresară cu o ultimă protestare.

*

Ceeace s'a petrecut mai în urmă în statele balcanice justifică mai departe teoria.

Fatalitatea sângelui a determinat balanța la Sofia și la Atena.

Evenimentele ne arată limpede cum, în Bulgaria, curentul popular s'a pus în conflict cu aspirațiile particulariste ale Coroanei. E un conflict de rasă, un conflict de sânge între popor și dinastie. De o parte națiunea bulgară cu trecutul ei nedeslipit de marea slavă, de alta tendințele de alipire ale Regelui spre patria lui primordială. Din aceste îndemnuri disperate ale celor două puteri, nu putea ieși decât o stare de lucruri hibridă, o perpetuă balansare politică

și o primejdioasă nesiguranță pentru ziua de mâine.

Istoria se repetă acum cu-o implacabilă consecvență în Grecia. E aceeași ciocnire a celor două forțe opuse. Stau în față doi oameni, în cari se concretizează năzuința protivnică a sângelui. În Venizelos e întrupat sufletul Eladei de astăzi, cu multe proiecțiuni postume de-ale Greciei antice. Politica marelui cretan se brodează pe sentimentul de expansiune, care e moștenirea distinctă a acestui neam insular. Regele Constantin reprezintă spiritul de moderațiune al domnitorului străin, ce nu simte chemările aceluiași ideal. Neîmprietenit cu normele de gândire ale poporului pe care nu-l înțelege, vlăstarul desrădăcinat al Danemarcei e atras pe furis, în tabăra nordului depărtat, unde îl mână sângele. Vieța lui intimă, tradițiile lui, nevasta lui îl apropie cu puterea fatalității de alvia intereselor germane.

Și aici și dincolo aceeași ezitare, acelaș punct mort, rezultanta firească a echilibrului dintre două puteri.

Rămâne ca viitorul să deslege enigma biruinții și să ne arate care din două și-a putut impune voința.

*

În afară de cadrul teoretic al acestor pilde se desface însă un învățământ real, ce trebuie reținut ca o formulă potrivită pentru toate țările.

Când istoria a voit să așeze într'un stat o dinastie străină, înțelepciunea capului încoronat e chemată să-și deie seama, că, în momente de supremă hotărâre trebuie evitat acest conflict al sângelui.

Numai astfel se pot înlătura sgduirile primejdioase și se poate îndeplini misiunea unui popor.

Cu sentimentul de liniște pe care-l avem în casa noastră, cu o sinceră încredere în Suveranul României, și cu o mare părere de rău trebuie să repetăm deci și noi la Atena cuvintele spuse deunăzi la Sofia, cuvintele brutale strigate cu laconismul țărănesc al șefului agrarienilor bulgari :

— *Păzește-ți capul, Sire !*

MORȚI FĂRĂ ȚINTĂ: CĂTANELE

Ieși măicuță pân' la poartă
De vezi neamțul cum mă poartă.

Cântec din Ardeal.

Un oaspe trist m'a căutat deunăzi : un dascăl din Ardeal.

E cea mai jalnică întâlnire din câte am avut în viață. Două ceasuri mi-a vorbit acest om cu privirea stinsă. N'a fost revoltă, n'a fost protestare în vorba lui : un biet învins spuneă ce-a văzut. Dar cuvintele acestea potolite mi-au schimbat odaia de hotel într'o cameră mortuară. Când s'a dus și am rămas o clipă singur, m'am scuturat ca de-un fior în tot trupul. Involuntar am deschis repede geamul și am plecat și eu. Mirosiă a cadavru : erau noutățile „de dincolo”...

Pe el l-am întrebat : Cum au plecat feciorii noștri?...

Învățătorul a mișcat din cap și-a clipit din ochi.

— Eram în gară la Sibiu când s'a pornit un transport, numai români, — că pe sași îi știi ! Veniseră din Poiană, de pe Secaș, feciori ca brazii, curgeau din toate părțile. La gară tot neamul lor. Jur împrejur jandarmii unguri ți-neau cordon. N'am pomenit atâta plâns, femeile, copiii îți luau auzul. Sunt bătrân, am

îngropat multă lume, dar jale așa n'am mai văzut....

— Nu cântau soldații, nu strigau să uite măcar?...

— Intr'un colț vre-o câțiva apucaseră să cânte... Erau dela *honvezi*. I-a înjurat colonelul pe ungurește : „nu mai răcniți, valahilor !” Au tăcut și ei. S'a făcut așa dintr'odată o muțenie mare. Prin golul deschis de jandarmi treceau băeții noștri, companie de companie. Oaste mută, cu barba în piept, cu chipiul tras pe ochi, se vedeă că merg la moarte...

Țiu minte, l-am oprit pe unul și l-am întrebat : unde vă duceți, feciori ? Eră un rezervist oacheș, tras la față, de fel din Săliște, cojocar, îl cunoșteam. S'a uitat lung la mine și-a arătat cu mâna spre capătul trenului : „Uită-te la vagoanele alea din urmă. Sunt vagoane de vite, duc boi în ele. Intreabă boii ceia, poate să știe ei. Noi nu știm nimic, nici de ce mergem, nici unde mergem”...

* * *

Are dreptate cojocarul din Săliște. Oricât m'aș trudi n'aș fi în stare să găsesc o formulă atât de lapidară, atât de adevărată. Drumul acesta grozav, drumul morții, va rămâne totdeauna nelămurit în sufletul bietelor *cătane*, cari sângerează astăzi sub lăncilor cazacilor.

Om năcăjit, bătut de toate relele, țăranul din Ardeal n'a simțit niciodată ocrotirea țării. Dimpotrivă, în toate atingerile lui cu stăpânitorii a fost lovit. De aceea în cursul veacurilor sufletul popular nu s'a putut împrieteni cu ideea patriei. Un sentiment de înfrățire a oamenilor de-un sânge e adânc înrădăcinat în psihologia săteanului nostru, dar dragostea lui de țară se

reduce la o concepție regională. El ține la *satul* lui, la partea locului unde vede semeni de-ai săi, dar simte că țara e a altora.

Astfel toate impulsurile sentimentului patriotic îi sunt străine. Ideia sacrificiului pentru patrie nu s'a putut încuibă într'o minte de pri-gonit. Ca un reflex al unor vremuri legendare mai licăria încă aureola „împăratului” distrusă însă de deșteptarea crudă a ultimei jumătăți de veac. De aceea orice îndatorire față cu această mamă vitregă față cu țara al cărui nume el nici nu-l știe, nici nu-l învață, vine ca o catastrofă de domeniul fatalității.

E împlinită de grija poruncii, dar n'a găsit niciodată drumul la inimă.

În toată poezia populară din Ardeal nu vei găsi un singur viers care să fie o chemare la arme pentru apărarea țării. Vieța ostășească e un balaur, o nenorocire. Toate cântecele țărănești sunt un lung nesfârșit blestem la adresa „neamțului”, care fură feciorii ca smeul din poveste. S'ar putea tipări volume întregi de doine și strigături, cari au încremenit protestarea seculară a unui popor împotriva unei armate cu care n'a avut nici o legătură sufletească. Cât de intensă a trebuit să fie ura acestor băieți de plugari, smulși dela vatra străbună, aruncați în mijlocul străinilor cari îi chinuiesc, ca de pe buzele lor să se desprindă cântecul :

De-ar da Dumnezeu un foc,
Să arză Sibiiul tot,
Să rămâie numai parii,
Să se 'nțepe ghinărilor,
Ghinărilor și maiorii,
Care cătănesc feciorii...

* * *

De-acea aveă atâta dreptate rezervistul din gara dela Sibiiu. Nu se poate închipui o mai zguduitoare tragedie, ca plecarea acestor sute de mii de Români, cari înroşesc cu sângele lor câmpiile Galiţiei. Moartea lor e fără țință. Pe urma ei va culege roade străinul și se vor ridica noi statui lui Arpad. Steagurile tricolore, cari li se împart astăzi ca să se salveze rostul unei clipe, vor fi arse la întoarcere și băieții rămași orfani pe urma celor căzuți vor bolborosi ungurește în școlile statului dușman...

Biete catane ale împăratului ! Copii fără noroc ai unui pământ vitreg, veniți pe lume în zile de urgie omenească. Din uriașa dramă, care înfioară continentul, voi singuri n'aveți nici un rost ; sângele vostru se scurge pentru o minciună de-un mileniu. Cătane triste, cătane orfane, v'au pornit din închisoare ca să vă ducă la groapă. Râurile voastre de sânge pe care le bea țărâna vor putea tulbură sânul acestei țări și umbrele voastre vor urni oare oștirea fraților cari ar putea aveă o țință ? Cine știe, cine știe ?...

Eu vă văd în noaptea asta albastră cum veghiați cu rândurile scăzute sub cer străin, sub poruncă străină. Aripa morții flutură neagră peste capetele voastre, ca un blestem moștenit din părinți. Nu se spun nici glume, nici povești în tabăra mută. La o margine de răzor îmi apare în bătaia lunei, cu capul în palme, cu ochii înfipti în stele, jocarul din Săliște și-i aud cântecul din bătrâni atât de curat, atât de plin de mustrare :

Sărăcuț de maică-mea,
Dela multe m'a scos ea,
Dela multe, dela toate,
Dela două nu mă poate :
Dela neamț și dela moarte...

OAMENI AI NIMĂNUI

Correspondentul din Franța al ziarului „Epoca” într’o escursiune la țară a descoperit într’o tabără de prizonieri patruzeci și unu de Români ardeleni. Cuprins de milă pentru bieții noștri țărani, asvârliți de soartă într’un colț al Bretoniei, a dat de veste la București solicitând un ajutor pe seama lor.

Văd zi de zi contribuțiile sufletelor caritabile pentru cei patruzeci și unu de naufragiați și mă gândesc din nou la cetele fără număr cari au fost scormonite din Ardeal, ca să înroșească cu sângele lor câmpiile Europei. De-un an de zile mor pe toate fronturile. În Polonia rusească, în Flandra, la Isonzo și la Sârbi cad neconținut frații vitregi ai României neutrale. Un vânt de nebunie i-a spulberat dela Brest până la Tomsk în Siberia și acei cărora le-a mai rămas încă trupul chinuit mor sufletește, ceas cu ceas, uitați de Dumnezeu și de oameni...

Nimeni nu va tăgădui gestul frumos al acestui ziar, care într’un avânt de noblețe s’a gândit să aline suferința unui pumn de nenorociți. Dar în acelaș timp generoasa colectă e un prilej de reflecții amare cari nu se pot suprima. În lumina lor ne apare un val nemăsurat de mizerii pe urma căruia rămânem tot mai înfrânți

Cei patruzeci și unu din Bretania au avut norocul să le vie în cale d. Gabriel Dichter, ale cărui sentimente umanitare jignite le-a câștigat bani de tutun. Dar, te întrebi fără să vrei, cine s'a gândit la zecile de mii cari se irosesc în Siberia, ori măcar la prizonierii români luați de Sârbi, la căror oftat e atâta de aproape că trebuie să se audă în nopțile liniștite dela Turnu-Severin?

Din neutralitatea de-un an de zile, cu revărsările ei de bogăție și de moleșală, nu s'a putut smulge o acțiune de îngrijire pentru acești desrădăcinați. Nimeni din marii seniori ai țării nu s'a dus să-i vadă, cum a făcut domnu Dichter, nici nu s'a răscolit conștiința publică de durerea lor, nici statul n'a riscat un act de caritate. Au rămas așa cum au fost totdeauna, copii ai nimănui, desmoșteniții lumii. În vremea asta la București s'au ținut discursuri, s'a răs și s'a plâns, s'au dat mari bătălii de cerneală și mai ales s'a asigurat lumea tot a doua zi, că binecuvântata „expectativă” din „consiliu de coroană” n'a suferit nici o schimbare. Acum în sfârșit s'au adunat patru mii de lei, cari se trimit la o colonie din Franța... Ca și când după ce a ars un sat întreg, cineva trecând pe lângă mormanele de cenușe, întâlnește la o margine de șanț un copil, îi aruncă o piesă de zece bani și pleacă mai departe cu ochii închiși, să nu mai vadă priveliștea grozavă...

Să ne oprim câteva clipe, oricât de tulburător ar fi aspectul acestei catastrofe. La urma urmei e și suportabilă o trecătoare emoție platonicească ce se va îngropa ca toate celelalte, înmulțindu-se încă cu unul nenumăratele strigăte în pustiu cari plutesc de-asupra noastră...

Dela începutul războiului și până astăzi numărul prizonierilor din armata austriacă crește neîncetat. Oastea fără suflet de sub comanda supremă a moșneagului împietrit într'un fotoliu la Schoenbrun, eră predestinată pierzării. Zi de zi a rupt astfel abilitatea adversarului cete întregi de prizonieri.

Din lămuririle oficiale cari s'au dat până acum se constată, că afară de cei din Franța și Italia, se găsesc Români prinși la Ruși 87.000, iar în Serbia 8.000. Aproape *o sută de mii de oameni*, deci, deslipiți de trupul nostru stau răsfirați așa, fără ca cineva să le poarte de grije.

Scrisorile cari ni le trimit din câte-un colț al Siberiei sunt tot atâtea muștrări pe seama noastră. Din cuvintele lor măsurate țâșnesc fulgere de ură împotriva asupritorilor de-acasă și se desprinde o descurajare crescândă. Ei sunt soldații născuți ai românismului și de-acolo din paturile lor de nemișcare, în cari se sbat fără nici o veste și fără nici o îndrumare, ei se cer în tabăra sângelui cu care vor să se întoarcă acasă. Fiecare vorbă pe care ne-o trimit e o așteptare chinuită, fără răspuns.

Ei bine, cu aceste cătane cari s'au pătruns de tot fiorul morții, cari sunt zestrea firească a armatei românești în drum spre văgăunile munților, aici nimeni nu-și bate capul. Nimeni n'a luat măsuri să-i adune laolaltă din mulțimea pestriță care-i demoralizează. Cât de ușor eră ca una din multele misiuni trimise în străinătate să fi fost pe seama lor. O înțelegere cu statele cari îi dețin s'ar fi făcut repede, având aceeași alvie de interese. Ridicați de prin diferitele centre de prizonieri, strânși în mănunchiuri, împărțaiți de oarecare îngrijire materială din partea țării ai cărei cetățeni vor fi mâine, acești exi-

lați ar fi simțit acolo, în depărtare, căldura binefăcătoare a unei ocrotiri frățești. Câțiva preoți trimiși de-aici să le ție slujba strămoșească le-ar fi făcut mai senin ceriul plumburiu al Siberiei, câțiva refugiați ardeleni descinși în mijlocul lor i-ar fi menținut în conștiința solidarității sufletești cu Regatul de unde mijeste scăparea lor. Și, dacă biata noastră minte sbuciumată s'ar putea pretă la un calcul metodic, câțiva ofițeri trimiși între ei ar fi putut să-i pregătească pentru ziua cea mare, să se întoarcă cu un corp de armată, care de sigur aveă cele mai strașnice impulsuri să mănânce unguri...

Toate aceste n'au tulburat lumea de-aici, iar cele câteva glasuri răzlețe cari s'au ridicat și-au cerut o deslegare dela oamenii chemați au fost primite cu bunăvoința unei clipe, care s'a pierdut în frământarea preocupărilor curente.

A trebuit să vie domnul Dichter, ca să ne arate o picătură din mare. Cele patru mii de franci se vor duce acolo la mica garnizoană din nordul Franței și apoi totul se va da uitărei. Lumea noastră va rămâneă ca mai înainte în aceeași nedumerire și tricolorul jockeyilor domnului Marghiloman se va agită mai departe la cursele de cai...

*

Acum când închei aceste rânduri zadarnice ca atâtea altele, îmi rătăcește gândul din nou la voi, toți prieteni pribegi, oameni ai nimănui, cari de-un an de zile vă sbateți departe, scânduri aruncate dintr'o corabie sfărâmată.

Intr'o viziune chinuitoare îmi apare interiorul dărăpănat al exilului vostru, unde vi se deapănă vieța fără noroc. Ca în *Azilul de noapte* al lui Gorki, care se joacă astăzi cu mult succes la Teatrul Național de-aici, vă văd lungiți în aș-

ternuturi, copleșiți de teorii înfrânte și de arătări bolnave. În poveștile fără sfârșit cercetați din nou adevărul în care credeți voi : *glasul sângelui*... Stați buimăciți și nu-i mai găsiți rostul...

Intr'un ungher te văd și pe tine, frate pripășit la Tomsk și simt că de mi-ai fi în față astăzi ar trebui să tăcem...

Soarta, oricât de crudă, își are compensațiile ei. Decât într'o cafenea de pe Calea Victoriei, poreclit dezertor de către Virgil Arion și îndurând strigătele ȣiganilor cari împart gazetele nemțești, mai bine în singurătatea aspră a Siberiei.

Dacă ne vom mai întâlni vreodată și ne vom privi în ochi, dintr'ai mei vei desluși mai multe decepții.

DOUĂ CLASE PRIMARE...

Intr'un articol publicat deunăzi în ziarul „Adevărul” arătam cum *ideia unității naționale* a statului ungar, consacrată de-o tradiție neștirbită a politicei ungurești, se menține și astăzi la Budapesta în linia ei de consecvență istorică.

Mă năzuiam să scot la iveală cum această dogmă de guvernare a rămas intactă în vâltoarea actualei conflagrații mondiale. Dimpotrivă, în cele câteva rânduri dovediam că fantoma imperialismului visat stăpânește și astăzi în capitala de pe malul Dunării. Spuneam deci cu toată hotărîrea că a vorbi acum de „mulțumirea” Românilor de dincolo, sau a arunca lozinca searbădă a „frăției maghiaro-române”, e o ironie brutală și că atitudinea de negațiune absolută a existenței noastre naționale din partea ocârmuirii ungurești creiază un *obstacol moral* pentru cele mai prietenești intenții ale regatului față cu monarhia vecină.

Intâmplarea a voit ca tocmai a doua zi după publicarea acestui articol, ziarele să lanseze o știre, care nu numai că confirmă pe deantregul teza ce susțineam, dar o înfățișează în culorile cele mai sugestive, împrumutându-i în acelaș timp și câteva nuanțe din grotescul specific al compatrioților mei.

Aici s'a trecut repede asupra ei, fără comentariu, cu graba obișnuită. S'au găsit chiar unele ziare cari o publicau sub titlul răsunător : „Avantagii culturale Românilor de peste munți”, — nemai vorbind de-un nou organ zămislit sub anume ocrotiri care vedeau în știrea ungurească o „măsură dreaptă”. Nu mă pot reține să n'o reproduc aici însoțită de două cuvinte, fiindcă îngăduie o privire în resorturile intime ale guvernării dela noi și totodată dă, cred, lovitura de grație ultimelor speranțe ce se puneau în înțelepciunea politică a Budapestei.

Iată-o : „Ministrul ordonă ca pentru învățământul copiilor a căror limbă nu este cea ungară, să se întrebuițeze în primii doi ani limba naționalității, spre a se da explicațiunile necesare. Scopul învățământului în aceste școli trebuie să fie ca școlarii în clasele mai înalte să știe să scrie și să citească după gramatica limbii materne. Guvernul pune în vigoare această măsură acum când patriotismul și vitejia tuturor cetățenilor fără deosebire de rasă și naționalitate este cea mai bună justificare a politicii d-lui Tisza”, etc....

Astfel vorbește cancelarul monarhiei...

* * *

Trebuie, în adevăr, să fii crescut în atmosfera particulară a coroanei sfântului Ștefan, să cunoști de-aproape grandomania turanică, disprețul nemăsurat al așa zisului *gentry* ungur pentru urmașii foștilor săi iobagi, ca să apreciezi cu deplină liniște sufletească acest gest al contelui Tisza.

Va să zică : două clase primare...

Iată răsplata nobilă pentru „patriotismul și vitejia cetățenilor”...

Concepția occidentală asupra celor mai elementare percepte de dreptate umană, o noțiune oricât de redusă a bunului simț în arta guvernării, nu pot primi decât sau cu-o nemărginită revoltă, sau cu-o nesfârșită milă acest act de dărnicie ungurească. O judecată limpede ezită chiar în primele clipe și nici nu se poate rosti în fața unei asemeni atitudini. Nedumerit, omul nu-și găsește explicația și se întreabă : e oare la mijloc o inconștientă grosolană, ori un revoltător cinism care-și permite glume de carnaval în zilele astea tragice, când continentul e acoperit de flăcări?

Cum adică. — Își va zice orice cap echilibrat, — mai poate nădăjdui cineva că în aceste vremuri de deslănțuire generală a patimilor, când catapeteazma imperiilor stropite de sânge troznește, conștiința publică a unui neam în valurile ei de expansiune firească poate fi oprită în loc, ca să încaseze drept bacșiș — *două clase primare*? Nu e o nebunie să crezi că țarmurești uraganul mării, aruncând în ea dela mal trei stropi de limonadă ce ți-au rămas în fundul paharului?...

Acum când pentru monarhia de Habsburg, săpată de toate relele unei guvernări nenorocite, se pune însăși problema gravă „de-a fi sau a nu fi”, când e pe cale de-a izbucni *criza patriei*, cum scria deunăzi contele Apponyi; acum când în sufletul popoarelor chinuite zingănitul de arme scormonește toate visurile cari dormitau în umbră, când sângele e atât de ieftin și prețul vieții așa de mic; acum când Rușii aprind Galiția și tu fortifici Budapesta, tot mai ai obrazul să crezi că poporul românesc din Ungaria poate fi stăvilit în viitorul lui de ură istorică pe urma unei asupririi milenare, — *cu două clase primare*?

Duceți mai departe, vă rog, logica lor adora-

bilă. În loc să se făgăduiască cele mai largi garanții de existență națională acestui neam care moare în bătaia tunurilor rusești, *garanții cari ele în sine ar fi o slabă compensație* pe urma atâtor batjocuri, contele Tisza face pe mărinimosul acordând trista libertate a limbei materne în cei dintâi doi ani de învățământ.

Te întrebi involuntar, ce zgârcenie diabolică are să stăpânească sufletul acestui om ieșit odată la larg după o mare victorie, când acum în colțul lui de neputință e mai bățos ca țarul tuturor rușilor? Și te mai întrebi: Se găsește oare unde va un singur bărbat de stat, care să se aștepte la îmbunătățirea raporturilor dintre noi și unguri după această rețetă patentă de subprefect de pe pustă? Ori dacă strălucirea sulitelor de jandarmi l-a orbit încât nu poate vedea în jurul lui, cum e în stare un ministru în Europa centrală, ca de-aici din fierberea acestei Româнии, sbiciuite de fiorii mării ei visate, să dorească un glas blând de vecin potolit, pe urma unui astfel de bacșiș rușinos trâmbițat la gazetă?

Nu însemnează oare să ignorezi complect starea sufletească a regatului, să nesocotești toate îndrumările unei istorii de veacuri, ca să nu-ți dai seama că pe urma acestei admirabile oferte demnitate jignită a unui popor are să-ți aplice o retorsiune crudă, o vijelioasă protestare? Problema e atât de limpede, atât de evidentă, că cel mai simplist aparat de judecată o poate rezolvi. Fiindcă nu se va găsi, cred, un singur om în țara românească, — afară poate de domnul Slavici, căruia noi Ardelenii ne-am deprins de mult să-i iertăm orice, — care să creadă că o jumătate de milion de baionete pot fi urnite din loc și duse în foc, ca să le smulgă fraților obijduiți, cu prețul sângelui: **două clase primare.**

Pentru cine cunoaște stările din Ungaria, atitudinea contelui Tisza e o chestiune prea puțin complexă; cheia ei ne-o dă vasta ramificare a sistemului de gândire politică în puterea căruia se guvernează de decenii la noi.

Acest sistem este, cum spuneam deunăzi, angajarea întregului aparat de forță a statului pentru destrucțiunea metodică a vieții noastre naționale în vederea imperialismului maghiar întemeiat pe ruinele celor înfrânți. Urmat dela înfăptuirea dualismului în aceeași linie dreaptă, sistemul nu s'a desmințit și — cum vedem — se continuă și astăzi prin actele de stângăcie diplomatică a miniștrilor unguri.

Trebuie reținut deci, ca o **îndrumare** a acestor zile de grave consecințe pentru istoria neamului, faptul că sub ocârmuirea maghiară din trecut și prezent românismul în Ardeal e în declin, primejduit fiind în toate terenele de manifestare a vieții naționale.

N'are nimeni dreptul să nesocotească acest ade-văr elementar menit să determine busola judecății noastre politice.

CRĂCIUN PRIBEAG

Vre-o doisprezece inși îngrămădiți în jurul unei mese de cafenea. Din Ardeal cu toții, tineri cu ochii duși departe, învățători stângaci ori studenți gânditori, pribegi, trecuți prin vama cukului, unii foști în războiu, alții fugiți în pragul plecării. Din colțul lui de nedumerire se ceruse fiecare la București, înțelegând acolo în haosul meșteșugit că numai de aici poate primi sângele românesc o îndrumare adevărată.

Căzuți în vârtejul Capitalei, tresărind la fiecare răspântie de o surpriză, purtându-și gândul lor dârz prin vălmășagul necunoscut, păreau obosiți, trași la față, în ochi cu o licărire de sfială și mirare. Acum însă era o lumină nouă de-asupra lor și-un neastâmpăr îi făcea să se apropie tot mai tare unul de altul. Ce se întâmplase? Venise un popă din Ardeal. În jurul lui se strângea cercul. Și povesteă popa limpede, așezat, spunea din satul lui. Dela mesele dimprejur se strângeau scaunele tot mai aproape, se făcuse o adunare mută, în jurul acestui bătrân cu barba retezată și cu ochelarii umezi...

— Dela mine din sat, — urmă firul — incalte i-a dus pe toți. Și pe băețandri și pe bărbați și pe bătrâni. Cine știe unde-i trimite și ce face cu ei? Vin jandarmii în puterea nopții, îi ridică

din pat și-i pornesc. Așa i-au luat pe toți. Până și pe Onea nebunu, un biet hăbăuc pripășit la noi de peste Murăș. L-au dus și pe el unde l-o fi purtat, că peste vre-o două săptămâni s'a întors Onea desculț și cu capul gol. Nu vrea să spuie nimic, stă tot în tinda bisericii, își face cruce și zice ocinașele. Numai lui i-au dat drumul. Ceilalți nu se știe, vin vești așa că i-a prăpădit ba unul, ba altul...

Și satul ce zice?

Părintele mișcă din cap și se uită cu blândețe la domnul din colț.

— Satul, ce să zică satul? Muierile și copiii doar', că sat de altfel nu mai prea este... Și-au îngropat hainele în pământ că s'a svonit că jandarmii ar avea poruncă să dea foc. Și nu vă pot spune câte vorbe umblă, câte vești din gură în gură. Trăim în groază, trăim în așteptare. Moartea trece peste noi, se oprește la toată casa și bate la fereastră : „Și Ion s'a dus”...

Tac cu toții în jurul popii. Parcă s'a smuls un petec de nor dintr'o atmosferă grea și s'a așezat deasupra să apese frunțile. Eră un mic crâmpei de Ardeal aruncat aici pe-o masă de cafenea, în huetul capitalei grăbite, adus anume parcă să tulbure sufletele ca o piatră aruncată într'un lac. Stăteau toți cu sprâncenele încruntate, cu buzele strânse, uitându-se în pământ, ori în tavan...

Popa cotorosea prin buzunarele reverenzii și după ce a scos o coală de hârtie împăturată și-a potrivit ochelarii...

— Să vedeți, aveam o slugă, Niculaie Mărghițan, așa-i zicea... Băiat harnic, cuminte, știă și carte, învățase la noi la școală... L-au dus dela început, unii ziceau că la Muscali, unii că la Nemți... I-a eșit vestea de vre-o două ori că

a murit, l-a plâns măsă... Acum i-a venit scrisoare lui tat-so, scrisă de mâna lui din spital dela **Kecikemet**, unde l-au adus, după ce l-au rănit Sârbii... Iacă scrisoarea...

Și a început să citească, așa cum vine aici însemnat cuvânt de cuvânt :

„Ai mei doriți ! Vă trimit la toți multă sănătate și eu îs viu până la scrierea cărții, numa îs împușcat prin urechea dreaptă și la mâna stângă îs sdrobit o țără și picioarele mi le-o frânt o țără... Dară eu vă rog să vă duceți la cantoru și să întrebați cum o făcut el de i-o venit copilul acasă, dacă mai vreți ca să vă văd eu pe voi și voi pe mine... Că eu aici nu mai pot vorbi cu domnii ăștia nimic, că ei nu știu rumânește și nu este nime care să știe rumânește... Că mie dacă-mi trece, atunci io nu vă mai văd pe voi și voi pe mine... Știi la bătaie, de cum ai noroc să neme-rești domnii, că unde-i baciul lui Stoica la Erste batalion, acolo îs toți domnii de rumân ofițeri. notarășul din Chișinău și fiscali dela Lugoj, Numai noi ce domni am avut de ungur la al doilea batalion, pre toți rumânii i-or mâncat... Trei reghementuri or fugit și generalu o fost cu ei și toți or fugit, numai pe noi ne-o ținut până or fugit... Din o mie o sută de ficiori, mai este una sută cinzeci... Dară unde-i Niță iară-i bine, că ei or fost în foc numa când o fugit sârbu, da acu când ne-o bătut nu... Rămâneți cu toții sănătoși în Porumbac și mie să-mi ajute Dumnezeu, dacă oi mai aveă zile... Niculaie Mărghișan... eu îs pușcat de canon”...

Se oprește un minut popa și împătură din nou scrisoarea în vreme ce toți se gândesc la Niculaie Mărghișan care trimite multă sănătate, dar e împușcat în urechea dreaptă, și mâna stângă și picioarele i-s frânte o țără...

O clipă apare obrazul de var al bietului slugă și toți se uită în ochii lui cari ard de friguri acolo la Kecikemet unde „pre toți rumânii i-or mâncat”...

Popa oftează ușor : Să cetesc altă scrisoare...

*

Mi-a rămas în amintire de deunăzi tabloul acestor pribegi într'un colț de cafenea. Și cum sed acum la masă și mâine e Crăciunul, îmi trec prin minte toți călătorii Ardealului, biete cătane răzlețite în toate părțile. Și dacă stau și mă gândesc mai bine îmi dau seama că noi nu avem Crăciun în Ardeal. Crăciunul nostru e dus de-acasă, e un Crăciun pribeg pe stepele Galiției, pe undeva prin Flandra, ori pe la Niș, ori în Siberia, ori în Turkestan... Pe acolo e aruncat Crăciunul Ardealului, pe-acolo se plimbă înfrigurat și așteaptă...

Ce-așteaptă ?...

Așteaptă Paștile, așteaptă : *Invierea !*

O LEGENDĂ DISTRUSĂ

— AUTONOMIA TRANSILVANIEI —

Toate ziarele au publicat o telegramă oficială din Viena, prin care guvernul maghiar desminte în modul cel mai categoric zvonul că Românilor din Ungaria li s'ar fi promis autonomia Transilvaniei. Această declarație, care constituie o nouă stângăcie diplomatică ungurească, are darul de-a contribui cu un prețios element de apreciere a situației pe seama puținilor Români de aici și de dincolo, cari mai aveau oarecari iluzii asupra cumineniei politice dela Budapesta. Prin rândurile laconice ale telegramei, ținute în stilul tradițional al cunoscutei grandilocvențe turanice, diplomației unguri au făcut de astădată un real serviciu opiniei publice românești.

Trebuie să le fim mulțumitori, fiindcă cuvântul lor accelerează în mod hotărîtor opera de lămurire definitivă a judecății politice din țară. Se distruge în acest chip o legendă care găsiă crezare la un număr considerabil de cetățeni, străini de culisele diplomatice și de psihologia particulară a actualilor conducători din parlamentul maghiar.

Știm doar cu toții că în discuțiile curente asupra situației interveniă de atâtea ori ca o notă importantă credința unora, că factorii che-

mați ai monarhiei vecine, ținând seamă de rolul deosebit ce-i revine României în actuala conflagrație, călăuziți de motive explicabile de consolidare internă și externă, vor găsi formula potrivită pentru satisfacerea trebuințelor firești ale poporului nostru stăpânit de Habsburgi. Se vorbea deci de o garanție desăvârșită a unei vieți naționale, de o soluție radicală menită a înlătură obstacolul moral al prezentului, se vorbea de **autonomia Transilvaniei**.

Erau zadarnice toate îndoielile spiritelor limpezi cari cunosc stările deosebite din vecini. Oamenii îndrumați în calculul lor numai de bunul simț, acordau un oarecare credit acestui zvon. Se conta la influența Germaniei, care nu poate fi nesocotită la Viena și la însemnătatea cu totul secundară a elementului maghiar în desfășurarea actuală a evenimentelor. Se crease astfel o legendă care tulbură cercurile politice și eră de mare preț pentru ceata atât de redusă care nu înțelegea încă necesitatea unei schimbări în conduita tradițională a regatului român.

În sfârșit, acum „povestea fantastică” — cum spune însăși declarația oficială — nu mai este. S’a împrăștiat „fata morgana” de-o clipă și pe urma ei vederea ni-e mai clară, opinia publică mai edificată. O jenă trecătoare va pricinui, poate, d-lui Slavici și altor sateliți ai legațiilor interesate această ultimă dovadă a înțelepciunii ungurești, dar pe ei să nu-i plângem, fiindcă argumentele lor sunt deocamdată — ca și dărnicia patronilor — ineputabile.

Pentru cei cari au pătruns taina mentalității specifice maghiare, chestiunea autonomiei Transilvaniei acordate de unguri n’a depășit nicio-

dată limitele unei legende. Spiritul public al compatrioților noștri îmbibat de ficțiuni istorice și izolat cu totul de realitatea prezentului, exclude cu desăvârșire un acord în acest sens. Concepția curentă la Budapesta poartă încă pecetea tradițiilor feudale cari determină întregul sistem de judecată politică.

În puterea acestei concepții anachronice se deschide o largă prăpastie între noi și unguri. Câtă vreme noi vedem în Transilvania pământul predestinat să-l stăpânim în urma covârșitoarei superiorități numerice care ne-a aparținut totdeauna, ei, răzimați pe dreptul public al Ungariei, — acest codice al nedreptăților feudale, — consideră Ardealul un punct cardinal al aspirațiilor lor naționale.

În istoria maghiară Transilvania reprezintă redeva naționalității ungurești în luptele ei seculare cu dinastia de Habsburg. În principatul Ardealului întemeiat sub domnii unguri, după căderea dela Mohacs, dela 1526 și până la anul 1711, când după pacea dela Sătmăr, pe urma pribegirii lui Francisc Rakoczi II trece sub stăpânirea Habsburgilor, nobilimea maghiară avea un punct de sprijin al dominațiunii sale. Poporul românesc oprimat, era dela început condamnat prin decretarea de „**unio trium nationum**” la o inexistență politică, la rolul de „**miseria plebs contribuens**”. Principii calvini ai Ardealului erau depozitarii maghiarismului, care în ura lui istorică față de austriaci și-a găsit expresia cea mai puternică pe vremea luptelor curuțești dela începutul veacului al XVIII-lea. De aceea căderea principatului ardelean sub dominația casei de Habsburg e socotită din punct de vedere maghiar o catastrofă națională, care a fost reparată la anul 1848, când ungurii folo-

sindu-se de slăbiciunea dinastiei, decretează împotriva voinței celorlalte neamuri unirea cu Ungaria. Această unire suspendată pe vremea absolutismului și reluată iarăși ilegal la anul 1867, e un triumf al maghiarismului feodal și reprezintă în concepția politică a vecinilor noștri îndrumați de ficțiuni istorice, — o dogmă fundamentală a vieții de stat.

De aceia pentru cine cunoaște resorturile sufletești ale intelectualității ungurești din trecut și prezent chestiunea autonomiei Transilvaniei acordate de Budapesta, — eră pe deplin lămurită. Șovinismul romantic al acestui popor compromis politicește de conducătorii săi, cari nu-și găsesc locul cuvenit în echilibrul internațional, se hrănește și astăzi din impulsurile moștenite. Din aceste a răsărit lozinca vremilor nouă: **imperialismul maghiar**, care e la baza gândirii politice a tuturor leaderilor din parlamentul ungar. Consecvenți unei falsificări continue a realității istorice ei nu pot admite rostul unei concepții politice moderne, care în puterea principiului național, cere pe seama Ardealului locuit în număr copleșitor de români, o libertate constituțională.

*

Această problemă care a determinat linia de conduită a oamenilor noștri pricepuți în actuala frământare, primește o sancțiune definitivă prin telegrama contelui Tisza, care cu un cinism deplorabil îndrăznește să vorbească de „**frăția dintre români și unguri**”, tocmai în rândurile în cari autonomia Transilvaniei e declarată „**o poveste fantastică**”.

Istoria va fixa la timpul său tragicul miopiei politice care nu servește câtuși de puțin interesele monarhiei vecine, opinia publică a României

însă va trage **consecvențele logice** ale situației create de dușmanii neîmblânziți ai poporului român.

Cât ne privește pe noi românii ardeleni, părtașii unei tragedii milenare, noi trăim din nou clipele sgduitoare ale unei morți fără țință și vedem în noua declarație a ministrului ungar întărirea sistemului cu care ne-am pomenit. Pe deplin conștienți că la Budapesta se pregătește în mod metodic deruta morală și politică a poporului nostru, scârbiți în toate fibrele sufletului de veștile mincinoase cari vorbesc de mulțumirea noastră în aceste zile de cumplită nedreptate a istoriei, avem ochii ațintiți spre București.

Suntem convinși că aici se rezolvă existența noastră și nu pe câmpul Galiției, unde sângează un neam înșelat de-o mie de ani.

TABACHEREA LUI NICOLAE CRĂCIUN

S'a întâmplat deunăzi la un spital.

Una din numeroasele arhiducese ale Casei de Habsburg binevoind să viziteze bolnavii, trecea printre rândurile de paturi cu suită elegantă. Trecea liniștită și rezervată, așa cum impune rigoarea etichetei spaniole. Cum se strecură ușoară, lăsând în urmă un parfum discret și-o blândă clemență împărătească, Dorothea Blanca-Annunciata și-a oprit o clipă ochii într'un colț.

În așternut zăcea nemișcat un tânăr oacheș cu părul atât de întunecat cum nu văzuse de mult. Avea profilul fin, obrazul alb și ochii negri, ca în tablourile lui Andrea del Sarto. Se uită departe cu privirea rătăcită în golul tavanului și era atât de pierdut, atât de frumos...

Annunciata-Blanca-Dorothea și-a înclinat fruntea, a strâns ușor din buze și s'a îndreptat spre patul lui. Când i-a ajuns la căpătâiu i s'a părut că rănitul avea o licărire dărză sub sprâncene.

— Cine e? — întreabă Serenitatea Sa, uitând de rezerva obișnuită a Burgului...

— Român din Transilvania, — răspunse medicul, — îl chiamă Nicolae Crăciun. A fost la artilerie și-un obuz rusesc i-a sfărmat picioarele în Galiția. I le-am amputat amândouă...

Intreaga suită a remarcat cum această veste

a emoționat adânc pe prințesă, care trecând mai departe a spus să i se noteze numele rănitului.

A doua zi toate ziarele au înregistrat scena mișcătoare împreună cu știrea neașteptată că archiducesa Blanca-Dorothea-Annunciata, ca un semn al unei particulare grații, i-a trimis cadou artileristului *Nikolaus Craciun* o tabachere de argint...

*

Cei ce vor fi citit această știre în vre-unul din ziarele nemțești vor fi întors foaia repede părăndu-li-se, probabil, o banalitate de puțin gust toată povestea. Alții, obișnuiți să reflecteze mai adânc, vor fi avut senzația unei ironii dureroase gândindu-se la bietul român din țara Oltului, care i-a cinstit împăratului Franz Iosef două picioare în schimbul unei tabachere de argint.

Pentru ardeleni însă și pentru noi toți cei mânați de-o credință aci, („*volintiri ridicoli*”, cum ne spune o mare parte din presa generoasă a României), — pentru noi tabacherea lui Nicolae Crăciun ia proporțiile unui simbol care luminează perspectiva atâtor veacuri de suferință nerăsplătită în Ardeal.

Gestul principesei milostive e gestul istoric al Habsburgilor față de noi. E toată tradiția casei, e concepția morală și politică a acestei dinastii în darul lui Crăciun. El ne scormonește toate amintirile unei istorii de sacrificii pe urma căroră un popor în loc să se aleagă cu rosturile libertăților cetățenești, s'a ales doar cu jignitoare bacșișuri de ocazie.

Ne apar acum cu tabacherea asta toate cruciulițele, toate medăliile cu cari Viena ne-a plătit sângele și sudoarea milenară. Atâtea regimente de grănițeri și-au lăsat oasele pe câmpiile Europei în cursul veacurilor, ca în schimb să li se

încoroneze steagul cu coroana de fier a nu știu câta clasă, iar poporul nostru să rămâie și mai departe anihilat politicește...

Ne defilează acum amintirile... Vedem și lanțul de aur cu care împăratul Leopold l-a cinstit pe mitropolitul Atanasie pentru părăsirea bisericei strămoșești și unirea cu catolicii, vedem și pergamentele sterpe dela patruzeci și opt cu cari ni s'au decorat tribunii rămași în viață, ca noi să ne sbatem înainte în aceeași robie. Vedem titlurile de baroni cu cari ni s'au cumpărat fruntașii ca să amuțească, vedem atâți înstrăinați ai Bucovinei, cavaleri de tot soiul, nemțiți pe urma unui rescript imperial, — și în lumina acestor aduceri aminte ne răsare profilul întunecat al lui Avram Iancu în cabinetul împăratului din Viena la 1849, respingând ispita unei decorații cu cuvintele celebre :

— *Nu ne-am bătut pentru jucării, vrem drep-turi, Majestate !*

*

Iată de ce pe urma unei ingratitudini istorice astăzi înțelegem cu toții că românismul din monarhia vecină e în contrazicere cu rațiunile de stat ale dinastiei Habsburgilor și cu interesul raselor dominante.

Iată de ce, văzându-ne perirea acum la o răspântie a istoriei noastre, când o învălmășală generală ne sprijinește, credem că trebuie ascultat glasul solidarității sufletești a unui neam și trebuie realizată unitatea lui politică cu jertfa sângelui.

Acest adevăr îl scoate la suprafață instinctul popular din toate părțile și el va trebui să tri-umfe, oricât de multe coroane austriace și mărci nemțești vor fi curs pe aici, ca să omoare ma-turitatea de simțire politică a unui popor.

Ne vom strigà deci înainte durerea cu deplină încredere în sănătatea morală a acestei țări și nu vom țineà socoteală nici de abstracțiunile teoreticianilor de ocazie, nici de insultele cu cari ne acoper sufletele înguste.

Vom strigà, fiindcă ne dăm seama, că dacă nici astăzi nu ne vom smulge libertatea în Ardeal, atunci pe urma acestui războiu poporul nostru va rămâneà frânt dincolo, cum a rămas Nicolae Crăciun de pe țara Oltului olog de amândouă picioarele, schilav pe vecie și în mână cu o tabachere de argint.

ALMA MATER

Ce rău îmi pare că n'am la îndemână cartea lui Fichte cu aprinsele „*Reden an die deutsche Nation*”, ori volumul lui Körner *Leier und Schwert*, ca să pun în fruntea acestor rânduri un citat german, acum când corupția banului nemțesc a fost dovedită și pe băncile Universității.

Păcat... În lumina acestor pagini, cari dau apoteoza spiritului de sacrificiu al tinereții însuflețite, s'ar vedea și mai limpede temeritatea concepției politice dela Berlin, care crede că în țara românească toate sunt de vânzare. Cât de adânc dispreț trebuie să ne poarte acești oameni, ei cari știu atât de bine rostul *Burschenschafturilor* nemțești în mișcarea lor de liberare națională, când au socotit că vre-o câteva bilete de bancă sunt de ajuns, ca să omoare sbucnirea pătimase a libertății la vârsta de douăzeci de ani pe malul Dâmboviței...

Faptele de-un an de zile vorbesc și ne-arată lămurit credința lor asupra noastră :

— Duceți-vă acolo în Orientul sălbatec, — își vor fi zis — acolo nu e sfințenie și morală. Năpădiți toate colțurile de pământ la turci, la bulgari, la români... Nu vă trebuie nimic, numai bani... Cu bani veți închiria negustori de

principii politice, veți improviza din bun senin gazete cari nu mai pot de dragoste pentru nemți. Cu bani găsiți de toate... Ingropați în sunetul mărcilor vaierale cari trec munții, gâtuiți în aur toată moștenirea din părinți, tot ce s'a visat și s'a crezut la ei o mie de ani... Neutralizați nerăbdarea ajunsă la paroxism a unui neam, și după ce-ați semănat ochiul dracului în toate ungherele, nu vă opriți. Vă mai rămâne încă nebunia tinereții care strigă, patima nervilor încordați de-un ideal. Duceți-vă și acolo... Trageți de mânecă studenții în aula universității și-o să-i cumpărați cu câte douăzeci de franci bucata, cum se cumpără femeile pierdute din suburbiile Berlinului...

Iată rețeta, după care se propagă simpatia „puterilor centrale” în orientul Europei. Realitatea o verifică la tot pasul...

*

Dar nu e de lipsă să cităm opere de filosofi germani, ca să ne dăm seama de conduita studenției într'o vreme de redeșteptare națională, când suflarea de foc a războiului trece peste capetele noastre.

Ar fi atât de ușor să înfățișezi un tablou comparativ al rolului tinereții în mișcările de desrobire din toate părțile. N'ai avea decât să schițezi fierberea studenților din centrele universitare ale principatelor germane pe vremea luptelor cu Napoleon, ale italienilor din „risorgimento”, ale ungurilor în revoluția lui Kossuth, ori pildele de jertfă ale „copiilor” din romanele lui Turgenieff...

S'ar putea arăta prin nenumărate comparații adevărul că, cu cât o societate e mai stăpânită de revendicări cari se plătesc cu sânge, cu cât

se simte mai mult nevoia unei mari prefaceri din temelii, cu atât rostul tinereții e mai indicat în vâltoarea sufletească a unui popor. Și e firesc să fie așa ! Nu la sfârșitul vieții a pus natura „sfânta nemulțumire” din care rodesc premenirile, nu din dorul de liniște al neputințelor bătrânești s'a smuls undeva pornirea furtunoasă spre ideal...

Răsfoiți analele noastre, cetiți cărțile lui Alexandri, scrisorile lui Ghica, — și veți vedea munca de purificare politică și socială a tinerilor *bon-juriști* cari ne-au dat România de astăzi. Cu toții erau abia scăpați de pe băncile universitare, — un Bălcescu, un Alecu Russo, — le svâcneau la tâmpile frigurile unui vis și se agitau de toate problemele umanității într-o vreme când moșnegii cumiști beau cafea și tutun cu ochii întorși spre răsăritul de unde veniau firmele Fanarului...

În Ardeal tot așa. Ridicarea dela patruzeci și opt e opera unor oameni tineri, a unor *studenti*. Bărnăuțiu încă nu-și făcuse studiile, Papiu-Ilarian a plecat la universitate după încheierea războiului, Axente eră student în teologie și Avram Iancu, avocat proaspăt abia ieșit din școală. Acești băiețandri, — cum le spuneau înțelepții neutrali de-atunci, — au frânt obezile unei umilinți seculare și au fixat rostul politic al neamului lor în cadrul unei mari mișcări care stăpâniă continentul. Ei s'au pus în fruntea legiunilor de lănceri și au înscris o pagină de glorie a trecutului nostru, în zilele când vlădica Leamenii dela Blaj și atâția canonici ai lui, neutralizați de somn și trândăvie, iscăleau declarații de loialitate pe seama miniștrilor unguri...

Istoria se repetă. Azi ne găsim în acelaș sbucium ca acum cincizeci de ani și mai bine. Trăim zile mari cari pun în joc rostul de existență a neamului. Rațiunea și instinctul ne spun că suntem în pragul reîntregirii politice, fără de care ne prăbușim.

Sunt scoase la iveală adevăruri cari mișcă toate fibrele sufletului. În această universală revoltă a simțurilor, când un uragan milenar de patimi cutremură românismul, cine i-ar putea cere tineretului nostru, să rezolve frumusele probleme de geometrie ori să consulte paragraful codului lui Justinian?

Tinerimea e resortul însuflețirii unui neam : termometrul spiritului de jertfă a societăței. Zile ca cele de astăzi, sunt chemate să-i arate înălțimea morală.

Înțelepciunea politică, cumpătul diplomatic, tergiversările de culise și alte vorbe mari din camera de vechituri a neputinței, nu se cunosc încă la acești iluminați cu ochii aprinși. Odată și odată, ei le vor primi împreună cu reumatismele, dar până atunci sângele trebuie să fiarbă și credința să-și ceară drepturile ei...

*

De aceea înțeleg atât de bine agitația studenților pe care o văd din ziare.

În vremuri potolite de muncă normală toată lumea ar dori să-i vadă sub cupola universității, în liniștea frumoasă a laboratorului. Astăzi însă avem alte precepte morale. Europa moare în tranșee de un an de zile, jumătatea neamului ni se svârcolește în pierzare, strigătul morții pătrunde în biblioteci și tulbură tihna sufletului.

Frământați-vă, deci, dragi prieteni !

Deasupra sbuciumului vostru văd cum pla-

nează fiorul istoric al atâtor generații de tineri, cari au visat ca și voi căutând leac pentru durerile altora.

Vânturați-vă pleava din casă, dați-i un prilej de mulțumire tinereții noastre care s'a dus și bărbăției voastre de mâine prin demnitatea cu care vă veți face datoria.

Iar dacă s'ar întâmpla să se abată printre voi vre-un cumpărător de conștiințe, orice liftă ar fi el, faceți-l să simtă pe urma muschilor voștri sănătoși că :

La București Alma mater nu e de vânzare!

UNUL DIN CEI MULȚI...

Cu prilejul apariției volumului „Trei luni pe câmpul de război“ de Octavian C. Tăslăuanu.

Va fi o lună de când mi-am revăzut un prieten. Il lăsasem acum e anul în biroul *Asociației Culturale* din Sibiu unde eram colegi. Il lăsasem la masa de scris, grămadită de cărți și teancuri de hârtii de tot felul. O văd atât de bine masa, lângă fereastra care dă spre curtea umbrită de castani. Vre-o zece ani de-arândul m'am oprit în fața ei, n'am s'o mai uit niciodată. De acolo pornia revista „Luceafărul” cu neastâmpărul tineresc într'o lume posomorită, broșurile „Bibliotecii populare”, analele istorice ale revistei „Transilvania” și câte altele. Creștea baricada de volume împrejur și prietenul meu urzia mai departe planuri în fumul de țigară. Așa l-am lăsat astăvară...

Când ne-am revăzut aici la București într'o cameră de hotel, mă strângea de mână un om nou, căzut din altă lume. Am tresărit o clipă, mi se părea o viziune bizară acest locotenent din armata austriacă, cu medalia „signum laudis” pe piept, cu ochii aprinși, cu fața arsă și cu tâmplele albe... Am simțit mai adânc ca de alte ori, tot rostul vremilor schimbate și mi-a scormonit o lume de gânduri cu vorba lui :

— *Am venit și eu !*

Câte n'am răscolit atunci laolaltă din dimineața de vară și până noaptea târziu...

Nu mai eră nimic din vechile noastre povești cari spuneau de-o carte nouă, de-un tablou din pinacoteca dela Dresda, ori vânturau te miri ce problemă dintr'un colț al Ardealului.

Nu mai erau toate astea, le spulberase suflarea morții care treceă peste capetele noastre.

Tot ce-mi vorbiă smulgea crâmpoie rupte din cea mai grozavă epopeie în care se cuprinde sângerarea unui popor. Cum se depănau cuvintele lui minut de minut, vedeam crescând hecatomba tot mai mare. Simțiam cum se ridică o movilă în fața mea, o movilă înfricoșată a pierzării. Deslușiam cum se grămădesc una peste alta speranțe cari s'au frânt, visuri cu aripile rupte, amestecate cu ranite de soldați, cu schilavi cari se uită departe și cu cadavre neîngropate. Toate se plămădiau sub ochii mei într'un aluat inform, care se ondulă cu o mișcare silnică. Sub cerul întunecat al Galiției, greu de miros de moarte românească se rotia parcă o pajură cu două capete, desfăcută dintr'un steag căzut în noroi, se rotia cu aripile întinse deasupra movilei groaznice și țipă lung, batjocoritor, din cele două ciocuri blestemate...

Sinistru tablou. Înțeleg atât de bine cum a încărunțit în „trei luni pe câmpul de războiu” prietenul meu ridicat dela masa de scris și întors acasă cu... „signum laudis...”

*

Intreg acest mozaic, Tăslăuanu l-a reunit într'o carte. Pe douăzeci de coale de tipar, fostul comandant al unei companii de *honvezi* își publică ziarul celor trei luni de campanie.

Vorbește de-ai lui, de regimentul acestor Ro-

mâni dela Făgăraș, cari nu mai sunt. Incepe cu plecarea lor, cu nădejdiile pe cari vântul le purtă peste munți în tabăra „armatei fără suflet”, cu visul „revoluției” și continuă povestind zi de zi întâmplările cu precizie și migăleală. Pagină de pagină se urzește firul morții până la despărțire :

— „Din întreg regimentul de peste 3.500 de oameni am lăsat astăzi (în 29 Noembrie) în Havaj (Galiția) 170 de inși. Din compania a II-a, plecată din Făgăraș, din 267 soldați au rămas 5 și cu mine 6”.

Am cetit cartea asta și mi-am zis : iată unul din cei mulți, încă unul din jumătatea de milion care de-un an de zile se sbate cu ochii îndreptați spre București...

Se mai cutremură oare cineva la acest gând ? — Nu știi...

*

Cartea isprăvește așa : „Sunt în țara românească, dar trăesc cu sufletul tot în Ardeal, și aștept... Aștept mereu să aud goarneau sunând, să mă întorc, viu sau mort, acasă, în România mare...”

Așteaptă, dragă prietene, așteaptă.

De-un an de zile așteptăm cu toții și cei de-aici, și cei de-acasă și morții din Galiția.

Fii binevenit pe pământul României ! Dă-mi mâna, să tăcem laolaltă și să așteptăm mai departe...

O NEDREPTATE

Ziarele publică o telegramă din Budapesta al cărei scop vădit e să mărească și mai mult tulburarea opiniei publice din Regat, copleșită de toate svonurile oficinelor germane și ungurești. Se spune în această depeșă că d-nii *Alexandru Vaida* și *Aurel Popovici*, — cunoscuții luptători politici din Ardeal, — ar fi plecat la Berlin pentru o consfătuire cu cancelarul german în vederea unei apropieri româno-ungare. Unele ziare adaogă chiar că această pretinsă călătorie ar fi rezultatul unei înțelegeri cu contele Tisza și că vechea legendă cu „Autonomia Transilvaniei” s’ar ivi din nou pe orizont.

Imi dau seama, că e o chestiune delicată să fac în aceste coloane apărarea bărbaților politici de peste munți, pe cari de un an de zile dragostea ungurească îi ia cu asalt. E delicată apărarea lor, fiindcă a le zugrăvi adevărata stare sufletească cu toate vâltoarele ei dela începutul războiului și până astăzi, ar însemna să le îngreunăm și mai mult situația penibilă în care se găsesc. Prietenia noastră de demult e azi pentru dânșii cea mai rea recomandatie acolo pe malul Dunărei, unde de sigur că nu se urmărește cu seninătate opera de lămurire a emigranților ardeleni...

Am înțeles dela început rostul lucrurilor și de aci rezerva ce ne-am impus față de amicii politici de-acasă. Am suportat cu liniște orice zvon mincinos care spunea că oameni curați, înfrățiți totdeauna cu gândurile noastre, acum se leapădă de noi, că ei s'au cumițit peste noapte și că nu mai pot de amor pentru miniștrii guvernului din Pesta. Am zâmbit cu toată blândețea în fața acestor naivități și nu ne-am supărat niciodată. Nu ne-am fi supărat nici când ne-ar fi caterisit în toată legea, nici când tovarășii atâtor vise urzite laolaltă ar fi dat certificat în bună regulă că nu ne cunosc și nu ne-au auzit de nume. Nu ne-am fi supărat, fiindcă declarațiile de dragoste cari miroase a spânzurătoare niciodată n'au avut mare preț în istoria universală.

Consecvent acestei linii de conduită nu voi căuta nici de astădată să ridic perdeaua de pe bietul suflet sbuciumat al colegilor mei din Ardeal. Nu voi spune aci cum se frământă ei în tăcere și așteptare. Nu voi afirma nimic în puterea îndelungatei noastre colaborări politice din trecut, nici nu voi pune la cântar o unitate de credințe care ne-a întovărășit atâția ani de zile. Voi încerca însă o mică analiză a situației, lăsând să se desprindă din logica faptelor convingerea lor, pe urma căreia se va vedea că e o nedreptate să li se atribuie călătorii de plăcere la Berlin în aceste zile de istovire a neamului...

*

Este un fapt care nu se poate tăgădui : Românii din Ardeal dela declararea războiului și până astăzi n'au săvârșit nici un act politic. Într'un timp când toate personalitățile de seamă ale Ungurilor au făcut o vie agitație, când par-

tidele maghiare la Budapesta și-au manifestat în repetite rânduri opinia lor, politica românească din Ardeal a amuțit. Comitetul național n'a avut nici o singură întrunire, iar reprezentanții parlamentari au fost cu desăvârșire lipsiți de cuvânt...

Explicația acestei inacțiuni absolute e evidentă. Este o tăcere care se justifică prin neputința de-a vorbi limpede. Toate națiunile nemaghiare din Ungaria au adoptat această tactică a protestării mute. Și Slovacia, și Sârbia cari și-au închis toate ziarele, și Românii de sub Habsburgi au înțeles că în aceste zile de teroare ei sunt condamnați să tacă, convinși că adevăratele lor năzuințe se pot descifra din strigătele repetate ale trecutului.

Pentru Românii din Ardeal inacțiunea în politica internă eră indicată de desfășurarea evenimentelor cu o putere atât de elementară, încât oricine și-a dat seama că nu este creier românesc cinstit în Ardeal care ar putea născoci o formulă de concordare a intereselor monarhiei austro-ungare cu rostul Românilor sub Habsburgi. De aceia s'a tăcut și prin această tăcere s'a trecut sarcina răspunderii pe umerii bărbaților politici din Regatul liber, meniți să poarte grija întregului corp național.

Pentru Românii din Ardeal viața politică din trecutul apropiat avea un dublu obiectiv în vremurile de pace : *Viena și Bucureștii*.

Priveam spre Viena de unde așteptam o soluție trecătoare pentru mizeriile noastre. Neputând prevedea o conflagrație europeană, care să taie nodul gordian al „chestiunii naționalităților” din monarhie, noi ne mângâiam cu credința că sfetnicii burgului vienez ne vor croi o soartă mai echitabilă, socotind întărirea noastră un

prilej de consolidare a imperiului. Aveam în acest sens nenumărate făgăduinți din anturajul principelui moștenitor, ale cărui declarațiuni categorice, făcute personal unora dintre noi, puteau constitui o platformă de program într-o vreme când relațiile României cu Tripla alianță erau „cele mai excelente” și când idealul întregirii neamului nu se putea coborî pe arena politicei militante...

Priviam în acelaș timp spre București ca spre adevăratul punct archimedic al năzuințelor noastre de liberare națională, de unde așteptam un sprijin conștient în vremuri normale și o *soluție radicală* cu prilejul unei perturbații de ordin general.

Obiectivul Vienei ni s'a sfărâmat pe urma pumnalului dela Sarajevo, când monarhia de Habsburg, ajunsă la discreția tendințelor de imperialism unguresc, a rămas la îndrumarea contelui Tisza, cel cu „*Statul național unitar maghiar*”. În clipa când s'a declarat războiul orice om politic din Transilvania a înțeles că rostul Vienei în istoria românizmului din Ardeal este un capitol încheiat, de domeniul trecutului și că mântuirea nu mai poate veni decât dintr'un singur loc : *dela București*.

De aceea situația pentru noi în Ardeal eră limpede. Rolul nostru politic în cadrul integrității monarhiei eră sfârșit. Trebuia să alegem deci între a ne expatria, ca să ne întoarcem acasă prin București și între a rămâne în Transilvania, cu brațele încrucișate așteptând ceasul desrobirii.

Fiecare și-a ales drumul lui, cum l-a povățuit mintea...

*

Aceasta este justificarea actualei inacțiuni politice a partidului național de peste munți. Fiind

dictată de cel mai elementar simț politic și consacrată de instinctul de conservare al masselor, e firesc că oricine s'ar împotrivi acestei convingeri s'ar izola de sentimentul public, faptele lui ar fi acțiuni pur individuale, lipsite de orice importanță și pecetluite cu stigmatul trădării de opinia conștientă a unui neam.

Iată de ce, ca o rezultată logică a situației, toate zvonurile de deplasare ale Românilor din Ardeal la Viena sau Berlin,— nu sunt decât combinații fanteziste ale birourilor de zăpăceală publică cari funcționează cu o precizie tradițională după culisele diplomației austriace.

Să nu-i nedreptăm deci pe domnii Popovici și Vaida, cari după cât aud,— astăzi sunt în Elveția,— unde probabil cu aceeaș nerăbdare citesc știrile de pe câmpul de războiu ca și noi, trimițându-și gândurile fiecărei clipe pe malurile Dâmboviței, unde se strigă îndemnurile tăcerii lor poruncite...

NOTE DISONANTE

Nu va mai trece mult și iată se împlinește anul de când continentul s'a schimbat într'o uriașă casă mortuară.

În acest răstimp neamul românesc și-a desăvârșit opera de consolidare sufletească. Ideia unității plămădită în mod organic de instinctul nostru popular, dar frământată de puține minți, stăpânește astăzi întreaga conștiință publică.

Cele opt luni de când se joacă drama Europei au fost pentru noi un curs grăbit de educație națională. O sută de ani de pace, cu colaborarea lor metodică, cu turnuri de cărți și valuri de discursuri, n'ar fi putut pregăti în așa fel triumful unei idei. Au trebuit să vie gurile de tun, să ne strige anume adevăruri și a trebuit suflul tragic al morții, ca să se creleze o atmosferă de seriozitate gravă în care se lămuresc problemele de viață ale unui popor.

Acum acest curs e pe isprăvite. L'am plătit scump, cu mult sânge românesc, dar suntem pe cale să-l încheiem. Ceasul examenului se apropie.

El se va da în curând acolo în Ardeal.

*

Din nenorocire însă tot mai sunt încă note disonante cari jignesc pe un observator și acum

în ora a unsprezecea. Ele ne tulbură armonia de simțire, fără de care nu se poate închipui acest examen de maturitate politică a românismului. Unda largă a conștiinței obștești trebuie să le înlăture înainte de ziua cea mare.

A stărui asupra lor poate fi penibil, dar e o datorie dureroasă. Cu deosebire apasă această datorie sufletul oamenilor cari au trecut granița ca niște soli ai frământării chinuite de peste munți.

După o jumătate de an și mai bine de când Ardealul trece prin cea mai zbuciumată perioadă a istoriei sale, murind zi de zi, cu ochii întorși spre România, are astăzi totuși satisfacția morală de a-și vedeă liberarea lui devenită o dogmă fundamentală a opiniei publice din Regat. România, sufletește a intrat în războiu cu monarhia de Habsburg și tragerea sabiei e numai o chestiune de prevedere militară. Pe acest drum e mânăta cu puterea fatalității de însuși instinctul de viață al acestui neam. Nu mai e nimic în stare să stăvilească o pornire elementară, care ar frânge toate zăgazurile, măturând din cale orice obstacol.

Astfel stând lucrurile, acum după ce s'a înstăpânit o unanimitate de gândire și după ce cu toții, — România și Ardealul, — ne socotim părtașii aceleiași mari familii politice, e îndoit de jignitoare atitudinea puținilor izolați cari se împotrivesc sentimentului public.

*

Când ne gândim la aceste note stridente, fi-rește, nu pierdem din vedere adevărul pe care ni-l impune puterea de distincție, că proporțiile păcatului le dă totdeauna importanța unei personalități.

Nu ne vor neliniști deci prea mult manifestațiile sporadice ale unor persoane în afară de cadrul vieții publice, al căror cuvânt nu poartă decât pecetea unor slăbiciuni individuale. Libera părere a insului singuratic nu mai mișcă balanța în care e aruncată toată psihologia unui popor.

De aceea sunt o seamă de oameni cari pot conta la toată indulgența opiniei publice din Transilvania. Iată d. Carp de pildă. Cuvintele acestui venerabil soliloc politic, retras de mult la bine-meritata pensie, se judecă astăzi cu iertarea pe care-o smulg de obicei toate aparițiile anahronice. Ele nici nu dreg, nici nu strică...

Tot astfel cui i-ar trece prin minte să se supere pe d. Virgil Arion de pildă? Domnia sa nici până deunăzi, când a avut norocul să descopere Basarabia, în perioada, — cum am zice, — a activității sale, când ne iubiă mult, n'a găsit zece oameni în Ardeal cari să-i cunoască laborioasa vieță...

Și fiindcă „*de strigis quae non sunt, nulla mentio fiat*”, cine oare își mai bate capul cu spasmurile postume ale răposatului domn Slavici?...

În mijlocul furtunii care bântuie în largul mării, cine are vreme să se gândească la scândurile cutărei corăbii naufragiate?...

*

Se schimbă însă cu desăvârșire aprecierea noastră când judecăm atitudinea unui bărbat politic, care prin atribuțiile sale depășește cadrul unei acțiuni individuale. Este domnul Al. Marghiloman.

De-o jumătate de an de când ne-am mutat vremelnice la București o seamă de ardeleni, ca

să ne alăturăm la o propagandă de care se leagă existența neamului, vedem cu profundă mahnire stăruința programatică a d-sale împotriva aspirațiilor noastre.

Din toate pășirile sale, la toate ocaziile se desprinde ca un fir roșu năzuința de-a da politicei externe a României o îndrumare potrivnică nouă. Nu mai e nevoie să mai înregistrăm aici atâtea și atâtea sfaturi dureroase cu cari s'au ales anumiți bărbați politici din Transilvania, cari au avut cinstea să fie primiți în cabinetul d-lui Marghiloman. E de ajuns să ne gândim la atitudinile publice ale d-sale, cu cari țara e în curent. Prin ele acest înalt personagiu politic a izbutit să-și creieze o anume popularitate la Budapesta, canalizând astfel toate resentimentele unui neam în ajunul desrobirii.

Dacă d. Marghiloman ar fi un soliloc ca d. Carp, n'am ezită un moment să-l acoperim cu toată iertarea noastră evanghelică. Dar d-sa este șeful unui partid cu o organizație în toată țara, care a guvernat România și care mâine poate va vrea să guverneze Ardealul!...

Se pune deci o întrebare simplistă și logică : *care este platforma morală a partidului conservator față de constelația politică a viitorului, când Transilvania va fi parte integrantă a Regatului român?*

Nu este oare un echivoc, ca prin atitudinile șefului să se creieze aparența, că un întreg partid se împotrivește aspirațiilor noastre legitime?

Și dacă acest echivoc se menține, la ce răsplată morală se pot aștepta din partea Ardelului toți aceia cari au iscălit sentința lui de moarte?...

*

Iată o serie de întrebări penibile la cari cere răspuns o țară întreagă, stăpânită de fiorii unei

sbuciumări mute. Le-am aşternut pe hârtie cu toată imparţialitatea observatorului liniştit, care nu vede decât dreptatea cauzei lui.

În orice caz, aceste note disonante trebuie să se curme de pe acum, dacă nu vrem ca umbra lor târzie să se proiecteze asupra sufletului românesc de mâine în marea lui operă de consolidare internă.

ANUL MORȚII ÎN ARDEAL

Acum se împlinește anul... Anul morții, anul așteptării...

Dacă ai putea strânge într'un mănunchiu durerea mai multor veacuri din Ardeal și ai sta s'o pui în cumpănă alături de sbuciumul acestor zile, atunci ai vedea că în sute de ani nu s'a murit și nu s'a așteptat atât dincolo, ca acum în cele douăsprezece luni de când se destramă necurmat toate rosturile de vieață ale românismului de peste munți.

Moarte și așteptare, iată Ardealul nostru de un an de zile.

Moartea a trecut în vremea asta neconținut peste toate satele, a bătut la toate ferestrele caselor albe. De ici de colo, a secerat din toate părțile. O clipă n'a avut răgaz grozava scurgere de sânge. S'a îngropat atâta tinerețe, atâta viață, atâta speranță românească în zilele acestea, că astăzi toată țara s'a golit. S'au golit casele, se golesc și sufletele. Pe miriștile înflorite trec numai cârduri de femei și copii. Bocetul mueresc a înlocuit cântecul potolit al țărânului dela plug. Glas de bărbat nu se mai aude nici pe malul Oltului, nici pe al Mureșului.

Cine ar ști să coboare pe hârtie o tragedie așa de întunecată, lipsită de-un strop de lumină ?

Adevărat, — astăzi continentul întreg e un mare ținut. Dar câtă deosebire între moartea altora și prăpădul nostru. Tranșeele din Vosgi în cari sângerează Franța sunt tot atâtea temple de reînviere a unei glorii naționale. Din adâncimea lor sbucnește avântul de libertate al unui popor. Lupta care se dă acolo aduce un nou prisos de întinerire și splendidul suflet galic se ridică mai sănătos, mai biruitor ca oricând, pe urma acestui botez de sânge. Din zăngănitul de arme se desface o nouă concepție de viață, dispar pe rând slăbiciunile vremilor de moleșală și poporul francez trăește zile mari de re-deșteptare morală. Și ca în Franța e pretutindeni unde se bat cetățeni conștienți de drepturile lor, suflete călăuzite de un ideal.

Uitați-vă însă la cătanele noastre ! Oameni fără țară, purtând în inimă amarul generațiilor cari s-au dus și în spate ranița blestemată a unei stăpâniri vitrege, acești feciori cari au mușcat în țărână pe câmpiile Galiției sunt desmoșteniții pământului. Ce uriașă prăpastie morală se deschide înaintea ta când te gândești că sute de mii, peste o jumătate de milion de soldați, toți români de sub Habsburgi, au plecat la războiu cu credința că numai din înfrângerea lor poate răsări un bine.

Numai cine își dă seama de această stare sufletească, — pe care condeiele nemțești, fie dela Viena, fie dela București, n'au s'o descrie, — numai cel care s'a smuls din carnea lor, numai acela poate cântări nedreptatea fără nume cu care soarta lovește destinele unui neam.

În această vreme și morții și viii, și acei duși și cei rămași au așteptat. Instinctul lor îi povățuia, li se desfăcea dintr'o învățătură nedeslușită a minții gândul că România trebuie să vie să-i scape.

Niciodată nu se va găsi o mai puternică dovadă a solidarității sufletești cari îi leagă pe acești desmoșteniți de Regat, ca această credință îndelungată că Țara se va urni pentru ei. Dela începutul războiului psihologia populară fierbe dincolo și împodobește cu aureola unei legende clipa când se va ivi pe creste chipiul celui dintâiu dorobanț.

Cât s'au frământat bieții oameni în toate zilele acestui an! Cum s'au pus la contribuție toate naivitățile admirabile ale vieții țărănești în slujba unui vis. Cum au fixat ei de capul lor termene la toate sărbătorile, cum s'au gătit să-și împartă sărăcia cu cei cari vor veni în numele sângelui să facă judecată.

Cete de săteni credincioși și buni, crescuți în cinste și curățenie patriarhală, de douăsprezece luni își pleacă urechea pe coasta munților și n'aud nimic.

România în acest timp a trecut printr'o perioadă de sguduire morală, dar care n'a putut rodi încă hotărîrea supremă pe care o cere solidaritatea națională.

Ar fi o mare nedreptate, gândindu-te la frământarea acestui an, să nu înregistrezi agitația vie a conștiinței publice din țară. Sufletește, Regatul român a intrat în războiu împotriva ungurilor din ziua cea dintâiu a conflagrației generale. O dovedesc mișcările la cari s'au angajat masele, ți-o arată manifestarea spontană a oricărui cetățean.

Pe cât de puternice însă impulsunile organice ale mulțimei prin care cerea cuvânt instinctul de rasă, pe cât de dese și de penibile uneori șovăielile păturei suprapuse.

În cursul acestui an de doliu și de speranță au tresărit toate fibrele societății românești

desvăluindu-și tainele. Am văzut deci atâția oameni politici izolați de sentimentul public, gata să-și impuie orice direcție, sclavi ai evenimentelor, figuri gelatinoase fără șira spinării, pentru cari preceptele morale nu trag în cum-pănă. Cum ar fi simțit ei jalea unui pământ, unde n'au călcat niciodată? Cum n'ar fi devenit peste noapte agenți ai propagandei nemțești, când la un moment dat tunul german bubuiă la porțile Parisului?... Ar fi putut o clipă măcar să-și schimbe logica tradițională de-a fi de partea celui mai tare?... Pe urma lor, în aceste zile când un suflu de eroizm epic străbate continentul bătrân, spiritul public al României prezintă note de un scepticism dureros cari tulbură credința noastră de acasă și ne înfățișează străinătății, pe nedrept, ca pe un popor de negustori mărunți, incapabili să resimtă fiorul unui ideal... Pe urma lor ajunge lumea să vadă în noi o insulă stearpă care se ridică izolată din curențele de idei ale moralei universale.

În această atmosferă de neutralizare metodică a simțurilor noastre răzvrătite, a început să prindă rădăcini un criticizm exagerat care se furișează în tot locul. S'a produs o perturbare a valorilor, a fost trasă în discuție până și sfintenția altarelor rămase din bătrâni. I-am văzut deci pe slabi căutând o justificare principiară pe seama neputinței lor și pe vânduți scoțând capul din rândurile noastre. Astfel s'au cumpărat gazete vechi, s'au înființat altele noi, ne-am pom-enit din senin cu slăbiciuni sentimentale pen-tru neamuri de cari nu ne-am apropiat o clipă **b**arem în trecutul nostru. Cu vremea cuvintele s'au cam tocit, nervii s'au cam discordat, pu-terea revoltei s'a paralizat, preocupările mărunte au început să se ivească pe întâiul plan și mul-

țimea, buna mulțime însuflețită, a sfârșit prin a nu se mai mira de nimic...

Numai într'o perioadă de adâncă tulburare morală a unei societăți se poate închipui toleranța excesivă față de criminalii politici; când un Ioan Slavici un an de zile și-a putut plimbă slobod pe ulițele Bucureștilor trădarea din nou premenită, într'o vreme când nepoții lui dela Șiria muriau pentru Ungurii cari l-au alungat peste graniță și pe el acum un sfert de veac...

Credința nestrămutată în sănătatea sufletească a românismului oprește condeiful să urzească mai departe acest fir negru...

* * *

Acum anul s'a încheiat: anul morții, anul așteptării...

În ceasul lui din urmă mintea ne poartă la voi toți pe cari v'a răpus blestemul unei tragedii de un mileniu. Frați ai noștri, morți fără țință, ori chinuiți pentru alții, mucenici ai lumii, dormiți în pace înfășurați în visul vostru neîmplinit...

Dormiți cătane fără noroc: avantgarda unui potop care trebuiă să vie!

Pe mormântul vostru cresc florile-roșii ale răzbunării, udate cu lacrimile noastre...

CEI DIN URMĂ...

Stau de un ceas la masă și recitesc o scrisoare.

Mi-a scris mama de-acasă : ..., „*acum pleacă și cei din urmă. Să știi că pe ulița noastră n'a mai rămas decât Șerb pristavul*”...

Așa îmi scrie mama, cuvinte potolite de femeie bolnavă, care stă singură în grădină și se gândește la noi toți câți am luat lumea în cap. Cu cele câteva rânduri aruncate în pripă pe-un petec de hârtie iar mi-a venit la București un colț de Ardeal. A venit să mă smulgă din goana zilnică, să-mi frângă liniștea uitării de o clipă, să-mi ținuiască din nou ochii spre o icoană care a rămas în urmă...

A venit și-a izbutit.

Oftarea asta bătrânească mi-a amuțit toată vârtoarea dimprejur și m'a așezat într-o lume nouă de gânduri. Ca prin farmec mintea simt că și-a aruncat la o parte o groază de balast netrebnic. Mi s'au dărmănat deodată parcă atâtea considerații, atâtea ipoteze, atâtea elemente de discuție, cari mă opreau să văd limpede o mare problemă.

Scrisoarea din Rășinari mi-a pus din nou în față o arătare a cărei tragedie reduce la banalitate multe argumente de înaltă diplomație cu

cari ne adormim așa de ușor în aceste zile lungi de vară...

*

Văd înaintea mea un tablou, un tablou sinistru.

Imi văd satul gol, despoiat de toate urmele vieții care a plecat să se irosească în Galiția. Pe ulicioarele de sub munte se plimbă moartea și foamea de-un an de zile. Imi apar vecinii din copilărie, unii putreziți în fața tranșeelor rușești, alții schilozi cu ochii aprinși într'un spital unguresc dela Dobrițin. Il văd și pe Șerb pristavul, un biet holtei moșneag, cum rătăcește din casă în casă plin de întunerice și de îndoială, un chinuit Hamlet dela țară, care nu mai crede nimic. Pe la porți plâng femei prostituate de jale, în vreme ce jandarmii unguri trec cu baioneta pe pușcă purtând simbolul triumfului maghiar asupra unui popor care moare...

Așa îmi văd satul meu, așa văd tot Ardealul : o țară care se prăpădește, un neam răpus de-o omorîre metodică. Fiecare zi se scurge sângele românesc. Picătură cu picătură seacă pe rând un mare rezervoriu.

*

În fața acestui tablou înfricoșat judecata mea se înfioară. Este în joc problema morții și a vieții, care înfățișează sub un nou aspect toate lucrurile. Oricât m'aș trudi să îmi reînvie bagajul curent de scrupule diplomatice ori strategice, a căror rețea m'a prins de un an întreg, nu mai reușesc, toate cad neputincioase. Le dărâmă suflul pierzării care-mi vine de-acasă...

De aceea pot discuta mai departe în deplină liniște toți cari cred că păzesc cu mintea lor destinele neamului. Pot ridica obiecțiuni de diferit ordin, dictate de echilibrul perpetuu schimbat

al momentului. Câmpul de sbuciumare al continentului e atât de vast și sbucnirile deosebite ale vulcanismului mondial de astăzi sunt destul de interesante. Să se discute deci înainte : chestiunea gurilor Dunării, căderea Dardanelelor, decongestionarea de pe fronturi... Sunt doar atâtea și atâtea subiecte.

În mijlocul acestor teorii academice, însă, susținute cu seninătatea ce șade bine oamenilor de stat, — cari nu sunt nici sentimentali, nici simpliști, cari nu sunt copleșiți de impulsuni regionale, ci de calmul superior, — să-mi fie îngăduit a aruncă la gazetă umila informație, că din satul Rășinari de lângă Sibiu : „*acum pleacă și cei din urmă și pe ulița noastră n'a mai rămas decât Șerb pristavul*”...

PLEACĂ ȘI MANIU...

Deunăzi s'a publicat în ziarele de dincolo o știre de două rânduri, care reprodusă în puținele gazete oneste de aici, tot două rânduri a rămas, deși cele câteva cuvinte veniau ca un ultim acord dintr'o tragedie, și ar fi putut să sguđuie ultimele resturi de demnitate românească.

E vorba de plecarea lui *Iuliu Maniu* cu armata ungurească pe câmpul de bătaie. Recrutat și dânsul după sistemul cunoscut de depopulare a Ardealului, va fi trimis peste câteva zile să moară pentru Habsburgi, în vreme ce cafenelele fără număr ale Austro-Ungariei vor rămâne și mai departe tixite de mulțimea vitejilor ofițeri „activi”, cari în libațiunile lor de șampanie își vor lansa înainte înjurăturile obișnuite la adresa „câinilor de valahi”.

Infanteria maghiară se va înmulți deci cu un om și glonte de din tabăra protivnică nu va ști ce inimă bate sub uniforma de honved a noului soldat. Noi o știm însă și acum la plecarea lui din Blaj ne covârșește senzația singurătății penibile a poporului nostru de-acasă, rămas astfel cu desăvârșire orfan...

Vieța publică a Românilor de peste munți eră săracă în personalități. Din împrejurările

economice modeste și din regimul de apăsare culturală a guvernelor din Budapesta, eră atât de greu să se smulgă oameni cari să depășească proporțiile obișnuite ale unor umili și buni muncitori într'un colț de provincie. Cei mai mulți își frângeau aripile la școala ungurească, unde li se spulberă metodic moștenirea de-acasă și de unde se întorceau cu o minte chinuită, cu o intervertire fatală a tuturor valorilor. Puținii cari ieșiau biruitori din această luptă inegală erau înfrânți de viață. Aruncați într'o cancelarie de avocat provincial, ori la catedra unui liceu, își măcinau inteligența cu rezolvirea unor probleme înguste, simțind zi de zi cum orizontul coboară în jurul lor. Numai un temperament excepțional, o putere de revoltă nesecată și un fond moral cu totul deosebit, numai aceste calități îi puteau împrumută cuiva tăria de a pluti de-asupra mizeriilor zilnice și de a privi lupta noastră de rezistență prin prizma unei judecăți superioare de spirit occidental.

Iuliu Maniu a fost înzestrat cu aceste daruri. Nepot al lui Bărnăuțiu, având în sânge îndemnul perpetuu al unei înalte conștiinți de neam, el eră predestinat pentru o linie dreaptă în manifestările lui politice. Minte limpede, îndrumat de o serioasă cultură generală și om de drept cu o perfectă pregătire teoretică, tânărul avocat din Blaj nu eră chemat să-și cheltuiască splendida oratorie numai la judecătoriile de pace din Târnava-Mică. S'a smuls degrabă și a ieșit la larg. În ultimele două decenii Maniu a fost un spirit călăuzitor al frământării noastre de peste munți. Din ceata cam uniformă a fruntașilor Ardeleni, lipsiți de un relief cultural deosebit și greoi uneori în acțiunile lor, s'a desprins dela început figura distinsă a acestui european

vioiu, care prin atitudinile-i cavalierești, prin înțelepciunea politică a tuturor pășirilor sale, prin demnitatea și tactul cari nu-l părăsiau niciodată, își câștigase respectul unanim al prietenilor și adversarilor deopotrivă. În anii din urmă, deși nu mai pătrunsese în Camera maghiară, el era un *spiritus rector* al vieții noastre politice, socotit de toți ca un om de mare calibru, un bărbat de stat în înțelesul adevărat al cuvântului.

Maniu a reprezentat politicește la toate ocaziile absoluta întrasigență națională față de unguri. În istoria noastră vor rămâne ca pagini de demnitate discursurile lui, în cari trăgea ultimile consecințe logice ale principiului național. Conștiința lui superioară s'a manifestat totdeauna și ca o notă de actualitate, putem spune, că lui și unor prea puțini oameni din comitetul național de peste munți, se datorește marea biruință morală, care în lumina evenimentelor postume iea proporții și mai mari, de a nu fi încheiat un acord cu guvernul din Pesta, cu prilejul tratativelor cunoscute din anul trecut. De rezistența lui Maniu s'au frânt toate stăruințele și credința lui în necesitatea izolării noastre, secundată de o admirabilă putere de convingere, a învins. Cei inițiați în peripețiile acestor discuții, îndelungate și dificile, îi vor păstra recunoștința lor, care trebuie să crească astăzi când ne dăm mai bine seama cât de fatală ar fi fost o înțelegere cu contele Tisza.

La izbucnirea marelui drame Maniu a înțeles că rolul politic al fruntașilor de dincolo a încetat și că în puterea solidarității noastre sufletești răspunderea pentru soarta Ardealului a fost trecută în sarcina conducătorilor din Regat. De aceea, retras în singurătatea de pe malul

Târnavei, a tăcut și a așteptat. Nimeni nu i-a putut smulge o singură declarație de loialitate și nimeni n'a fost în stare să-l urnească în nici o parte ca să devie propagandistul unei apropieri de dușmanii noștri de veacuri.

În locul tăcerii de astăzi însă vorbește ca un îndemn și ca o dureroasă mustrare trecutul lui Maniu care cere răspuns.

*

Acum va plecă și el. Cu această plecare se încheie deci ultimul acord. Ca a un spectacol zguduitor, care e pe isprăvite, cortina cade, tragedia s'a sfârșit : — Noapte bună, domnilor...

În vremea asta, ungurii închid granița, scriitorii discută libertatea opiniilor, cinematografele merg înainte, Slavici scrie cu tiparul, noi ținem discursuri de însuflețire...

— Fericită țară neutrală...

A. MURIT ÎMPĂRATUL...

Prin galeriile de sticlă dela Schoenbrunn mai rătăcește încă un moșneag cu ochi tulburi.

Azi e ziua lui. Se vor umplea ca de alte dăți coridoarele mute ale vechiului castel și în atmosfera de ipocrizie a Curții vieneze se va desfășura o nouă solemnitate gravă. Vor veni pe rând, păstrând neștirbită rigoarea etichetei spaniole, vor veni din ungherele lor de beatitudine stearpă toate vlăstarele unei mari familii bolnave. Vasta sală a Tronului va fi plină de Habsburgi. Se vor înfățișa duci și arhiduci, cu privirea stinsă, și într'un cerc, așezate după ranguri, vor căuta să zâmbească prințesele Burgului cu disgrația lor proverbială. Pe la colțuri vor sta încremeniți într' unamestec grotesc miniștrii-funcționari și generali acoperiți de decorații, cari niciodată nu și-au plimbat reumatismele pe câmpul de bătaie. Va fi liniște împrejur și va fi unanimă dorința să se isprăvească cât mai repede sărbătoarea chinuită.

În mijlocul tăcerii vor tremura câteva cuvinte mozolite monosilabic de pe o foaie de hârtie și glasul pierdut al împăratului se va stinge în golul arcadelor. Peste câteva clipe adunarea se va răzleți și moșneagul va rămâneă singur. Pe sub palmierii serelor enorme el va

ațipi în câte-un fotoliu și se va bucura mai departe de ceașca de ciocolată și de păhărelul de coniac...

Poimăine toate ziarele monarhiei vor publica la loc de frunte comunicatul obișnuit, că Majestatea Sa Impăratul Franz Iosef are o sănătate excelentă...

*

Și cu toate acestea Impăratul a murit. A murit iremediabil și nu va mai învia niciodată.

Bătrânul din fotoliul dela Schoenbrunn poate dormita înainte. El nu e decât un biet trup coșleșit de neputințele firii. *Impăratul-ideie* însă, *împăratul-simbol* în care se întrupă rostul unui sceptru de domnie s'a prăbușit în vârtejul viforului de primenire a continentului.

Boala eră veche și în istoria universală se sfârșește acum o lungă agonie.

Născută în pat nelegiuit, Austria purtă dela început stigmatul peirei propriu organismelor hibride. Pe pământul ei își așteptau de multă vreme biruința, adevărurile omenirii. Valorile cuceririi politice moderne nu puteau triumfa aci în mijlocul Europei, decât având drept pedestal stârvul vulturului cu două capete, care eră un anahronism desmințit de realitate la tot pasul.

Din frământarea uriașă a trecutului s'a smuls **principiul național**, ca singura bază de existență a vieții de stat. Puterea lui a dirigit evenimentele lumii cu legi implacabile. Aceste legi au biruit pe deantregul și au clătinat temeliile imperiului hermafrodit. Prăbușirea se iviă pe orizont. Se anunțase de mult la Sadova, la Solferino, la Konigraetz. Știam cu toții că va veni odată și așteptam ziua îngropăciunii, ziua mare de desrobire morală a unui colț de umanitate.

Această desrobire se desăvârșește astăzi în-

gropând sub ruinele ei o grămadă de prejudecăți medievale. Austro-Ungaria care sângeră pe câmpiile rusești nu va mai fi.

La fărâmițirea monarhiei bolnave, pe lângă multele pricini organice, a contribuit cu prisosință neputinciosul dela Schoenbrunn. Fără un caracter precis, plămădit din aluatul firilor maleabile, purtând toate slăbiciunile unui temperament limitat, moștenit dela înaintașii fără culoare, acest monarh într'o domnie exasperant de lungă n'a trădat o clipă măcar o concepție proprie din arta guvernării. Toate evenimentele s'au perândat în voia lor, fără ca resorturile vieții de stat să fi simțit cândva mâna lui de conducător. Figură fără relief, într'o vreme când filosofia veacului întronează cultul personalității, domnitorul născut moșneag distruge el însuși prin micimea lui, prestigiul purperei imperiale.

Coborât în raza de cercetare a însușirilor omenesti el rezistă și mai puțin. În istorie va rămâne ca un prototip al simțirii mărginite. În jurul lui sunt pete mari de sânge. E sângele copilului care și-a făcut capăt singur, sângele nevestii omorâte, sângele nepoților uciși. El i-a văzut murind pe toți, fără ca fantomele lor să-i tulbure idilele banale dela Ischl.

Majestatea Sa totdeauna a avut „sănătate excelentă”...

*

Pentru noi Românii, cari tânjim de sute de ani sub sceptrul Habsburgilor, moartea împăratului nu e o noutate.

În sufletele noastre el moare de mult. Credința unui popor de țărani, care învăliă într'o aureolă mitică scaunul de domnie, a fost săpată neconținut de o ingraturitudine istorică.

Astfel a murit el încetul cu încetul. A murit pe urma valurilor de sânge dela patruzeci și opt, răsplătite cu cutropirea noastră de către rebelii unguri. A murit zi de zi în parlamentul din Budapesta, grație legilor cari striviau românismul din Ardeal. Moare, în sfârșit, astăzi în fiecare suflet de român din tranșee, moare în blestemul văduvelor și copiilor din toate satele noastre.

S'a îngropat deci o legendă ingrată.

Oricât de multe ar fi jertfele, prin ele se răscumpără liberarea definitivă a sufletului unui neam de-o superstiție milenară, de-un balast moral.

Tragedia grozavă a dărpănării de peste munți o simțim ușurată astfel și în fața noastră vedem un nou altar de închinare.

Impăratul a murit,— Trăiască Regele României mari!

ȘVABUL DELA MĂRIȘEL

Imi vine în minte un mic episod din istoria Ardealului, din revoluția dela patruzeci și opt. Mi-l povesteà bunicul de câte ori venià vorba de oamenii fără nici o credință, cari întorc jocul cum suflă vântul.

Ungurii năvăliseră în munții Abrudului. Venirea lor erà neașteptată, fiindcă Iancu încheiase cu Dragoș, trimisul lui Kossuth, un armistițiu de mai multe zile. Trădarea, care nu încăpuse în mintea Moșilor, puteà să-i piardă, fiind răzlețiți cei mai mulți pe la casele lor. Erà deci fierbere mare în munți. Cetele lui Iancu, după omorîrea trădătorului, s'au desmeticit degrabă și roiau din toate părțile să ție piept lui Hatvany. Erà în ajunul luptei dela Mărișel și nimeni nu știà pe partea cui va fi biruința.

Pe-atunci trăià în Mărișel, — spuneà bunicul, — un șvab de pripas, ținea cârciumă în capul satului. Imbogățit pe pielea noastră, el se da în vreme de pace când cu stăpânirea, când cu satul, cum îi venià lui mai bine la socoteală. Câtă vreme Moșii erau mai mari în munți, cârciumarul strigà cât îl luà gura : Vivat domnu Iancu... Acum însă, că nu știà ce se va alege, tremurà de groază și nu ziceà nimic...

Ce s'a gândit el, când a auzit că bătaia a

început : — ar fi bine să văd cine bate, să știu eu cu cine țiiu...

S'a urcat deci șvabul în podul casei cu nevastă cu tot și-a luat cu el două rânduri de haine, un port românesc cu cămășe și cu ȋtari și o păreche de nădragi săcuiеști cu atilă, să le îmbrace după cum vine biruința. Slugii i-a poruncit să se suie pe acoperiș de unde se vedeă lupta din vale și să-i strige de acolo care pe care.

Lupta a început. Soarta ajută când pe unii, când pe alții.

Șvabul întrebă din pod : — Cine-i mai tare, Ioane ?

Sluga răspundeă : — Ungurii de-asupra, jupâne !

Șvabul turburat către nevastă : Adù nădragii !

După câteva minute se întorceau Moții și fugăriau pe Unguri. Sluga raportă din vârful casei : Acuma Românii de-asupra, jupâne !

Șvabul scotea repede nădragii și-i răcniă exasperat nemțoaicei : — Adù ȋtarii !

Ce să vă mai spun, urmă moșul răsând, de atâtea ori a schimbat hainele șvabul până s'a zăpăcit de tot. Când am intrat în Mărișel, l-am găsit, cum s'ar zice, între ȋtari și nădragi, adică gol nap, mai mare rușinea... Unii vroiau să-l ia la bătaie, când au înțeles din ce i se trăgea, dar lancu l-a făcut scăpat...

Când ȋți vedeă oameni fără nici o părere, încheiă bătrânul dând din cap, gândiți-vă la șvabul dela Mărișel...

*

N'aș fi crezut cândva că-mi va fi dat în astfel de împrejurări tragice, ca cele de azi; să desgrop din amintirile copilăriei această poveste cu fondul ei de înțeleaptă ironie populară.

O socoteam potrivită pentru zugrăvirea mă-

runților negustori, cari în vremuri obișnuite își fac trebile, fără să ție seama de considerația de-aproapelui. Mi se părea, de pildă, o rețetă nimerită pentru psihologia unor spirite de tarabă, cari în lupta noastră zilnică cu Ungurii făceau pe miluiții guvernelor : un Mangra, un Burdia oarecare... Dar ca să pot invoca vreodată în ajunul desrobirii Ardealului, pățania șvabului dela Mărișel, ca să ilustrez cu ea șovăirea unor oameni politici ai Țării românești în fața unui ideal, aceasta mi s'ar fi părut o impietate brutală, pe care crezul senin al țării mele refuză s'o primească...

Ei bine, vremea mi-a rezervat între altele și această decepție.

În mijlocul viforului care sguduie de-un an de zile toate fibrele sufletului românesc, în epoca de închegare a sentimentului public într'o singură tabără, lumea a avut prilejul să vadă aici o mulțime de apariții cari au darul de a compromite maturitatea politică a neamului nostru.

Să nu mai vorbim de vânduți, al căror număr a crescut îngrijitor. Criminalii sunt la urma urmei mai mult victimele unor impulsuri individuale și nu pot trece drept tipuri reprezentative. Dar cei cari pun într'o lumină tristă forța morală a unei țări într'o perioadă de expansiune a conștiinței publice, sunt jumătățile de oameni, sunt temperamentele neutrale cari nu au nici o credință, pe seama căroră orice desnodământ al tragediei e tot atât de vine benit, sau tot atât de indiferent.

Căți nu mișună în jur de noi, firi potolite și șterse, căroră pierzarea din vecini nici o clipă nu le-a tulburat din odihna nopții. Lipsiți de orice durere pentru alții, suflete prea înguste ca

să încapă în ele fiorul frătesc, ei asistă fără opinie la marea dramă. La pragul minții lor se frâng îndemnurile sângelui. Ei sunt și cu nemții, ei sunt și cu francezii, ei privesc și peste Prut, ei privesc și peste Carpați cu aceeași liniște care nu spune nimic. Ei dau din umeri și se miră că pot fi oameni a căror inimă se sbate azi în chinuri grozave și dacă-i întrebi de pricina seninătății lor ei au zâmbete de beatitudine, fac cu ochiul și-ți răspund cu cântecul țigănesc :
— Care din doi mi-o ieși, tot un ibovnic mi-o fi !...

Strânși cu ușa, ei ridică la nivel principiar această lipsă de credință. Mai deunăzi un mare ziar popular se lăudă că servește publicul în... amândouă direcțiile... Nicăiri în lume, nu și-ar putea croi cineva, în asemeni împrejurări, o platformă de existență din negarea oricărei convingeri...

Aici s'a putut și asta...

*

Din nenorocire această neutralitate de simțire nu e numai apanajul unor infuzorii mărunte ale societății românești. Ea și-a găsit expresia și în atitudinea unora dintre bărbații politici cu rost în viața de stat a României de astăzi.

Oricât de rustică atmosfera povestii care deschide aceste rânduri, șvabul dela Mărișel, cu manifestațiile lui primitive, personifică deplin oscilările politice ale domnului Alexandru Marghiloman. Lipsind d-sa, probabil nici nu ne-ar fi trecut prin minte întâmplarea cu neamțul...

Fostul șef al partidului conservator apare după un an de frământare în ochii oricărui Român neatins de patima frecărilor de partid din Regat, ca un prototip rezumativ al lipsei de convingere față cu problemele actualei con-

flagrații continentale. Dintre toți oamenii din pătura conducătoare cari s'au agitat pe arena politică a țării, marele producător de cai este singurul, care, fără să fie reținut de rezerva firească ce-o impune guvernarea în momentele de astăzi, n'a avut o clipă de mărturisire publică.

Un an de zile a țâșnit sânge din trupul românesc, fără ca să-i poată smulge unui pretins îndrumător două vorbe lămurite. În istoria țării va rămâneă desigur, ca un fenomen caracteristic al stărilor de astăzi, acest mutism din care se vor trage concluzii penibile asupra izolării sufletești a unor oameni din pătura conducătoare. Cronicarul de acum o încreastă la răvaș numai, istoriograful de mâine însă va trebui s'o tâlcuiască această lipsă de rădăcini și atunci vor ieși la iveală adevăruri mari, cari ne vor zgudui pe toți.

Fără a se putea închea într'o formulă limpede atitudinea dodonică a d-lui Marghiloman, ea a putut fi ghicită, din când în când, după mersul evenimentelor al căror sclav a fost.

Ne aducem aminte cum la început trădă oarecari încurajări pentru o politică antiaustriacă, ca mai târziu să pară a deveni amicul puterilor centrale. Știm cum la un moment dat, când se întrevedeă clar biruința Triplei Înțelegeri, a făcut celebra declarație, că nu putem merge decât „într'o singură direcție”, ca după câteva, zile să-și reia din nou simpatiiile nemțești și să protejeze dedesubturile dubioase ale propagandei ungaro-germane din țară. D-sa și-a aranjat busola după buletinul agențiilor de pe câmpul de războiu și-a fost astfel într'o perpetuă oscilare.

Nu ne îndoim că viitorul îi rezervă încă multe schimbări de front. Injghebat dintr'un aluat

atât de maleabil, deprins cu aceste gesturi de echilibrist, ca mâine îl vom vedeà apelând la „frații” d-sale de peste munți. Ca mâine ne va țineà discursuri rotunjite despre durerile Ardealului, făcându-ne, probabil, din nou marea cinste de-a ne cità versurile la sfârșitul unei tirade...

Va fi însă totul în zadar. Figurile gelatinoase viforul le mătură și istoria unui neam o fac oamenii dintr'o bucată.

Și-apoi sufletului românesc deschis îi repugnă jongleriile ieftine. De după poza solemnă a oratorului de paradă se va desprinde șovăirea de astăzi. Vor fi zadarnice artificiile retorice și toate cascadele de vorbe. După umărul vorbitorului elegant va scoate capul silueta grotescă a bietului șvab dela Mărișel, pe care evenimentele l-au surprins într'o toaletă foarte defec-tuoasă, mai mare rușinea.

A MURIT UN OM: IOAN SLAVICI¹⁾

Un prieten mi-a povestit odată întâmplarea care îmi vine în minte acum. Mi-a spus-o într'un amurg de toamnă, când mergeam alături și copacii își scuturau frunza ofilită la picioarele noastre. Mi-a spus-o ca să înțeleg cât de crudă e uneori ironia sorții.

În tinereța mea, — așa a început prietenul — am cunoscut o cântăreață. La un concert, în fața unei mulțimi imense, atunci am văzut-o întâiu. Eră o apariție de cheruvim, când s'a ivit deodată în haina de mătasă albă, cu ochii strălucitori, cu chipul luminat de un zâmbet, ca de o aureolă. Cu cel dintâiu cântec ne-a cucerit pe toți. Mi-aduc aminte, eră un cântec simplu, dela țară, o arie limpede și curată ca unda unui râu de munte. Dar pusese atâta frăgezime în glas, atâta mlădiere, atâta seninătate, că trebuia să te farmece. Și cum să nu ne miște cântarea ei, care părea că ne aduce un miros de pădure, un zvon de frunză verde în vălmășagul tulpure al vieții? Firește, ne-a mișcat. Țiu minte,

1) Articol scris înainte cu cinci ani și publicat în ziarul „Tribuna” din Arad. Il reproduc, ca să se vadă cum Ioan Slavici dela ziarul „Ziua” e mort demult în Ardeal și oricât de galvanizat de mărci germane, el nu mai învie nici odată. Între oameni cinstiți nu se moare de două ori. — O. G.

ca acum. Vecinii mei zâmbiau, ca în legănarea unui vis. Eu închiseseam ochii și trilurile ei de privighetoare veniau de undeva de departe, mi se părea că din copilăria uitată se desprinde o rază târzie să mă mângâie pe frunte. A fost nespus de frumos. Când a isprăvit, lumea a rămas cufundată într'o tăcere de biserică. Abia într'un târziu ne-am desmeticit de-o furtună de aplauze... La plecare duceam cu mine o moleșală dulce. Părea că sunt mai ușor, mai bun. De atunci, ani de-arândul, mi-a rămas închis în suflet cântecul ei : cea mai frumoasă mângâiere în serile mele de singurătate.

— S'au scurs ani de atunci. Eu, — continuă prietenul, după câteva clipe, — n'am mai văzut-o. Dar o urmăream de departe cu gândul. Spuneau unii, că și-a păstrat vocea, că are aceleași ondulări catifelate, dar limepezimea de odinioară s'a mai pierdut. Orice-mi vorbeau însă eră în zadar. În sufletul meu răsună vechiul clopoțel de argint.

Mi-a fost dat totuși să nu pot păstră până la sfârșit această imagine curată. Pe semne, norocul meu a vrut să fie așa. După ani îndelungați, când nu-i mai auzisem de veste, rătăcind într'o seară pe bulevardul unui oraș mare, m'am așezat într'un colț de cafenea. Cum m'am uitat împrejur, am văzut că o nimerisem rău. Eră o atmosferă dubioasă în jurul meu. Miros de tutun și de parfumuri ieftine, cari m'au deșteptat degrabă din aiurări. Cum stam uitat, deodată m'a făcut să tresar un început de muzică. Țipau viorile, strănută clarinetul și în mijlocul acestui ansamblu ciudat, din care se desprindea o romanță de bulevard, a început să cânte o femeie. Glasul dogit și stins se munciă zadarnic să dea un relief notelor capricioase. Nici avânt,

nici cădere n'avea, ca o apă moartă. Doar pe alocurea mai puteai desluși câte un accent limpede, care venia străin și nepotrivit. Intore capul s'o văd pe cântăreață și ce-am văzut, prietene, — m'a tulburat. În fundul cafenelei, pe niște scânduri murdare, în clarobscurul unui candelabru de sticlă colorată, se trudiă să cânte biata femeie. Avea o înfățișare disgrațioasă; eră bătrână, slăbită și obrazii plini de crețuri cu paloarea lor de var străluceau, par'că, sub strașina unei enorme peruci blonde... Cum cântă, ridică fața, o rază de lumină îi rățăcește pe frunte. O văd mai bine. Tresar și mă scutur ca de un vis urît. Părea că într'un ciob de oglindă proastă mi s'a arătat un chip cunoscut, care îmi apărea acum ca o caricatură bizară. Mă uit mai adânc la masca stranie, îi văd ochii și abia am putut să-mi stăpânesc un țipăt. O recunosc : eră cântăreața care m'a fermecat odinioară. Mă ridic repede și la plecare văd mari placarde roșii, cari îi vestiau numele pe pereții cafenelii... M'am dus cu sufletul frânt, ca de-o nenorocire mare. De-atunci, de câte ori n'am blestemat ceasul rău care m'a rățăcit acolo. În suflet mi-a amuțit clopoțelul de argint. S'a zdrobit în seara aceia. Și, nu știu cum, mi se pare, că am rămas mai sărac de atunci.

Cum stau așa, în câte un amurg de toamnă, îmi vine în minte povestea asta. Zadarnic mă muncesc să reînviu cântecul din tinerețe. Mi l-a omorît caricatura lui. În astfel de clipe mă zbucium și mă doare cruzimea sorții, care e atât de nemiloasă în drumul ei. Mă doare și îmi vine s'o strivesc sub blestemele mele pe ființa cea rea și fără inimă, pe această femeie caricatură, care mi-a răpit cea mai frumoasă amintire din tinerețe. În pornirea mea de mânie

îmi zic, că mai degrabă trebuia să se prăpădească atunci de mult, în zilele ei de biruință, decât să rățăcească până astăzi în mijlocul nostru ca o umbră urâtă a unui vis frumos, o clipă de tulburare diabolică a credinței noastre.

Pentru că, — încheiă prietenul meu, cu glasul posomorât, — nimeni n'are dreptul să fure frumosul din sufletul nostru și eu nu cunosc mai mari criminali, decât aceia cari ne omoară credința...

Așa mi-a vorbit și, în vreme ce mergeam alături, soarele muriă pe o culme veștedă, în văzduh tremură tristeța amurgului de toamnă și printre ramurile copacilor se fremătă vântul într'un zvon îndurerat, ca un clopot de îngropare.

*

Povestirea asta crudă, cu tragicul ei brutal, mi-a venit în minte, fără să vreau, zilele acestea, când o soartă rea mi-a adus în mână un număr din ziarul „Telegraful român”, în care domnul *Ioan Slavici*, făcând o profesie de credință politică, se declară aderent al principiilor transfugului arhimandrit Mangra...

Și cum nu mi-ar fi venit în minte? Stau înmărmurit în fața acestei priveliști urâte. Cum? Ioan Slavici, duiosul nuvelist, care ne-a fermecat tinereța cu condeiul lui de aur, tovarășul lui Eminescu, care a încremenit în icoane neperitoare crâmpie din sufletul neamului, să devie dintr'odată trădător și să-și facă culcuș alături de un Burdea și Șeghescu? Slavici, întemeietorul „Tribunei” din Sibiu, neînfrântul gazetar îndrăzneț, agitatorul implacabil și neodihnit, politicianul tranșant și respicat, care a inaugurat la noi curentul desăvârșitei izolări de tot ce e unguresc și a aruncat lozinca că „soarele

neamului românesc la București răsare", acest tribun care de treizeci de ani și mai bine a tipărit mii de articole, a lovit oameni, a sfărâmat reputații, a dărâmat autorități, a sbiciuit morți și vii în numele principiului de intransigență națională, acest Slavici să ajungă peste noapte apostolul „moderațiunii politice” la noi, să se facă mic și îndulcit, să-și iea aere de inocență și bună credință, ca un vichenotar dela comitat, și să se ivească din bun senin cu pălăriuța în mână la — faceți-vă cruce — „Telegraful român”?...

Toți cunoscătorii trecutului nostru literar vor tresări și-și vor da seama, cât de bizar le sună în urechi această împărechere de nume : „*Slavici colaborator la „Telegraful”*” !... Par’că te văd, bunule preot albit, din cutare sat dela poala munților, care acum treizeci de ani cinsteai mai mult *Tribuna* lui Slavici decât scriptura evangheliei, care ai tras și ai pătimit pe urma dragostei tale, par’că te văd cum rămâi prostit și bolborosești în barbă : Slavici scrie la „Telegraf”, ori eu m’am smintit, ori lumea s’a întors pe dos...

În adevăr, cu cât stai și cumpănești mai mult trecerea bruscă, cu atât te izbește mai tare îndrăzneala acestui act temerar. Povestea, cu care am deschis aceste rânduri, mi se pare din ce în ce mai puțin aspră. Cine e domnul Slavici, dacă nu cântăreața măiastră, care ne-a legănat tinerețele cu farmecul ei și pe care o întâlnim acum la bătrânețe într’o tovărășie desonorantă, cu glasul spart și cu vraja pierdută, încercând un cântesc obscen? Cine e dacă nu umbra vulgară a unui vis frumos, trimisă să ne fure co-moara amintirilor curate?

Spuneă cu atâta dreptate prietenul meu, că nimeni n’are dreptul să fure frumosul din su-

fletul nostru și că nu sunt mai mari criminali decât acei cari ne omoară credința. De aceste crime se face vinovat acum d. Ioan Slavici. Judecați : Va să zică, nu mai este nici o linie de consecvență în sufletul oamenilor noștri, nu se mai găsesc bătrânețe curate în ceata asta mărunță ? E un blestem nou, ca bătrânii, înainte de a muri, să-și îngroape cinstea ? Și-a batjorcorit Mangra părul cărunț, acum trebuie să facem îngropare nouă ? Stăm cu inima supusă de jale, ne frământăm de durere și răspundem : *trebuie*.

În viața popoarelor scriitorii au fost și vor rămâneă avantgarda care deschide bătaia. Scri-sul lor e trâmbița fermecată prin care se propagă aspirațiile unui neam. În sufletul lor larg ei cuprind și plămădesc durerile mari ale mulțimei. Ei sunt reprezentanții celor mai avansate credinți și din ținuta lor trebuie să se desprindă idealitatea luptei unui popor. Cu ochii robiți de-un chip, care plutește departe, ei merg înainte și drumul lor e fără cotituri. Ei au numai popasuri, întoarceri n'au. Ei sunt apostoli, nu vameși. Ei predică, nu fac târg. Transacțiile la masa verde le săvârșesc politicianii cu conștiința elastică, în vreme ce scriitorii durează între pământ și cer puntea de aur pe care strălucește sufletul unui popor. În vremile de bătaie, ard focuri în noapte pe culmile munților. Aceste focuri sunt semnul, că războiul a început, că în vale sunt oști gata de luptă. Aceste focuri — un simbol al vegherii neadormite, — sunt în frământarea unui neam : scriitorii.

Iată adevărurile eterne, pe cari călcându-le astăzi, domnul Ioan Slavici și-a stins candela conștiinței și trece în tabăra trădătorilor. Această păcătuire grea împotriva ordinii morale tre-

buie să-l doboare. Există un soi de păcate, pe cari nici societatea noastră deosebit de iertătoare nu le poate suportă. Un astfel de păcat e și căderea politică a unui scriitor. De aceea d. Ioan Slavici care prin trecerea sa își sfarmă toiagul de apostol, trebuie să fie sacrificat. Dânsul și-a stins focul, care luminează atât de curat pe-o culme. Acest foc nu mai este. Deci Ioan Slavici scriitorul nu mai este. A rămas numai Slavici politicianul, tovarășul lui Mangra și Șeghescu, un om nou, o figură de politician improvizat, față de care nu putem avea nici o pietate.

*

Avem, deci, îngropare acum. Cerniți-vă sufletele de jale, cereți iertare lui Dumnezeu și vărsați o lacrimă curată pe-un mormânt proaspăt. A murit un om : Meșterul Ioan Slavici, părintele nostru literar nu mai este. Plângeți-l, căci merită. El a plâns doar atât de frumos durerile noastre.

Să-l bocim cu toții și să chemați și pe popa Tanda din Sărăcenii, pe Budulea Taichii și pe credinciosul Scormon să plângă și ei. În această adunare tristă, lăsați-mă să viu și eu, un modest discipol al marelui meșter și cu sufletul plin de durere, cu lacrimi în ochi, cutremurat de fiorul acestei îngropăciuni, să arunc cel dintâiu bulgăr de țărână pe sicriul unei glorii moarte și să zic :

— Dumnezeu să-l ierte !

Iar dacă se va întâmpla, iubite cititor, să vie cineva în casa ta să-ți spuie, că Slavici se plimbă cu Mangra la braț pe malul Dunării, în Budapesta, că marele scriitor al Ardealului e în ceata transfugilor noștri politici, dumneata să-l pri-

vești adânc în față pe acest calomniator fără pietate pentru trecutul literar al unui popor și să-i răspunzi curat și apăsător :

— *Minți, omule! Scriitorul nostru Ioan Slavici a murit!*

CINE SUNT TRĂDĂTORII?

Cândva, nu mai țiiu minte unde, am văzut la o îngropăciune un individ stând cu pălăria pe ceafă și cu țigara în gură, râzând cu un râs subțire de șacal tocmai când trecea carul mortuar. În liniștea funerară obrăznicia asta zgomotoasă eră atât de exasperantă, că — mi-aduc aminte, — toată lumea a fost satisfăcută când unul din cortegiu a ieșit în fața lui și i-a tras două palme zdravene, cari l-au debarasat și de pălărie și de țigară...

Scena asta mi-o evocă, fără să vreau, recentele afaceri de onoare, — cum s'ar zice, — ale domnului Virgil Arion.

Lucrurile s'au petrecut cam la fel.

Se știe, că deunăzi s'a serbat aniversarea zilei de când sângerează Ardealul. A fost, desigur, o sărbătoare umilă, fără valuri mari, fără tulburări deosebite. Nici nu s'a cam ținut socoteală de ea, lumea nu s'a deranjat prea mult, cum e obiceiul la îngropăciunea unei rude de mână a treia. De aceia s'a plâns puțin și s'a plâns în surdină, așa cum șade bine într'o „țară neutră”. Totul s'a depănat însă în perfectă ordine, fără ca mica noastră chestiune sentimentală să zădărnicească câtuși de puțin bunul mers al lucrurilor.

Ei bine, în această atmosferă de doliu sărac, după un lung și metodic șir de trivialități, i-a cășunat d-lui Arion, să le-arunce ardelenilor emigranți epitetul de *trădători*. Ocazia a fost foarte nepotrivită. Trebuie omul să mai aștepte cu înjurătura până treceă carul mortuar și nu i s'ar fi întâmplat nimic, fiindcă, orice s'ar zice, la București puterea de reacțiune în fața insultei a scăzut deabinelea. N'a făcut-o și a pățit-o. De aci înainte va fi, probabil, mai prudent ungarofilul neofit și va căută să-și plaseze la prilejuri mai puțin mișcătoare batjocurile profesionale.

*

Ce ne interesează însă pe noi mai mult decât toate rosturile pomenitului domn e starea morală a societății românești, care suportă cu atâta liniște avalanșa de injurii cu care o anume presă năpădește în timpul din urmă pe acești oaspeți vremelnici mânați de o credință peste munți.

Este, da, o stare morală morbidă, fiindcă ce se petrece aici jicnește cele mai elementare sentimente de cuviință și onoare. Ca chestiune de umanitate, e o rușine toată povestea asta, iar privită din punctul de vedere al solidarității naționale, ocara refugiaților desvălește o urâtă pecingine pe trupul neamului. Ea compromite maturitatea de simțire cu care poporul românesc trebuie să vegheze în mijlocul acestei involburări universale și seamănă o îndoială penibilă în toate sufețele curate.

Să recapitulăm lucrurile și să scormonim puțin mormanul de urâciuni.

La începutul războiului un curent de simpatie publică înconjură pe Românii transilvăneni veniți aici să facă propagandă pentru cauzelor. Lumea îi privia cu căldură, le cerea profesii

de credință cu cari să desmintă cele câteva declarații smulse unora rămași acasă și eră un prilej de bucurie de câte ori un glas răspicat de nou venit cerea desrobirea Ardealului. Cei mai potoliți chiar, căroră, spectrul războiului le turbură odihna și le primejduia oarecum bucătăria, se uitau cu sfială la acești pribegi cari aveau morți pe acasă. Când vorbeau de dânșii își impuneau aere de compătimire blândă, trădau ceva din jena unei datorii neîmplinite și lansau încurajări timide pentru ziua de mâine. Cât despre străini sau salariații lor, ei nu cutezau să ridice capul, dându-și seamă că oricât de antipatici, călătorii Ardealului au privilegiul imunității pe care ți-o dă o mare nenorocire.

Așa a fost la început. Ce s'a întâmplat însă în cursul anului? Cu neutralitatea politică s'a înfiripat pe nesimțite și o neutralitate sufletească în țară. Tragedia a pierdut din puterea noutății, mirosul de cadavru a devenit obișnuit, puterea de revoltă s'a mai atenuat. Banul nemțesc s'a rostogolit greu prin atâtea unghere și perfidia austriacă a lucrat neconținut. În măsura care scădea surescitarea generală, se accentua îndrăzneala neputincioșilor și munca de sobol a celor vânduți vedeă lumina zilei. Primele bâiguieri câștigau în amploare și vinovații se strângeau într'un mănunchiu. Mijloacele lor se înmulțiau și la un moment dat toată frământarea ascunsă a ieșit la suprafață, invocând o justificare principială. De atunci lucrurile au mers mai neted. După sfiala începutului, văzând că lumea nu-i ia cu pietre, au ridicat tonul treptat până s'au pomenit cu gura plină de înjurături...

În acest timp refugiații ardeleni s'au dovedit tot mai inoportuni pentru planurile nemțești și

ungurești. Prezența lor eră o dezmințire vie a tuturor insinuărilor dela gazetă. Cu ei se plimbă pe calea Victoriei un petec de pământ năpăstuit, o protestare dureroasă, un tulburător apel la dragostea de frate. Ce e mai mult, desrădăcinații aceștia, au dat dovadă că nu sunt fugari cerșitori de adăposturi, ci oameni cari cred în dreptul lor. Ei n'au stat cu brațele încrucișate privind-și dărpănarea, ci s'au mișcat, agitatori dârji, pentru ideal. Strigătele lor cădeau grele în conștiința publică, ca niște bolovani prăvăliți de sus în adâncul unui lac.

N'a fost greu să se înțeleagă că o asemenea agitație se pune deacurmezișul operei de falsificare a străinilor. S'a dat deci ordinul: trebuie suprimați acești venetici cari ne încurcă ițele! A început deci desființarea lor cu încetul, sistematic, premeditat, nemțește. S'au aruncat mai întâi formule vagi, că, poate tot eră mai bine să fi rămas acasă să aline supărarea de acolo. S'a spus mai târziu că propaganda lor compromite pe tovarășii de dincolo și de aceia ar fi cu cale s'o lase mai domol. Paralel cu aceste s'au presărat în presă pe ici pe colo mici infamii, cari căutau să-i discrediteze, ca pe niște doritori de căpătuială. Lumea nu s'a mișcat, lavina murdară crește. Gazetele vândute au început să-i acopere de ridicol. Li făceau „*volintiri caraghioși*” cari sgâesc ochii când se schimbă garda palatului. O fițuică nemțească „(Bukarest. Tagblatt) se simția așa de mult la largul ei că le spunea zilnic în articolele de fond: „*diese Fremdlinge*” („străinii ăștia”)... Și tot așa înainte, până ne-am pomenit cu epitetul de „*dezertori*” cari nu pot aveă afaceri de onoare și de „*trădători*”, cari venind aici au comis: „*un act de trădare*”.

Ultimul ipostas, va să zică — : Suntem trădători.

*

Să ne oprim la acest ultim capitol al injurăturilor, fiindcă el are darul mai mult decât celelalte să lumineze în bucătăria detractorilor noștri. Să ne oprim și oricât ne-ar alunga sângele în obraz, să facem cu oarecare răceală constatările ce se impun.

Cuvântul „trădare” semnifică părăsirea unei credințe, renegarea unei ideal.

Să mai scriem din nou aici pe hârtie care a fost credința, care idealul Ardealului din cele mai depărtate vremuri? Să mai spunem încă odată că unitatea politică era un vis care pornia din impulsul organic al instinctului popular și căpătase în cursul vremii toate sancțiunile rațiunii? Să mai repetăm ce știu toți copiii de școală, că dela Petru Maior până la profesorul Alexandru Bogdan, căzut deunăzi în Galiția, toată slova românească scrisă pe pământul Habsburgilor strigă după întregirea neamului?

Propagând deci *acest* ideal o vieță întreagă, din zilele senine ale copilăriei și până astăzi când avem nefericirea să stăm de vorbă cu d. Arion, urzind neconținut firele unui vis care a cerut cuvânt în cele mai dragi frământări ale minții, pe care l-am plimbat la adunările de țărani și cu care ne-am culcat în temnițele ungurești, acum când, urmând o linie dreaptă, tragem ultima consecvență și venim să-i cerem realizarea, săvârșim noi : „*un act de trădare*”?

Evident că nu ; orice minte limpede vede o cărare fără cotituri.

Atunci de ce ni se aruncă acest epitet?

Să vă spun de ce, să vă spun pe cine am trădat noi, ca să înțelegeți unde îl doare pe d. Virgil

Arion și pe toată cohorta care are congestii cerebrale când vede un transilvănean venit aci să slujească Steagul României.

Am trădat mai întâi „ideia de stat național-maghiar”, care e programul moștenit al tuturor guvernelor față de Românii din monarhia vecină. Am trădat apoi pe contele Tisza, care pentru consolidarea maghiarismului aruncă în foc batalioanele românești, oferind în schimb bacșișul iluzoriu a două clase primare. Am trădat diecesa de Hajdudorogh, temnița dela Seghedin unde sughiță de emoție în fața memorandiștilor Virgil Arion de-acum douăzeci de ani, am tradat pe jandarmi cari ne sminteau în bătai la alegeri, pe revizorii cari ne-au închis școlile, pe subprefecții cari ne înjurau... Pe toți i-am trădat. Un lanț nesfârșit de trădări ale cărui verigi fără număr se înmulțesc la infinit...

Iată păcatul nostru, iată durerea domnului dela gazeta care batjocorește carta de vizită a bătrânului Carp.

Acești patrioți fără prihană aveau cu totul altă rețetă pe seama noastră. Ei ar fi dorit ca în loc să strigăm la Dacia, noi să tăcem la Cluj ori să iscălim certificate de loialitate pe seama guvernului din Budapesta, să descredităm ideia de stat român în gazete scrise după tipicul lor la Arad ori la Sibiu. Iată arzătoarea dorință a bunilor Români, cari în acest caz nu ne-ar fi numit dezertori, fiindcă legațiile austro-germane ne-ar fi dat ca exemplu de virtute cetățenească. Atunci totul ar fi mers de minune și noi am fi fost buni prieteni. Ei își îndulciau traiul aici, nouă ne eră mai căldicel dincolo. De prisos s'o mai spunem, că dacă cu toate astea dorobanții ar fi trecut Carpații și Ardealul ar fi ajuns al României, atunci în pupătura generală luându-ne

de gât cu toții am fi rămas și ei și noi oamenii de omenie, cu conștiința în perfectă ordine.

Cum vedeți, amândouă sunt limpezi : și „trădarea” noastră, și rețeta domnului Arion. Un lucru mai trebuie însemnat aici și pentru care contăm la recunoștința adversarilor : Nu s’au gândit ei, că dacă nu veniam noi să tulburăm apa la București atunci ar fi fost mult mai scăzute acțiunile tuturor acestor cooperative de zăpăcire a opiniei publice și polițaiul din Predeal ar fi cumpărat neasemănat mai puține exemplare din gazeta „Moldova”?...

Prin urmare, puținică recunoștință, vă rugăm...

*

Venind însă vorba de „trădare”, acum după ce-am lămurit deplin noțiunea, având o perfectă conștiință de greutatea cuvântului, ne vom permite să spunem cine sunt *adevărații trădători* a căror purtare merită tot stigmatul moral cu care oprobiul public pecetluiește fruntea transfugilor.

Trădători sunt aceia cari din prilejul războiului și-au improvizat un crez politic adhoc, desmințit de trecutul lor. Sunt trădătorii Ardealului toți cari l-au luat pe buze în vremuri de pace, ca acum să-l părăsească în pragul desrobirii. Toți cari au încurajat o vieață românească peste munți și pe cari astăzi nu-i mișcă moartea de-acolo.

E destul de numeroasă ceata acestor oameni de toate breslele. Ei cari zeci de ani au plâns în tremolò la adunările dela Dacia pe „chestia națională”, cari abia așteptau friptura la banchețe ca să-și poată debita cuvântarea despre „divul Traian” cari ne plictisiau în trenuri și în gări cu patriotizmul lor, ca acum să-i vedem

apostoli ai cumineniei și ai neutralității, ori îndurerați de biata Basarabie pe care au descoperit-o în pripă...

Sunt mulți, fiindcă într'o societate cu o cultură improvizată, dibuiile morale sunt la ordinea zilei...

Dar două tipuri clasice, două figuri reprezentative se vor desface din această perioadă zbuciumată a istoriei noastre și vor trece în cărțile de școală ale generației de mâine, drept pilde de renegare odioasă : *Ioan Slavici* și *Vigil Arion*.

Cel dintâiu smuls din carnea românismului de peste munți, bătrân cobzar hodorogit, își vinde cobza și se bagă slugă. A făcut-o mai de mult și opinia obștească l-a asvârlit din sânul ei cum aruncă marea la mal cadavrul buhav al unui înecat...

Al doilea și-a înjghebat din durerea Ardealului un capital politic, pe care l-a învățit o vieață întreagă. Chipul desagreabil i-l vedeai răsărind la adunările de dincolo, ori la scara văduvei doctorului Rațiu, la Sibiu. Altceva n'a făcut, fiindcă sterp de felul lui, n'are nici o activitate intelectuală. Cu câteva articole de gazetă și vreo trei discursuri înnodate pe socoteala Ardealului a ajuns președintele Ligei, ce aveă la bază ideia desrobirii noastre, ca la cea dintâi ocazie să întoarcă oiștea spre... Chișinău, pe care până la vârsta de cincizeci de ani nu l-a pomenit niciodată...

Astăzi amândoi nu mai pot de dragoste pentru Nemți și nouă, cari păstrăm altarul unde s'au închinat ei odată, ne aruncă insulta de trădători...

Lumea înțelege și știe pe cine să arate cu degetul...

*

Acum că închei aceste rânduri cu sila nespusă
ce mi-o dă un subiect atât de ingrat, mă aștept
la o nouă ploaie de injurii cu care ne vor repezi
din nou condeiele închiriate din capitala țării.

Nu-i nimic. Noi Ardelenii suntem obișnuiți.
Când cetim o insultă proaspătă care ni se aruncă
la București, închidem ochii și avem iluzia că
suntem la Budapesta.

O MÂNGÂERE

După un an de fierbere nepotolită, Ardealul înregistrează o mare biruință pe pământul României.

Cuvântul lapidar al sutelor de ofițeri cari strivesc neconținut sub ochii noștri insulta aruncată de niște lefegii străini Românilor de dincolo, mânați de-o credință peste munți, ridicarea aceasta neobișnuită pentru pecetluirea unor adevăruri organice ale conștiinței obștești este un prilej de adâncă reconfortare pe seama noastră a tuturor. Iată, în sfârșit, un act de reală lămurire a opiniei publice, un glas răspicat care deschide poarta largă a sufletului românesc și lasă lumea să vadă ce se petrece acolo.

O dublă consfințire ne dă pășirea solidară a ofițerilor de rezervă : *sancțiunea unui principiu moral și formula definitivă a unui crez politic.*

Principiul moral e recunoașterea unanimă, că a părăsi steagul asupritorilor de veacuri ca să te înșiri sub flamura acestei țări e o datorie dictată de impulsurile firești ale neamului nostru în pragul întregirii. Nu sunt deci „dezertori” cătanele cari au asvârlit în șanț ranița Habsburgului, ca să o schimbe cu cea a regelui Ferdinand al României, ei sunt suflete înțeleghătoare ale vremii în care trăesc. Din fapta lor

se desprinde triumful ideii de unitate, care agită astăzi toate fibrele unui popor. Numai vânduții deci, ființele hibride cu inima în stomac pot avea zâmbete de răutate în fața acestor pelerini ai unei cauze sfinte, cari și-au dat seama că nu prin Galiția duce drumul întoarcerii lor la vetrele din Ardeal, ci prin București. Ei, soldați naturali ai armatei române, născuți iar nu făcuți, vin și sunt primiți în această tabără, unde se înfrățește ura lor milenară cu dorința fierbinte, a unor frați cari simt porunca sângelui.

Acesta e principiul moral aruncat în cumpănă de cetele de ofițeri cari s'au urnit acum. Greutatea lui o simțim cu toții și ea va avea, poate, darul să rumenească de rușine o clipă măcar obrazul palid al trădătorilor.

Dar este, orice s'ar zice, și un crez politic în cele câteva rânduri de înfierare. E crezul obștesc că pământul de unde s'au smuls acești pribegi, e patrimoniul legitim al nostru și cucerirea lui e o datorie supremă. Prin veștejirea insultei se aruncă deci oprobriul public asupra oficinei de unde a venit; asupra coaliției dubioase care nesocotește îndrumarea sentimentului unanim al țării și nu vrea cu nici un chip să-și îndrepte privirile peste munți.

Această dublă sancțiune morală și politică prin care se întărește credința țării, e pentru Ardealul chinuit de moarte și de așteptare, o biruință care nu poate fi trecută cu vederea. Trebuie însemnată ca un preludiu al frământării, care va să vie. Este unul din fulgerele ce țâșnesc pe orizont, ca să prevestească tuturora, că furtuna care așteaptă în umbră se apropie.

Ceeace dă însă o semnificare particulară acestui act de frumoasă solidaritate, este că de

astădată răsună un strigăt neauzit până acum, un glas dospit în tăcere îndelungată.

Prin gura atâtor sute și poate mii de ofițeri în cap cu douăzeci de generali, a cerut cuvânt armata, „marea mută”, care ca mâine va stropi cu sânge crestele munților. Nu mai e vorba deci de declarații platonice, de discursuri răsplătite cu aplauze, ori de zbucium coborât pe hârtie. Nu e nimic din retorica care aprinde și se stinge în zborul unei clipe. Nu! Este un accent de sinceritate gravă, smuls din inima țării.

Pe urma acestui avertisment se coboară în jurul nostru o atmosferă de seriozitate necunoscută. Este parcă ceva din fâlfâirea unei săbii în văzduh, se simte praful de pușcă și se desenează gestul gornistului în așteptare să sufle atacul...

Toți cari se pot ridica cu mintea în regiunile superioare unde mijesc razele unui ideal, toți oamenii cinstiți cari văd dincolo de pragul bucatăriei lor și simt în creștet fiorul acestui vifor uriaș, menit să primenească continentul, vor trage un învățământ din cuvântul pe cât de măsurat pe atât de ferm al armatei.

Acest cuvânt indică un singur drum. Unul singur. De sute de ani l-a arătat conștiința neamului, acum îl arată și sabia țarei.

Nimeni nu va îndrăzni să se pună deacurmezișul lui.

*

Pentru noi, Ardelenii fără țară, cari ne zbatem aici de un an de zile în frigurile neutralității, cari ne-am păstrat neatinsă credința dâră în sănătatea morală a României, și-am primit cu fruntea senină injuriile unor oameni mici, pentru noi această dovadă a dragostei frățești, e o mângâiere delicată. Ea ne face să uităm câteva

clipe vâltoarea grozavă de acasă și să privim dincolo de jertfa sângelui curs fără țintă din trupul celor duși...

Cuvintele de mulțumire nu se pot găsi în fața acestei mângâieri. Recunoștința noastră va trebui s'o plătim mai târziu prin tributul care răscumpără o viață nouă.

Il vom da, și cei cari se vor feri de el, aceia vor fi *adevărații dezertori* !

CALVARUL NOSTRU ¹⁾

De-o jumătate de an se sbuciumă sub ochii noștri continentul aprins. Ca o uriașe erupțiune vulcanică, a cărei lavă fierbinte pârlăjește într-o clipă opera veacurilor de răgaz, obuzele mortierelor potrivnice își trimit pierzarea împrumutată. La lumina acestor fulgere se prăbușesc pe rând alcătuirile zilelor de pace. Se dărâmă catedrale în cari dalta artiștilor sculptase gloria lumii, cad doctrine morale, menite să îndrume judecata obștească, amuțește în uzine ritmul ciocanelor și se frâng atâtea visuri ale umanității. E o grămadă de ruine împrejur și deasupra acestei hecatombe de marmură, de aur și de credinți sfărmate, trece acelaș fior de ură nepotolită încă.

În natură toate fenomenele își au rostul lor determinat de împrejurări. O deslănțuire vulcanică nu se naște din capriciul unei forțe învăluite în mister, ci e rezultanta unei anumite pregătiri de straturi geologice, cari în evoluția lor duc la asemeni manifestații organice. Și războiul poate fi judecat după această lege a cauzalității. La origina lui e totdeauna un complex de motive, o rețea de circumstanțe cari provoacă desnodământul tragic.

1) Conferință ținută la Iași.

Nu vom greși poate, dacă vom spune dela început că stratul de căpetenie al acestei drame îl găsim în articolul fundamental al cugetării politice moderne : *principiul național*. Sădit în adâncul sufletului ămenesc, călăuzit de instinct în vremuri întunecate și îmbrăcând forme diferite principiul vieții naționale, — dorința de a uni granițele etnice cu cele politice, — a smuls biruință după biruință în veacul trecut, a devenit o dogmă a concepției de stat din zilele noastre și e pe cale să așeze temelia trainică a organizației de mâine.

Tocmai fiindcă se dă în numele acestui principiu, conflagrația mondială trezește un ecou puternic în sufletul românesc. Poporul nostru nu și-a îndeplinit încă misiunea lui, fiindcă problema unității naționale nu i s'a rezolvit încă. Imbucătățit în mare parte sub dominațiuni străine, pimejdut în rosturile lui de viață și negăsind mijloacele de a-și închege într'un mănunchiu energiile latente acest neam e de demult în așteptarea unui act de dreptate istorică.

Ce e mai firesc deci, ca în aceste zile de frământare universală privirea să ne alerge și nouă în fiecare clipă pe câmpul de luptă. Goarna noastră n'a sunat încă, ea așteaptă ceasul care trebuie să vie, dar sufletește România e în războiu din ziua în care și-a dat seama că principiul național își cere triumful definitiv pe urma acestei încăierări.

E un adevăr acesta pe care nu-l pot tăgădui decât mințile cari n'au pipăit niciodată pulsul neamului nostru, orbii și surzii cari nu se pot înfiora de trăsăniile puternice pe cari instinctul de viață al unui popor le resimte în ajunul împlinirii unui ideal.

Este însă o parte a românismului unde răz-

boirea sufletească e mai veche — unde războiul, al cărui început se pierde în negura veacurilor — o clipă n'a încetat : e pământul românesc care în cursul vremilor a făcut parte din monarhia de Habsburg. Această țărână n'a cunoscut bine-facerile păcii. Istoria Ardealului este istoria unui războiu perpetuu al conștiinței naționale. Morții noștri de veacuri sunt învâliți în giulgiul cel mai jalnic al istoriei universale. Poate nicăiri pe continent n'a fost mai mincinoasă lozinca păcii ca la noi și nicăiri raporturile morale între cetățenii statelor deosebite n'au fost mai tulburi, cum au fost și sunt în Austro-Ungaria între supușii aceleiași stăpâniri politice.

Scopul acestor cuvinte este tocmai să înfățișeze în linii mari și pripite o schiță a războiului necurmat care s'a dat în Ardeal în numele principiului național între Români și Unguri, — războiu ofensiv al celor din urmă și luptă de apărare a celor dintâi.

Mă voiu năzui deci să dau în grabă un tablou al unui zbucium de veacuri, lăsând să vorbească mărturia rece a istoriei. Astăzi când sufletele par puțin obosite de sbucniile fără capăt ale simțirii noastre răzvrătite, poate e bine să căutăm sprijinul rațiunii celei mai înfrânate care să ne lumineze drumul. Vom vedea că și ea urmează aceeași cărare care se îmbină cu sentimentul nostru și că nu poate fi un acuzator mai implacabil împotriva asupritorilor unui neam, decât oglinda rece în care se văd faptele lor.

*

Pământul dintre Carpați și Tisa adăpostește din vremuri neluminate încă de cercetări istorice neamul românesc care sub domnia primilor regi din casa lui Arpad, ajunge în contact cu

un element și ca origină și ca limbă și ca alte atribuțiuni etnice cu totul străin de ființa lui daco-romanică, — cu poporul maghiar.

După fărâmițarea organizației politice a cneziatelor românești, — distruse de forța vremelnică, — acest pământ cu locuitorii lui autochtoni devine un izvor de perpetuă exploatare a dominațiunii străine. Atât sub domnia principilor ieșiți din nobilimea maghiară pe vremea independenței principatului ardelean, cât și după ajungerea sub stăpânirea Habsburgilor și după decretarea unirii cu Ungaria, neamul nostru a trecut veacuri dearându-l prin cele mai odioase nesocotiri ale dreptății umane. Sistemul de guvernare feudală în expresia lui cea mai brutală, susținută de o ură de rasă pururi trează, a apăsât veacuri întregi pe grumazul nostru, ca după triumful spiritului constituțional modern să fim supuși din partea conducătorilor Ungariei actuale la o desființare națională pregătită și executată metodic cu tot aparatul puterii de stat.

Un popor de țărani, nedespărțiți de glia lor, pierzându-și pătura conducătoare, trecută în tabăra străinilor, îndurând toate amărăciunile rostului lor de iobagi, încercuiți în limba și dătinile străvechi pe cari nimeni nu le-a putut smulge, folosindu-se cu o admirabilă putere de viață de darurile celui mai zgârcit sistem constituțional, nutrind totdeauna speranțe în biruința cauzei lui, — iată poporul românesc care a trăit în țara însemnată încă pe harta Europei cu numele : *Ungaria*.

După lupta dela Mohacs (1526) în care s'a îngropat pentru vremuri îndelungate libertatea politică a statului ungar, săpat în temelii de relele guvernării feudale, stăpânirea turcească își așează scaunul de domnie la Buda, pe care

n'o părăsește decât după 150 de ani, iar Ardealul cu alte regiuni locuite de Români trece sub sceptrul principilor aleși din sânul nobilimii locale. Susținând fără scrupule de ordin superior cumpăna între cele două puteri învecinate, între Habsburgi și Turci, fiind numai încarnarea concepției de exploatare feudală și lipsiți de preocupări culturale, abia într'un târziu, ajungând să ocrotească anume tendințe de libertate profesională față de catolicismul curții din Viena, acești nemeși unguri, ridicați în scaunul domnesc dela Alba-Iulia, însemnează pagini negre în istoria Ardealului. La anul 1691, sub Leopold I, după înfrângerea semilunei de către Eugen de Savoya, marele principat al Ardealului devine o provincie austriacă, supusă tuturor planurilor de guvernare centrală ale camarilei vieneze. La anul 1848 se decretează de Unguri unirea cu Ungaria recunoscută de împăratul neputincios; cu un an mai târziu Transilvania e declarată din nou provincie austriacă, iar la 1867 maghiarismul triumfător o încorporează în Regatul Sfântului Ștefan, fără ca sufletul ei să fi dorit vreodată aceasta.

Ce vârtoare nenorocită a unei biete țări aruncată după toate capriciile sorții! Toți au hotărât asupra ei, numai ea n'a fost întrebată niciodată.

În acest răstimp îndelungat românismul Ardealului a trecut prin cel mai chinuit calvar al conștiinței naționale strivite. Existență politică nu mai aveă, istoria lui e o serie necurmată de exploatări economice și de îngenunchiare sufletească. După anul 1437, care a dat o puternică răscoală agrară românească, s'a produs coaliția de interese a asupritorilor cari au încheiat la Căpâlna legământul de solidaritate, cunoscut

sub numele de „*unio trium nationum*”, — în care reprezentanții nobilimei maghiare, săcuesti și săsești își pecetluiau cu jurământ unirea împotriva țărănimii românești: „*misera plebs contribuens*”. De atunci robii materialicește poporul nostru duceă traiul iobagului copleșit de toate mizeriile medievale. Legătura bisericească cu mitropolia Ungro-Vlahiei eră unicul mijloc, care mai susținea un sentiment vag de frățietate cu ai lui de peste munți. Cu vremea însă calvinismul biruitor, — care primește în Ardeal aspectul unei religii naționale maghiare, — își întinde mreжіle și asupra vieții religioase. Situația clerului devine intolerabilă și va rămâneă o veșnică rușine pentru spiritul brutal în care s’au înfăptuit *aprobratele* și *compilete* constituției ardelene, înghebată de uniunea pomenitelor națiuni — legea prin care popii românești sunt siliți a hrăni căinii domnilor de pământ. În această vreme când în numele toleranței religioase doctrina apostolului dela Wittenberga își făcea drum în Ardeal, mitropolitul Sava Brancovici eră bătut în piața Vinului și aruncat la închisoare de către principele calvin, — ca pe vremea persecuțiilor din primele veacuri ale creștinismului.

Cam în acest timp a fulgerat o clipă deasupra noastră sabia lui Mihai, preludiul marei simfonii care așteaptă în umbră. Trecerea Transilvaniei sub egida Habsburgilor n’a însemnat decât o schimbare de stăpân și nimic mai mult. Apăsarea economică s’a menținut în tiparele tradiționale, iar mijloacele de desființare sufletească schimbând lozinca au primit o întărire nouă. Prigonirea religioasă a calvinilor a fost înlocuită cu presiunea catolicismului austriac, care înarmat cu perfidia cunoscută a camarilei

dela Viena a izbutit la anul 1700, să ne împartă în două tabere confesionale. A urmat în veacul al optsprezecelea o persecuție a legii ortodoxe atât de anahronică și deplasată istoricește într-o vreme când omenirea rezolvise demult problema libertății religioase și era pe cale să așeze temeliiile spiritului constituțional modern. Mai bine de optzeci de ani trei sferturi din poporul românesc de sub Habsburgi a fost lipsit de orice ierarhie bisericească, — dându-i-se după desființarea metropoliei de Alba-Iulia, abia la sfârșitul veacului al 18-lea, cel dintâi episcop ortodox, un sârb, adăpostit în tinda unei case țărănești din satul Rășinari.

Politicește am rămas în aceeași robie cumplită. Atâta doar că ne-am ales cu o legendă mai mult, care a prins viață în aceste vremuri! Trezit din dorința de mai bine, îmbinându-se cu depărtate reminiscențe de mitologie populară, susținut de credința într-o justiție supremă s'a înfișat în sufletul acestor plugari chinuți, — un vis, o arătare ieală, un chip zămislit din închipuiile lor minunate: *împăratul*. Pentru istoria politică a noastră în adevăr el n'a fost decât un basm duios și trist. Zădarnice au fost toate apelurile la „prea înălțatul căiesc scaun”, zădarnic acel codice al plângerilor, înaintat pe la sfârșitul veacului al 18-lea la Viena, de către episcopii noștri sub numele de: „*Supplex libellus Valachorum*”. Zădarnică și revoluția lui Horia cu tovarășii sfârșiți pe roată la Alba-Iulia, — deasupra căreia fâlfâie încă umbra înfrișatului voevod muntean. Afară de câteva ordine pornite din cabinetul blajinului filosof Iosif al II-lea, rămase neexecutate în cartoanele guvernatorilor străini, — acest popor blând, miostiv și supus nu s'a ales cu nimic.

În acest timp s'a produs zguduirea în temelii a spiritului care guverna continentul. Apusul zbuciumat de credințe proaspete a fructificat gândirea Europei. Din viforul general au ieșit la suprafață lozince necunoscute și omenirea a început să-și ridice altare noi. Pe ruinele feudalismului sfărâmat s'a clădit templul drepturilor omului, a căror consecvență logică a fost principiul vieții de stat naționale. În istoria popoarelor din Europa începe perioada romanticismului național care cucerește sufletele.

Monarhia de Habsburg, deși apărătoare conștiință a conservatismului feudal, nu și-a putut închide granițele în fața ideilor cari o năvăliau. Ungurii, încărcăți cu toate privilegiile vieții de stat, au primit curentul de gândire universală și transplantându-l în solul lor încetul cu încetul l-au denaturat. Principiul național care ereiază literatura veacului al XIX-lea la Unguri și îndrumă gândirea lor politică din acest timp, primește din concepția democratică a occidentului numai ideile menite să creieze raporturi schimbate în sânul poporului lor, față de neamurile nemaghiare din țară însă păstrează linia de conduită tradițională. Ideologia maghiară care a creat revoluția dela patruzeci și opt, nu poate fi confundată cu o mișcare sinceră de revendicări democratice. Umanitarismul unguresc n'a trecut niciodată dincolo de pragul bucătăriei proprii.

Din toate actele lor politice și din toate manifestările lor culturale de atunci se desprind începuturile actualei ofensive naționale. Psihologia particulară a acestui popor se împotriviă cu hotărâre spiritului liberal menit să deie soluții juste stărilor dintr'un stat poliglot. Ar fi nepotrivit să dau aici fragmente din paroxis-

mul șovinismului lor în literatură. E de ajuns să citească cineva cuvântările lui Kosuth, poeziile lui Petöfi sau Vörösmarthy, — care pe atunci scria versul : Fiecare om pe care-l poartă acest pământ și-l acopere cu ceriul lui, să fie om și să fie ungur, — ca să se înțeleagă că în această vreme se pun bazele concepției de stat moderne a Ungariei de astăzi, care la adăpostul lozincelor liberale pregătește desființarea neamurilor nemaghiare din țară.

Paralel cu mișcarea intelectuală și politică din vecini începe și deșteptarea noastră. Principiul național se desface și la noi din faza primitivă a instinctului de conservare și primește îndrumările conștiente ale unor justificări superioare. Candelele aprinse în umilele chilii mănăstirești dela Blaj luminează cercetările unui trecut plin de impulsuri pentru prezent, din principatele fraților trec dungi de lumină cari fac să tresară credințele puținilor cărturari. Ca un strigăt cutropitor din adâncul unei prăpăstii răsună cântecul lui Murășanu, se ivesc pe orizont siluete de oameni neobișnuiți — Șaguna, Bărnăuțiu, Avram Iancu, — al căror gând taie unde largi în sufletul maselor. Crezul vremilor nouă se înfige în conștiința publică și deasupra adunării de pe Câmpul Libertății dela Blaj trece ca un fior visul măririlor viitoare.

Anul 1848. Mișcarea lui pune bazele istoriei noastre mai recente. Din lumea de simțire a acestor zile prinde ființă dogma fundamentală a vieții politice de mai târziu : *ideia unității naționale*. De acum începând în numele acestel idei se dau luptele noastre cari cred în triumful lor. Politica militantă, firește în tendința ei de a creă un echilibru cu împrejurările, fiind fatal determinată de realitatea prezentului, trebuia

să ne deie *formula actuală* a luptei. Am avut astfel diferite programe politice, influențate de situații schimbate, tot atâtea formule trecătoare pentru realizarea aceluiaș ideal. Toate aceste codificări ale exigențelor momentului însă au avut de aci înainte drept sancțiune sufletească din partea noastră ideia că ultima etapă a revendicărilor de veacuri trebuie să fie *unitatea politică a neamului românesc*.

La anul 1848, găsindu-ne în fața poștei de dominațiune maghiară, în ciocnirea dintre poporul unguresc și dinastie, noi am trecut pe partea celei din urmă. Am pășit împotriva Ungurilor, fiindcă așa ne povățuiau învățămintele unui trecut de suferinți și am luptat pentru Habsburgi, fiindcă în aspirațiile noastre spre o libertate națională, în acele zile când principatele dunărene nu ne puteau sluji ca un punct fix, curtea imperială din Viena unită pentru moment cu interesele noastre, ne făgăduia garanții de existență pentru viitor.

Epopoeia acestor zile e cunoscută. Cred însă că e bine tocmai pentru invederarea spiritului care ne călăuzia în această perioadă eroică a istoriei noastre, să reproduc punctele cele mai importante ale programului nostru politic de atunci, ca să se vadă cum în împrejurările date principiul național atinge maximul de pretenții și cum tendința de a croi o etapă spre unitatea națională e evidentă. Iată câteva puncte din adresa dela 25 Februarie 1849, trimisă împăratului Ferdinand de către conducători în frunte cu Șaguna, Mocioni și Treboniu Laurian :

I. *Unirea tuturor Românilor din statele austriace într'o singură națiune de sine stătătoare sub sceptrul Austriei, ca parte întregitoare a monarhiei.*

II. Deschiderea imediată a unui congres general al întregii națiuni pentru constituire proprie și anume pentru alegerea unui căpitan național, cu titlul conferit de Majestatea Sa și a unui șfat administrativ național sub titlul de senat român.

III. O adunare anuală a întregii națiuni pentru discutarea intereselor naționale.

IV. Reprezentarea națiunii române după importanța numerică în dieta generală austriacă.

V. Admiterea unui organ al națiunii în ministerul central.

VI. Majestatea Sa e rugat a se investi cu titlul de mare duce al Românilor.

Reproduc aceste puncte principale din programul politic de acum șase decenii și mai bine, ca să se vadă ridicolul vulgar al atitudinii guvernului actual din Budapesta, care crede că cu bacșișul celor două clase primare, a căror amintire e recentă, poate satisface exigențele de astăzi ale neamului nostru. Dar cred că e bine să le reîmprospătăm și ca să vedem mai limpede în cadrul desvoltării noastre istorice, distanța între speranțele pe cari le legam de dinastie când ne-am vărsat sângele pentru ea și fărămiturile cari s'au scuturat dela masa ei pe seama noastră.

După înfrângerea ungurească, după cele câteva zeci de mii de Români sacrificați pentru Tron și împărat, în Ardeal s'a introdus noua eră a absolutismului austriac. O vieață strânsă în matca îngustă a unui funcționarism sec și pedant. Ordinea de stat care purtă în toate ramificările ei pecetea unei concepții reduse de administrare polițială și după unirea principalilor dunărene își accentuă tot mai mult rezervele față de noi, politica de intrigi a Vienei care

niciodată nu și-a părăsit lozinca : „divide et impera”, — ne-a adus o mare decepție.

Afară de desființarea iobăgiei, care eră un triumf al ideilor democratice, fără o legătură directă cu situația noastră particulară, garanții de existență națională Viena nu ne-a dat. S'au împărțit câteva cruci și medalii pe pieptul tribunilor cari conduceau la patruzeci și opt legiunile de lănceri, s'au înființat câteva școli, s'au numit o seamă de funcționari prin nenumăratele birouri nemțești și s'a reînființat prin nesfârșitele străduințe ale lui Șaguna mitropolia ortodoxă, desgropată din ruinele ei de-un veac și jumătate. Programul nostru politic, însă, punctele de pe Câmpul Libertății, n'au primit nici o deslegare. Massa poporului românesc a rămas copleșită de aceleași dureri istorice. Avram Iancu cu inima lui de erou n'a putut suportă povara visurilor înfrânte, — s'a retras în munții Abrudului stăpâniți și mai departe de străini, ca să cânte din fluier și să rătăcească nebun pe plaiurile unei glorii sterpe. Șaguna simția că se apropie sfârșitul unei situații trecătoare ce-și crease la curtea împărătească și murmură amărît în frumoasa lui barbă de patriarh : *Flere possum, sed iuvare non...*

Vremile se schimbau, Austria neputincioasă pierdeă pe rând provinciile străine liberate în numele principiului național. A urmat Sadova, Solferino, mai târziu Königsraetz. Cu anii cari treceau politica Habsburgilor intră în apele intereselor ungurești. Au fost zadarnice toate hotărârile dietei din Sibiu în care apucase să se puie baza unor începuturi de alcătuiri naționale ale Românilor din Ardeal, zadarnice protestările repetate ale deputaților noștri împotriva uniunii marelui principat al Transilvaniei cu

Ungaria ; această unire s'a făcut la 1866, purtând în ea germenul dominațiunii ungurești.

Acest fapt istoric împreună cu dualismul pun baza stăpânirii maghiare și indică ofensiva națională de mai târziu a guvernelor din Budapesta. În locul unor serioase garanții de existență națională, noi ne alegem cu legea naționalităților care face din toate neamurile țării „*părți ale nedespărțitei și unitarei națiuni politice maghiare*”.

Concepția care e la baza legii e dreptul individual, nu cel colectiv național. De aici înainte Budapesta devine singurul centru politic al țării și uneori punctul de gravitate al monarhiei. Politica maghiară capătă două fronturi de luptă : unul spre Viena pentru a-și câștiga cât mai multă preponderanță în chestiunile comune ale întregului imperiu, și celălalt spre neamurile neungurești spre a le desființa. Porțile burgului vienez ni se închid, suntem sacrificați. În societatea ungurească, înghebată în pripă din resturile gentrylor sărăciți și din ovreimea imigrată, prinde rădăcini un șovinism sălbatic și o elasticitate de moravuri proprie tăgmelor improvizate. Triumful ieftin dă naștere unei grandomanii pentru care temperamentul particular al rasei turanice are înclinări moștenite. În curând iese la suprafață ideea statului unitar-național maghiar, căreia se subordonează întreg aparatul vieții de stat. Noul cuvânt de ordine e maghiarizarea, contopirea etnică a cetățenilor. Vieța publică nu mai are alt ideal. Toate mijloacele servesc acest scop : baioneta, banul, căpătuiala, temnița dela Seghedin.

Inauguratorul acestui regim este ministrul președinte Coloman Tisza, tatăl actualului șef de guvern, care în cei 15 ani de stăpânire și-a

meritat pe drept titlul cu care se mândria de „zdrobitor al naționalităților”. Dela dânsul concepția vieții de stat maghiar n’a suferit absolut nici o schimbare. Spiritul de destrucție metodică a tot ce-i românesc a pătruns toate fibrele aparatului de putere. De-acî înainte la Budapesta s’a urmat cu distrugerea consecventă a puținelor așezăminte ce ne-am fost creat sub absolutism și s’au adus legi noi cu cari să ne paralizeze. Legea de naționalități, socotită odinioară când s’a făcut o nenorocire împotriva căreia protestam din toate puterile, călcată la tot pasul, eră pe cale de a deveni un ideal... Vieața își strîmtă orizontul zi de zi...

E cu neputință, ca în cadrul unei conferinți să schițez măcar vasta ramificare a sistemului de desnaționalizare, ca să se vadă calvarul unui popor a cărui dragoste de neam e singurul păcat. Voiu abuză totuși câteva momente de paciența d-voastră, ca să vă arăt o operă de distrugere prin care un stat caută să-și omoare cetățenii proprii — cum se povestește de miticul Saturn să-și mîncă copiii... Voiu face o relatare rece, obiectivă, glacială, în care să vorbească cifrele, încunjurând orice podoabă literară care ar năzui să-mi alunece în condeiu. Orice raport de pe câmpul de luptă se distinge prin laconismul simplu al faptelor, prin înșirarea morților și răniților... Și ceea ce spun eu aici sunt fragmente dintr’un războiu îndelungat, lipsit de măreția ciocnirilor de arme cari strălucesc în soare — dar purtat împotriva noastră cu o mai neagră și înveșunată ură la adăpostul legilor mincinoase.

Nu voiu mai aminti complicata geografie electorală cu toate atribuțiunile ei, pe urma căreia un popor de cel puțin trei și jumătate milioane a izbutit cu mare greutate să trimită

abia cinci deputați în Camera din Budapesta în loc de 72 cât s'ar cuveni după rostul lor numeric — și când Sașii, cari numără laolaltă 230 mii de suflete, aleg 14 deputați, — perpetuă zestre guvernamentală. Nu voiui mai stărui asupra administrației ungurești în urma căreia nu ne e dat să avem 5 subprefecți în toată țara. Nu voiui face aici o listă din acele nedreptăți cari una singură ar fi în stare altundeva să răstoarne ordinea de stat : maghiarizarea tuturor numirilor de localități, maghiarizarea din oficiu a numelor de funcționari ai statului, confiscarea de bani publici, ca cei adunați pentru monumentul lui Avram Iancu...

Să-mi fie îngăduit însă să insist în câteva cuvinte asupra unor libertăți cardinale, fără de cari nu se poate închipui viața publică a unui popor din zilele noastre : *libertatea cuvântului, libertatea economică și culturală.*

*

Ingrădirea libertății cuvântului în forma ei actuală datează de prin anii optzeci și e pornită tot de Coloman Tisza. Atunci s'au scos delictele de presă din competența curților cu jurați locale și s'au tras pus toate pentru Transilvania la curtea cu jurați din Cluj, — unde cetățenii fiind unguri, delicventul avea dela început cauză pierdută. Dela acest răstimp procesele politice, de „agitație” cum se spune în formula lor, nu mai aveau sfârșit. Sunt o mulțime de procurori, cari au făcut carieră cu tragerea în judecată a agitatorilor valahi. Nu este unul între noi să tie un condeiu în mână și să nu fi trecut pe la Vaș sau Seghedin, — ar fi o lipsă de consacrare, aproape o rușine. Cândva, — odată în vremuri de pace, când se vor putea rășfoi în tihnă foile

din cartea acestui trecut sbuciumat, — va trebui să vie cineva să facă pomelnicul nenumăraților oameni liniștiți cari la sfârșitul veacului al XX-lea au trebuit să stea închiși în cele de criminali pentru crima de a-și fi spus cuvântul lor de cetățeni în Ungaria... liberă.

Dintr'o broșură intitulată „Calvarul”, publicată de ziarul „Tribuna” la Arad în 1908 și din câteva date, culese în pripă de prin ziare, — toate incomplete, — pot da un tablou controlabil al condamnaților politici dela noi, în două decenii, dela 1 Iulie 1885 până la 27 August 1908. Sunt cu totul, români și slovaci, 620 întemnițați, condamnați laolaltă la 206 ani, 8 luni, 9 zile și 153.820 cor. — fără, bineînțeles, câteva sute de mii coroane cheltuieli de proces. Din aceștia Români sunt 483, condamnați la 122 ani, 11 luni, 6 zile și 95.105 cor. Cum spuneam însă, statistica e incompletă, așteaptă munca migăloasă a viitorului liniștit... Fiind vorba de îngrădirea libertății individuale, ar trebui deschis aici un capitol special intitulat : „Jandarmul”, în care să se vadă brutalitatea neasemănată a unui regim de guvernare, care din păzitorii ordinei de stat a făcut agenți odioși ai desnaționalizării și fiare însetate de sânge. Jandarmul ungar are o educație cu totul particulară. Ea îl face să fie agent provocator și organ executiv al forței publice în acelaș timp. Vom trece peste faptele lui cu graba pe care ți-o impun aspectele vulgare ale firii omenești.

E de ajuns ca să se vadă, că între jandarmi deoparte și închisoare de alta, libertatea cuvântului românesc în Ungaria e o ficțiune din cele mai deplorabile.

Vom trece deci la altă înfățișare a nedreptății prin care statul își lovește cetățenii români în existența lor economică, la chestiunea colonizărilor. De sigur, îmi dau seama că sunt cu totul străin de atribuțiunile unui economist, năzuințele mele și-au căutat un drum pe alte tărâmurî. Dar împrejurările particulare ale vieții noastre din Transilvania condamnă pe intelectuali la un eclecticism care trebuie să ție seamă de toate izvoarele unei existenți primejduite. Imi veți ierta deci, dacă cu o judecată profană voi căuta să schițez în treacăt o problemă a gospodăriei de stat de-acolo care, prin proporțiile ei fantastice, atinge limitele unei vaste escrocherii de care ni se înfățișează uneori în paginile de des gust ale genialului Balzac.

E vorba de colonizările ungurești.

Unul dintre mijloacele menite să întărească elementul maghiar în contul celui românesc este și cumpărarea moșiilor de pe teritoriul nostru pe banii statului și colonizarea lor cu Unguri, Săcui, Ciangăi. Tendința acestor colonizări este de-a slăbi masa etnică a populației românești și de-a salva prin banul public aristocrația maghiară căzută materialicește. Pentru elucidarea chestiunii să dăm cuvântul unui cunoscut luptător al imperialismului maghiar. Iată ce scrie publicistul Beksics Gusztáv într'un articol din „Budapesti Hirlap” : „Politica de colonizări și cea industrială, care are de scop întărirea și expansiunea Ungurilor, ne poate ajuta să pătrundem în mijlocul naționalităților. Politica de colonizare poate da pe mâna Ungurilor toate văile râurilor din Ardeal și astfel poate să izoleze complexe valahe. În același timp cultura maghiară va ajuta și la lărgirea bazei naționale. Va contopi mai înainte de toate populația ne-

maghiară a oraşelor. Apoi, ajutată de propaganda de rassă, va pătrunde pas de pas tot mai departe ținuturile locuite de naționalități. Exceptând pe Sași, pot fi contopiți în neamul nostru toți Germanii, o parte a Slovacylor și o parte însemnată dintre Valahi : acolo unde sunt înconjurați de Unguri". Publicistul dela Budapesta, cum se vede, vorbește răspicat.

Colonizările încep răzleț pe la anul 1870. Cu doi ani mai târziu parlamentul maghiar votează prima lege. Agitație largă se pornește pe vremea guvernului lui Tisza, e susținută de o mulțime de scriitori având lozinca ca : „a cui e pământul, a aceluia e și țara", sau : „întreg pământul țării e pământ unguresc". Chestiunea se agită, teorii se pun în circulație. Se formulează principiul după care statul e dator din visteria lui să convertească fără dobândă, sau cu o dobândă minimală de 2—4% toate datoriile nemeșilor unguri scăpați, ale căror moșii să fie impopulate cu coloniști maghiari. Rezultatul acestei propagande e legea ministrului Darányi, votată la anul 1894. Iată ce spune raportorul ei în Cameră : „Această lege nu-i permis să fie combătută de nici un bun maghiar, căci aici nu considerații de ordin economic, ci considerații politice, maghiarizarea naționalităților prin colonizări ne-a fost suprema călăuză".

În sensul acestei legi poate să colonizeze statul, comunele și proprietarii, fie că alcătuiesc comune independente, fie că întregesc cu coloniști unguri pe cele existente. Nu se pot face însă colonizări decât cu autorizarea guvernului. Statul cîstește pe seama coloniilor teritoriu pentru școală, biserică, primărie, țințirim, piață și drumuri. Plătește pe preot și învățători. Îngrijește de instrucția care să fie, cum spune

articolul de lege, dominată de ideia unității naționale maghiare. Statul edifică casele coloniștilor și avansează costul pământului, care se va replăti în timp de 50 de ani cu dobânzi de 2—4%. Coloniștii primesc câte o moșie dela 10—40 jugăre catastrale. Pentru primele tranșacții legea obligă visteria statului să formeze un fond de 6 milioane coroane, instituind în ministerul de agricultură o secție deosebită și o administrație specială la Arad.

Tendința geografică a colonizărilor eră să fie legată Săcuimea celor trei județe ostice ale Ardealului cu masele etnice maghiare. Trebuiau create fășii ungurești cari să treacă peste trupul nostru și să ne izoleze. S'au făcut deci etape de coloniști în două direcții plecând din Săcuime : una urmărind cursul Murășului cu tendința spre Arad, alta cu obiectivul Debrețin, străbătând câmpia Ardealului. Colonii s'au înfăptuit exclusiv în comitatele românești : Bistrița-Năsăud, Cluj, Solnoc-Dobâca, Hunedoara, Turda-Arieș, Târnava-Mare și Mică. În Banat în comitatele Caraș-Severin și Timiș.

După întregirea legii de colonizare, la 1897, parlamentul mai votează pentru acest scop 22 milioane coroane. Se dăruiesc imediat la început din pădurile statului 32.874 jugăre catastrale (cam 40 mii pogoane), cari după extirparea lemnului devin teren agricol al coloniștilor în județele Caraș-Severin, Timiș și Hunedoara. Din 4 în 4 ani administrația coloniștilor prezintă guvernului raport în care invocând dureri patriotice, cere ștergerea restanțelor de plată ale coloniștilor în sumă de 2, 4 sau 6 milioane, astfel că acești fericiți pensionari ai banului public primesc moșiile aproape gratuit.

Suma cheltuită cu acest scop din visteria

țării dela votarea legii lui Darányi se ridică la cifra de 160 milioane coroane. S'au înființat în acest timp scurt vreo 30 comune ungurești și s'au întregit vreo 20...

Nu e aici locul să se stăruie asupra prețurilor exorbitante cu cari s'au răscumpărat din partea statului moșiile cumpărate pentru acest scop dela aristocrației unguri. Ar trebui o conferință specială prin care să pătrundem în atâtea taine urâte pe cari le acopere fațada de lux a capitalei de pe malul Dunărei.

Pentru orice spirit nepărtinitor și limpede e evidentă ținta acestor năzuinți în perfect acord cu sistemul de guvernare manifestat în toate.

*

Terenul cel mai năpăstuit însă de ravagiile șovinismului maghiar a fost cel al învățământului. La Budapesta și-au dat seama că pierzându-ne școala, ne robim sufletul unei culturi străine. Deaceea toate guvernele s'au străduit să desființeze instrucția românească, înlocuind-o cu cartea lor.

Cele dintâiu începuturi ale școalei ungurești în Ardeal datează din veacul al 18-lea. La 1754 se înființează gimnaziul din Blaj, trebuie să fi fost și școli primare pe ici pe colo în acest timp. Legea Mariei Terezia din 1777 „Ratio educationis” pune pe baze temeinice învățământul, instituind chiar la Sibiiu, la Arad și în Bănat mai mulți „directori ai școalelor naționalicești”, oameni de seamă ca Radu Tempea, scriitorul, Moise Fulea și alții. Cu vremea însă se resimte intoleranța maghiară. La anul 1842 se dă ordin ca până și în seminariile teologice să se învețe ungurește, iar consistoriilor li s'a impus să co-

repondeze în limba maghiară, ceea ce s'a și întâmplat câțva timp...

La anul 1868 s'a organizat pentru întâia oară învățământul public în Ungaria. Bisericele naționale au primit dreptul în sensul acestei legi să-și organizeze școli, având libertatea nețărnută de a dispune asupra limbei și a planului de învățământ. Comunelor politice de asemenea li s'a acordat dreptul să fixeze limba de predare. Școlile primare de stat trebuiau și ele să aibă limba poporului. Tot așa și școlile secundare cercetate de Români. Trebuie însă spus dela început că cu toate aceste legi, aduse sub influența momentului, n'a existat niciodată și nu există nici astăzi o singură școală de stat primară sau secundară în care învățământul să fie românesc.

Poporul nostru însă, sub povăța preoților, făcând eforturi materiale necunoscute în alte părți, s'a îngrijit să-și ridice școli. În curând opera de destrucțiune a guvernului ostil începe. La 1879 se introduce în toate școlile primare din țară limba maghiară ca obiect de învățământ, în mod obligator. Protestările noastre de atunci au rămas zadarnice. La 1883 se introduce în școlile secundare. La 1892 se aduce legea pentru înființarea grădiniilor de copii ungurești în comunele nemaghiare. La 1907 ministrul Apponyi trece noua lege de învățământ, în înțelesul căreia 13 ore pe săptămână în școlile primare românești se va propune în limba maghiară. Învățătorul nu mai e funcționar al bisericii, ci al statului, el depune jurământ unguresc de fidelitate, școala românească își schimbă numele, devine : „Școală greco-orientală cu limbă de propunere română”. Ea trebuie să ție sărbătorile naționale maghiare, arborând steagul un-

guresc. Copiii trebuie să învețe atâtă ungurește, ca după patru ani de instrucție să poată vorbi și scrie în limba maghiară. Ei învață istoria ungarilor (nu a Ungariei), geografia și constituția Ungariei pe ungurește. Învățătorul care nu poate pregăti în acest sens pe elev e destituit, cum au fost sute de cazuri. Manualele de școală se iau de sub controlul bisericii și se trec la jurisdicția ministrului. Salariile învățătorilor se urcă în mod neașteptat, unde biserica nu mai poate plăti, școala se închide sau trece la stat. Statul subvenționează numai școlile cari nu sunt excepționabile din punct de vedere patriotic, iar la 1904 impune propunerea religiei în limba maghiară la școlile de stat. Învățătorii sunt puși la discreția subprefecților, devin agenți electorali ai guvernului.

Cu aceste mijloace se sapă cultura românească în Ardeal sub domnia aceluiaș milostiv împărat și rege care a sancționat legea naționalităților până astăzi nemodificată, neabrogată și nescotită. Cu aceste mijloace noi am pierdut în cei din urmă cinci ani *peste 600 școli primare românești*. Numai în ținutul Zarandului ni s'au închis 113.

Iniințarea de școli secundare nu ni s'a mai îngăduit. În cele câteva licee românești, întemeiate pe vremea absolutismului, s'a introdus tot mai mult învățământul limbei maghiare, iar cel din Beiuș a fost complet maghiarizat. Cât privește universitatea, catedrele de limba română din Budapesta și Cluj, una înființată la 1863, alta la 1872 — ale căror primi titulari au fost oameni de seamă ca Alex. Roman și Greg. Silași, au fost date drept răsplată pentru rușinoase servicii de trădare politică unor analfabeți imorali ca Șeghescu, deputatul renegat și

Moldovan Gergely, alt ipochimen de acelaş calibru.

În acest chip s'au frânt stăruinţele unui popor care a făcut sacrificii de neînchipuit ca să se smulgă din neştiinţă; astfel s'a susţinut meşteşugit zidul ignoranţei pe care voiam să-l spargem, ori s'a otrăvit sufletul luminos al ţăranilor noştri. Clasa intelectuală ajunsă în contact cu străinii, a suferit mai mult. A început să se ivească un tip social, produs al amestecului sufleteş cu maghiarismul triumfător.

Educaţia cu desăvârşire străină, de care s'au împărtăşit în şcolile maghiare, cărturarii noştri, a dat naştere unei mentalităţi hibride care explică în mare parte multele rătăcirii de diferit ordin din viaţa noastră publică. De ce am mai zugrăvi aici povestea tristă a unui suflet în pribegia lui dela căsuţa ţărănească de unde a pornit, până la parchetul lustruit pe care-şi plimbă astăzi rostul înstrăinat? Creşterea ungurească l-a făcut rob... Şcoala străină i-a furat moştenirea de acasă, şi bietul desrădăcinat a ajuns la o mixtură nenorocită de precepte morale şi intelectuale unică în felul ei.

Plecat la drum cu astfel de merinde, cum să mai păstreze acest călător o linie dreaptă? Dacă nu-l înghite valul, aruncându-l la fund, atunci rămâne aşă un rătăcitor fără cârmă, a cărui luntre şubredă e purtată la întâmplare după bătaia vântului. Urmăreşte-l în viaţă, analizează-i toate afirmările dragostei de neam. Ai să vezi totdeauna nota silită, impusă, a acestor atitudini voite. Nu stai în faţa unei romanităţi organice, care porneşte din fibrele ascunse ale sufletului românesc, ci în faţa unor silinţi din cari alegi truda zadarnică a înstrăinatului. Fraza lui, gluma, gestul, citatele pe cari le aruncă,

cântecele ți se vor părea toate că vin de undeva de departe, dintr'o lume străină și necunoscută. El poate să fie un om cinstit, un om cumsecade, un sincer aderent al partidului pe care îl slujește cu credință, dar cu bagajul lui de sentimente și inteligență el are să devie propagatorul inconștient al culturii maghiare și cu el se plimbă pururea un mic petec de ungurism care lasă urme...

Numai când îți dai seama de ravagiile zilnice ale acestui duh străin, când întâlnești oameni cari își afirmă romanitatea cu mijloace ungurești, numai atunci înțelegi adevărata primejdie și grozava nedreptate a apăsării din Ardeal...

* * *

Doamnelor și Domnilor, în locul unui sonor strigăt de alarmă, cum poate i-ați fi cerut unui suflet care s'a lăsat dus adesea de unda cântecului, eu v'am copleșit cu paragrafi, cu legi, cu ordine ministeriale... Dar mă simțiam dator să vi le dau, fiindcă acestea omoară cântecul în Ardeal, — din aceste fire se țese rețeaua blestemată în care ne poticnim la tot pasul...

Am zugrăvit deci în linii mari câteva din mijloacele pe cari depozitarii puterii de stat le aplică fără deosebire în deceniile din urmă pentru desființarea noastră națională, în vederea statului unitar maghiar.

E explicabil că forța noastră politică e în declin în ultimii treizeci de ani. De prin anii optzeci, pe urma alegerilor sângeroase de atunci noi ne-am rezolvit pentru o rezistență pasivă față cu parlamentul din Budapesta, în care n'am intrat din nou decât la 1905. Sufletul nostru începuse să pâlpâie într'o licărire tremurată, ca flacăra unei lumânări în bătaia vântului. O

vieată mocnită, întreruptă de tresăriri zadarnice e această perioadă.

Memorandul trimis la Viena Impăratului, care n'a binevoit nici măcar să primească deputația unui popor credincios, a avut darul să frângă în suflete și cele din urmă resturi ale unui devotament istoric, rău răsplătit. Au urmat zile mici, zile triste de sfâșieri interne, orizontul s'a coborât, impulsurile colective s'au rărit. Abia înainte cu câțiva ani a mai trecut un fior de frământare generală printre rândurile noastre, când cu decretarea activității parlamentare, l-au înăbușit însă jandarmii și înfrângerile dela alegeri. Guvernul din Budapesta croia planul vast al imperialismului visat, ridicat la valoare de dogmă în concepția politică a compatrioților noștri în așa măsură, că anul trecut chiar cu ocazia tratărilor cunoscute contele Tisza ne cerea recunoașterea oficială a unității naționale a statului ungar...

Ce eră mai firesc deci, ca în aceste zile de sleire a puterilor privirea să ni se întoarcă spre Regatul fraților, care devenia tot mai mult un punct de orientare al politicei noastre. Altceva nu mai aveam. Grație legăturilor culturale mai recente cari au dus cu un pas mai înainte unitatea noastră sufletească, concepția politică din Ardeal își căută razimul la București. Primiam cu multă încredere un curent nou de regenerare sufletească care se resimția în viața politică a Regatului și așteptam ziua când atitudinile oficiale îndrumate în trecut de-o corectitudine rece față de noi vor căpăta amploarea cuvenită. În acești ani de zbucium ni s'a vorbit ca de-o legendă frumoasă de oarecari simpatii ce moștenitorul Tronului austro-ungar ar avea pentru poporul nostru. Politicește nu s'au valorizat

aceste sentimente, iar legenda a fost distrusă de pumnalul liceanului din Sarajevo...

Un trup schingiuit, cu ochii privind departe și așteptând scăparea, — iată poporul românesc din Ardeal în clipa când vijelia Europei s'a deslănțuit. Răspunderea pentru viața lui, care se va sfârși în ceasul biruinței ungurești, cade în sarcina României.

*

Ce a urmat de aci înainte e greu de povestit. Tragediile mari nu se coboară pe hârtie. Și eu nu cred în istoria universală să se găsească multe drame fioroase ca acea căreia sunt aruncați pradă de o jumătate de an patru milioane de Români ai imperiului de Habsburg. Sângele acestor morți fără rost, sămănați pe toate câmpiile Europei, vaierul care întretaie pământul lor frumos și trist, frânge încăperile vorbei și cuvintele cad neputincioase.

Dar mai e și înfrânarea voită a rațiunii care caută să-mi stăvilească pornirile furtunoase ale unei inimi răzvrătită în toate fibrele ei. Imi dau seama că rațiunea îmi impune dureroasa tărie a așteptării care nu și-a pierdut credința. Am încredere că fiorul care trece peste capetele noastre ale tuturoră cutremură și sufletul oamenilor meniți să păzească destinele românești. Cred în dragostea lor pentru noi, în zbuciumul pe care-l naște simțirea aceluiaș trup. Dacă mi-aș sfărâma această credință, atunci n'aș veni aici în cetatea Moldovei cu glasul așezat al istoriei cumpănite, aș veni poate cu flacăra revoltei căutând să aprind în sufletul d-voastră tot viitorul lăsat moștenire de umbra lui Ștefan cel Mare, care în Ardeal trăește și la d-voastră n'a putut să moară...

Dar cred în cei chemați să ocrotească soarta neamului și nu mă las purtat o clipă de gândul groaznic că în aceste zile tragice inima lor nu-și are porțile larg deschise pentru durerile noastre.

Deaceea nu voi zugrăvi omorîrea unui popor. Nu voi spune ce se petrece azi în Ardeal. Dacă v'ași înfățișa distrugerea lor metodică cântărită cu răceala dușmanului milenar, minciuna pururea caldă a oficialității ungurești, regimul de teroare polițială a acestui stat de jandarmi, dacă v-ași pune înaintea ochilor tabloul sinistru al unei vieți ce se deapănă în speranțe zilnice la umbra spânzurătorii, atunci v'ați ridică poate ca un singur trup și furtuna s'ar porni cu un ceas mai curând.

Vă voi spune deci numai convingerea Ardealului, smulsă din instinctul popular și întărită de toate argumentele logice. Acest războiu e un războiu național maghiar menit să puie baza imperialismului unguresc care ne va distruge. În cadrul Ungariei viitoare nu mai este loc pe seama altei existențe politice. Sunt în față două neamuri cu misiunea istorică opusă. Ori se frâng acum hotarele, ori se știrbește rațiunea de a fi a neamului românesc.

Deaceea soarta românismului din Ardeal se hotărăște acum. Se hotărăște aici în țară, la București, la Iași, în centrele unde se simte svâcnind pulsul istoriei noastre de veacuri. Răspunderea pentru viața Ardealului care se va sfârși în ceasul biruinței ungurești, cade în sarcina României, în sarcina d-voastră.

Călăuzit de aceste credințe, am venit aici în mijlocul d-voastră o seamă de peste munți, sfărâmând toate punțile în urma noastră. Am venit nu cetățeni noi pentru România strivită

între Carpați și Dunăre, am venit călători che-
mați de o stea. Noi nu suntem decât solii fără
nici o putere. Puterea e la d-voastră.

Ardealul însângerat are privirea spre munți.
E mut. Așteaptă.

FLORI DE SÂNGE

Am înaintea mea o colecție de poezii populare, pe cari soldații ardeleni le-au trimis acasă împăturate în scrisorile de pe câmpul de bătaie.

Doi prieteni, cari au crezut că și la București ard aceleași friguri ca și dincolo de vama Predealului, veniți aici ca să se întoarcă iară, au urmărit aceste cântece răzlețe prin coloanele ziarelor de dincolo și le-au strâns într'un mănunchiu. Li s'a părut, poate, că adunate laolaltă picăturile astea rătăcite dintr'un plâns care călătorește departe, vor fi o mărturie, vor fi o muștrare frățească și — cine știe — poate un îndemn pe seama unei lumi copleșite de chibzuinți fără rod.

Citesc și recitesc rândurile rupte din sufletul bietelor cătane. Simple și curate, atât de oneste în naivitatea lor rustică și atât de delicate prin discreția care le stăpânește, cântecele lor sunt ca niște flori de mac răsărite într'o dimineață de primăvară pe-o miriște stropită cu lacrimi. Sunt flori roșii, flori de sânge cu rădăcinile prinse în trupurile făcute una cu pământul. De petalele lor sunt animați stropi grei din jalea unui popor.

Plângerile acestea se smulg din tăcerea Ardealului ca niște oftări pe cari le-aduce vântul

dela căpătâiul unui mort. Câte nu se spun aici? Amarul unei vieți dărăpănate, neînțelegerea morții fără țință, oroarea sângelui vărsat, dorul după țarina de-acasă cu toate chemările ei, gama vastă de simțire a unui trai patrialhal, viziunile multicolore ale sufletului țărănesc trezite de grozăvia unui războiu odios, — toate acestea și câte altele cer cuvânt în cântecul lor...

* * *

Te cutremuri când stai să te gândești când anume și în ce împrejurări s'au făurit minunatele versuri. Cine știe?...

În ungherul unui vagon ce alergă pe pusele ungurești încărcat de carne românească, în afunzimea unor tranșee din Galiția, ori în nopțile cu lună de pe stepele Poloniei, — cine îmi spune mie unde au tresărit imaginile și când s'au împărechiat cuvintele în misterul nedeșlășit al creațiunii?...

Amurgul care cădeă pe turla unei biserici rutene a tulburat ochii unui soldat răzimat de pușcă. Trupul lui trudit s'a încordat atunci, i s'a părut că-și vede satul lui. În fulgerul unei clipe i s'a năzărit casa lor din deal cu strașinile de șindrilă, cu șopronu din colț, cu plugul pe roțile. Cum se uită departe, el vedeă bine, vedeă aievea. Mamă-sa șade în prag. În drumul dela șipote, care duce spre capul satului, joacă un rotogol de praf și-i fură ochii bătrânei. Cum se face seară bate toaca de vecernie și s'a pus pace împrejur. De pe culme se aude clopotul de cioaie al oilor, iar colo în fund :

Sus în grui la lelea Floare,
S'adună la șezătoare,

S'adună și nu s'adună,
 Că nu-i om cu voie bună
 De când cu poruncile
 De-or pornit cătanele
 Și goliră satele.
 Babele își torc fuiorul
 Și nevestele 'și torc dorul,
 Și cum scade caierul
 Se sporește vaierul.

În clipa asta un glonte rătăcit, ori ghiontul cutărui „tist unguresc” a curmat vedenia cu tot farmecul ei duios și versul s'a oprit. Coloana a pornit la drum și mintea limpede a țăranului nostru svâcniă înfiorată la tot pasul. Toată întinderea dimprejur cu înfățișările ei străine, cu aspectele de părăginire necunoscută i se părea un lucru straniu. El vedea că pe unde îl plimbă „porunca împăratului” :

Nu-i nici fân și nu-i nici iarbă,
 Numai sânge până 'n barbă,
 Sânge de-al muscalului
 Până 'n coama calului,
 Și sânge de-al Sârbului
 Până 'n coama murgului.

O imagine fugară i-a trecut atunci pe dinaintea ochilor. Eră chipul fetei dela horă. O strânsese el odată de mână într'o Duminecă la ieșirea din biserică. Cine știe ce capriciu al creierului înfierbântat i-o scosese în față tocmai acum în goana marșului. El își da bine seama că fata a rămas acolo în sat la ei, în Ardeal spre soare-apune, că se gândește la el, că nu l-a uitat, că poate tocmai acum :

Cântă cucu 'n poeniță,
Mândruța la fântâniță,
Scoate apă și sughită.

Înțelegea el că ce se petrece acum e un joc, o arătare numai. Strajameșterul Winkler răcniă la spatele lui și domnul căpitan Kropacek înjură alături. Îi vedeă limpede și își da seama, că ce-a gândit el n'a fost decât un vis. La urma urmei e și mai bine așa, să stea ea acolo la adăpost, și să aștepte. Trezit din buimăceală își scutură ranița care i-a amortit spatele și cum se duce înainte în învălmășeală, fără țintă, cu buzele strânse îndărătnic, prinde a murmură în barbă, așa în neștire :

De-ar fi mândra peste drum,
N'aș putea s'o văd de fum ;
Aș gândi că-i păsărea
Și 'ntre gloanțe ar cădea ;
Aș gândi că-i albă floare
Și-aș călca-o în picioare.

Pădurea de oameni se mișcă împrejurul lui. Prin șanțuri zac stârvuri de cai și puști ruginite, ici și colo trupuri neîngropate. Cât îl ținea ochii deslușia cum :

Ard orașe, ard și sate,
Plâng neveste 'mpovărate...

Cutremurat atunci de toată grozăvia dimprejur, acest fecior de pe țara Oltului, care de-a-tâtea luni rătăcește fără rost pe câmpii străine, își va fi pus o clipă întrebarea : cine e vinovat de tot prăpădul deslănțuit asupra lumii ? Sentimentul lui de dreptate țărănească jignit la tot pasul trebuia să fixeze răspunderile catastro-

fei. De aceea punându-și în cumpănă toată priceperea, judecând după reminiscențele de îndrumare politică de-acasă și după intuiția momentului, soldatul nostru a găsit cu mintea lui doi vinovați, două blesteme căzute pe capul bietului Român : „*Împăratul*” și „*Neamțul*”.

Ei trebuie deci acoperiți de tot puhoiul suflului răzvrătit, fiindcă ei au urnit frământarea grozavă. Ei i-au aruncat pradă acestui : „Rus, rus, rus, labă de urs”, ei au făcut să curgă lacrimi la șezătorile din Ardeal.

Foaie verde trei grante,
 Trimis-a 'mpăratul carte
 La fetele de pe sate,
 Să poarte părul pe spate
 Și să nu poarte mărgelă,
 Că 'n Ardeal e mare jele.

Oprit la o margine de șanț soldatul își face socoteala : Cum ar fi toată lumea astfel, dacă n'ar fi el — împăratul... A trăit ani întregi fără să-i înțeleagă rostul, abia acum își dă seama. Cât eră în satul lui credeă că nu se găsește om pe pământ care să i se puie deacurmezișul în vieață. Acum s'a schimbat, s'a găsit omul : împăratul...

Știi tu mândro ce ziceai
 Către mine și plângeai,
 Că nu este om pe lume
 Pe noi să ne despreune,
 Iaca omul s'a aflat :
 Blestematul de 'mpărat !

El și cu „*Neamțul*”, fiindcă la urma urmei
 neamțul stăpânește cătănia asta.

Bate, Doamne, Neamțu 'n drum
 C'a luat ce-a fost mai bun.
 Bate, Doamne, Neamțu 'n cale,
 C'a lăsat tot chin și jale.

Decât în slujba lui, mai bine la sapă în arșița
 soarelui, chinuit de robotă.

Decât la neamțul soldat,
 Mai bine merg la săpat,
 Decât pe neamț să-l slujesc,
 Mai bine merg să cosesc...

În tabăra nemțească el nu are ce căută, viața
 i se scurge nepricepută, decât așa, poate, eră
 mai bine să nu fi fost pe lume.

Mult bine mi-ar fi părut
 Maica de m'ar fi făcut
 Un strugure dulce 'n vie
 Stăpân Neamțul să nu-mi fie.

Jur împrejur a coborât negura nopții. Deasupra
 cerul întunecat al Galiției se lasă greu peste
 tabără. Chinuit de osteneală, cu credințele sfă-
 râmate, cu mintea ostenită de necunoscut, bietul
 infanterist plutește între vis și vieață. Înainte
 de-a cădea în stăpânirea somnului îi mai trece
 odată pe dinainte fața îndurerată a mamei
 de-acasă și atunci, cuprins de fatalism, împăcat
 cu o lume unde dreptatea nu poate să triumfe,
 în mijlocul croncănitului de corbi își spune
 amarul :

Maică, nu fi supărată,
 C'asă mi-a fost mie dată,
 Să port pușca încărcată

Prin Galiția spurcată,
Bat-o Dumnezeu s'o bată !

* * *

Așă v'a fost dată vouă, copii ai nimănu, așă, fiindcă sufletul mare al țării, care trebuiă să vă smulgă din ghiara morții, de un an de zile se sbuciumă zadarnic la București, încercuit în „neutralitate”...

Muriți înainte, băieți, ori pătrundeți cât mai departe în mlaștinile rusești ! Incalte acolo în bubuitul tunului nu auziți chiotul liftelor vândute de pe podul Mogoșoaiei...

Cântecele pe cari ni le-ați trimis sunt certificate în bună rânduială. Două rânduri din ele prețuiesc mai mult decât un turn de documente din misterioasa voastră valiză diplomatică.

ARMATĂ NAȚIONALĂ ¹⁾

Războiul din vecini, cu mulțimea lui de desvăliri, ne pune în evidență un fapt hotărâtor, care nu se poate tăgădui: importanța deosebită a unei armate naționale.

Toate surprizele bătăliilor din Balcani ni le-a adus puternica conștiință națională a biruito-rilor. Avântul Bulgarilor, disciplina de fier, mișcările repezi, unitatea de acțiune și toată pornirea lor furtunoasă cu care și-au smuls triumful, nu-și găsesc explicația decât în legătura sufletească a ostașilor împintenați de-un ideal național.

Acești oameni au fost împinși la luptă nu de poruncile stării de asediu, ci de impulsul unei credințe. Nu s'au dus la bătaie cu inerția unui spirit de turmă, ci cu avântul unei conștiințe individuale. Aveau o țintă luminată în suflete de dorința perpetuă a unui șir de generații. Bulgarii au purtat o luptă națională cu o armată națională, ideală sub raportul unității sufletești, fiindcă toți ostașii ei dela generalul Savoff și până la ultimul soldat mort sub șanțurile dela Chirchilisse sunt nu numai reprezen-

1) Articol publicat în 1913 în ziarul „Românul” din Arad. Il reproduc aici pentru justificarea lui postumă de către faptele de pe câmpul de război.

tanții aceleiași rase, ci și ai aceleiași clase : *sunt fiii unui popor viguros de țărani*. Insuflețiți deci de îndemnurile solidarității etnice și lipsiți de balastul intern al unei oligarhii feudale sau plutocratice, aceste cete de oameni fără tradiții, fără trecut glorios, cu toate inconveniențele unei îngenunchieri politice de veacuri s'au bătut ca leii și au frânt o armată în care vitejia războinică era o virtute tradițională.

Cetim știrile de pe câmpul de războiu și ne întărim tot mai mult convingerea, desprinsă de altfel din toate paginile istoriei, că marile bravuri militare sunt totdeauna al armatelor naționale. Este ceva dincolo de limitele interesului material, care împinge sufletul în vâltoarea morții, e o chemare misterioasă pornită din fibre de simțire mai ascunse și mai intense, decât pofta unui codru de pâne. Regimentele de intelectuali recrutați din lumea mai aleasă dela Sofia, cari au murit până la cel din urmă om, rezerviști cu tâmplele cărunte și băiețandri de șaptesprezece ani, cari și-au lăsat oasele pe sub redutele turcești, au simțit de sigur un impuls superior celui determinat de combinațiile reci ale rațiunii. Orice s'ar zice, se cere și puțin suflet pe lângă puștile cu repetiție, se cere și un vis din strămoși care să ardă în inimi, deodată cu focul tunurilor Krupp, o picătură tainică și nedeslușită, care nu se poate coborî pe hârtie, n'o poți demonstra cu formule chimice, nici cu calcule de trigonometrie, dar fără de care se prăpădește împărăția Osmanilor și fug armate împărătești mâncând pământul...

Și-acum să ne întoarcem cu gândul la noi acasă. Sub acest raport de judecată, de sigur că nu e o armată ideală, armata austro-ungară. Nu ne privește aici pregătirea ei militară, calitatea

armamentului, bătaia puștilor, serviciul de inten- dență, la cari nu ne pricepem și nu putem riscă nici o opinie. E vorba de chestiunea mo- rală, de legătura misterioasă care închiagă fră- țietatea omenească, de leit-motivul sufletesc nevăzut, care întrupă simfonia unui cântec de biruință.

Firește, aici nu poate fi vorba de apropierea intimă între inimi cari ar bate la fel, fiindcă istoria a semănat pe acest petec de pământ și graiuri și suflete deosebite. Domnul major Kro- pacsek din fundul Moraviei își are tabieturile lui de moraveț și de sigur că în fundul sufletului e convins că tot neamul domnului căpitan Meier, de felul lui din Linz, nu poate fi o treabă mare, nemai vorbind de sublocotenentul Arpadhazy Tihamér, care la rândul său jură că Dumnezeu e ungur. Nu mai e nici o îndoială că și mai puțină intimitate vor aveà toți acești domni cu sol- dații dela compania lor, de români ardeleni, pe cari nu-i înțeleg. Nu le înțeleg nici graiul, nici cântecul, nici ura, nici dragostea, nici glumele, nici supărările. Ei știu că este „Dienstreglement” care trebuie ținut, dimpotrivă vine pedeapsa din paragraf 15, știu că pușca Manlicher bate la 1600 pași, dar meșteșugul lor se oprește la uși- țele mai ascunse ale sufletului. Acolo nu pă- trund. Duceți-vă odată să vedeți instrucția re- cruților, să rămâneți zăpăciți de încurcătura ba- bilonică quadrilinguistică, să ascultați cum în- jură sergentul nemțește, caporalul ungurește, fruntașul românește, să vă uitați în ochii lor și să vă trageți seama dacă există în ei vreo licărire înrudită. Putea-vor străluci în acești ochi cândva fulgerile cari ardeau sub pleoapele ce s’au închis la Lule-Burgas? Știe Dumnezeu...

Invățăturile mari se trag din vremuri mari.

Iată la patruzeci și opt, când monarhia își clătină temeiurile, conducătorii de atunci ai tuturor neamurilor au înțeles rostul armatei naționale și de aceea și fruntașii noștri politici în nenumăratele lor rugăciuni preaumilite către Tron, au solicitat între altele o *gardă națională*.

Și au avut toată dreptatea. Numai o armată națională poate fi expresia adevărată a apărării de patrie. Ce va fi în viitor nu știm, nu putem prevedea cu deplină siguranță formula constituțională cu care va trebui să se împace aspirațiile legitime ale elementelor etnice eterogene din monarhia noastră, atâta știm că cea mai ideală apărare a monarhiei ar fi o puternică armată națională, alcătuită din diferitele teritorii de autonomii naționale, unite prin legături de interese superioare pentru apărarea unui patrimoniu comun.

Dar asta e muzica viitorului ale cărei acorduri depărtate le simțim apropiindu-se, dar nu le deslușim încă deplin.

E vorba însă de prezent, de tendințele politice ale zilelor noastre, a căror influență prinde tot mai mult teren și în legiferarea care privește armata. Concepția de guvernământ unguresc, întemeiată pe principiul sistematicii desființări naționale își introduce zi de zi și în oaste spiritul distructiv. Ce e toată năzuința ridicolă de a ne furișă în armată limbă, insignii și alte orânduiri ungurești, decât o bruscare a unor neamuri, care se feresc de maghiarism ca de foc? Ce e jocul acesta primejdios cu instituția pe care se sprijinește însăși existența țării? Până anii trecuți armata era în țara asta nenorocită singurul teren ferit de frecările naționale, spiritul de toleranță austriacă ne crease aici și nouă Românilor o situație mai suportabilă, având,

dacă nu altceva, o limbă de regiment românească la regimentele, cari se recrutau în majoritate covârșitoare din elementul românesc. Acum se restrânge tot mai mult acest drept natural consacrat de tradiție, regimentele cele mai multe sunt declarate ungurești, limba maghiară face un progres uriaș în școlile militare și pretențiile exagerate ale politicei ungurești în chestiunile armatei sunt împlinite treptat. Nu mai vorbim aici de honvezi, la cari s'a sălășluit duhul lui Arpad cu toate îndrumările lui implacabile și a căror instituție e croită cu adevărat după normele pepinierilor de ieniceri ale Stambulului de odinioară...

Rezultatul firește îl știm și ne e penibil să-l constatăm tocmai acum. Prin sistemul de maghiarizare în armată nu numai se sapă legătura morală a soldaților, dar se creiază imposibilitatea materială a unei cooperări unitare, impunându-se o limbă ale cărei cuvinte nu sunt înțelese de soldați.

Cât de primejdioase pot fi asemeni tendințe se vede tocmai acum, când deoparte avem armata otomană înfrântă cu elementele ei eterogene destructive și biruitoarea armată națională bulgară, care a făcut minuni de eroism.

E mai actuală deci acum ca oricând respectarea conștiinței naționale în armată, fiindcă fără asta nu prinde foc praful de pușcă.

Zilele aceste s'a petrecut o scenă semnificativă într'un sat de pe țara Oltului, care se povestește pe aici și reoglindește perfect situația. O ceată de soldați români rezerviști concentrați așteptă în gară sosirea trenului, ca să-i ducă în garnizoană. Soldații erau veseli și cântau. Ce cântau? „*Deșteaptă-te Române*”. Nimeni nu-i opriă. Jandarmii din gară se plimbau tacticoși

cu baioneta pe pușcă și nu le ziceau nimic. Feciorii au înțeles imediat că s'a schimbat ceva și deodată unul, care și-a adus aminte de bătăliile de pe vremea alegerilor, a aruncat vorba : Opriți-ne și acum să cântăm „Deșteaptă-te Române”, cum ne-ați oprit de alte ori. De ce nu ne opriți?

Jandarmii n'au răspuns și și-au văzut de drum. Au înțeles și ei și feciorii că s'a schimbat ceva în țara asta.

O înțelegem cu toții.

IDEALUL POLITIC IN CONȘTIINȚA POPULARĂ ¹⁾

Evenimentele din Balcani, între multe altele, vor schimba de sigur și aprecierea occidentului asupra importanței acestor state cari până deunăzi stârniau doar zâmbete de compătimire ori glumele greoaie ale cunoscutului umor german. Pășirea rezolută, zbuciumarea elementară a conștiinței naționale, deslănțuirea vi-foroasă a dragostei de moșie în fața morții și succesele lor militare au distrus pentru totdeauna din sentimentul public al Europei nuanțele de ironie iertătoare, cu care le urmăria în manifestațiile de până acum.

Opinia publică însă e dispusă totdeauna să treacă în exagerări. De aceea astăzi Bulgarii sunt înconjurați de o aureolă legendară, vitejia războinică pune în uimire lumea și biruințele lor vin ca niște surprize neașteptate. Se întreabă cu toții cum se face, că un stat de patru milioane e capabil de atâta jertfă materială și morală; de unde răsar pildele acestea de avânt soldătesc la un biet popor de țărani oproșiți, cari abia de câteva decenii s'au desfăcut de lanțul unei servituți istorice? Cine și când a creat acest sen-

1) Articol publicat în „Românul” din Arad în anul 1913.

timent covârșitor de unitate care zguduie toată țarina Mariței în frământarea de acum și pornește spre câmpul de bătaie pe pașnicii zarzavagii, răzlețiți prin toată Europa cu legumele lor?...

Astfel de întrebări și câte altele nu scoate la suprafață uimirea atâtor buni cetățeni desorientați, pentru cari Europa se isprăvia la Predeal, iar Balcanul era un conglomerat de statulețe cu prinți de operetă și cu hangere ruginite.

Pe seama unui om mai inițiat în desvoltarea popoarelor dela gurile Dunării, sau chiar a unui mai asiduu cetitor de gazete, desfășurarea evenimentelor din Balcani nu constituie o surpriză deosebită. Era doar cunoscută consolidarea sistematică a statului bulgar întărit printr'o constituție democratică și susținut de-o gospodărie cuminte. Se știa că lipsa absolută a marei proprietăți crease o înstărire a păturei țărănești care singură alcătuiește statul, se știa că au o serioasă instrucție populară, pe urma căreia s'a creat o generație de săteni conștienți de drepturile și datoriile lor.

Dar mai este o împrejurare excepțională de ordin moral, căreia se datorește expansiunea de astăzi a elementului bulgar. E conștiința politică a masselor, idealul național înfrățit cu imboldurile elementare ale instinctelor populare. Oamenii aceștia au fost împărțășiți decenii de-a rândul de o educație politică, au fost ținuți cu sufletul într'o perpetuă fermentare. Țărănimea și cărturarii porniți din aceeași origină erau una. Nu există între ei prăpastia deosebiriilor lor de clasă, nu erau deosebiți de norme morale. Era o unitate de simțire, care îi strângea pe toți într'un mănunchiu. Vieța politică se desfășura cu participarea masselor, statul izbutise să-și

creieze raporturi de intimitate cu cetățenii. Ideia revendicării teritoriale din trupul împărăției turcești eră o lozincă populară, care creștea ca o avalanșă în suflete sub ocrotirea politicei de guvernământ. Desrobirea fraților nu eră o floristică de stil pentru oratoria succeselor ieftine, ci un impuls organic al conștiinței publice, crescută într'adins pentru alimentarea unui asemenea curent de simțire.

Eră frământare continuă, atmosfera eră încărcată de materii explosive. Arena năzuințelor mulțimii n'o vedea năpădită numai de grămezi de vorbe, de toaste frumos tichuite, sau petiții bine motivate, ci eră stropită cu sânge. Din când în când răsună bomba cutărui comitagi, ori ardeau satele pârjolate de bandele lui Sandansky. Nu te copleșește moleșala trezită de respectul exagerat al legii vecin cu lașitatea, ci fierberea fără răgaz, flagelarea nepotolită a sentimentului public. Eră atmosfera de austeritate morală a vremii când se așteaptă o zi mare de judecată, care cu răsplata ei va aduce un act de dreptate al istoriei. Din această plămădire fără repaos s'a deslușit o îndrumare comună, un ideal politic obștesc, copleșitor, lapidar, necontestat, cuprins într'o singură vorbă : *Macedonia*.

Cunoscând deci antecedentele, de sigur vom înțelege mai bine aceste succese și nu vom rămâne atât de desconcentrați în fața știrilor de pe câmpul de luptă, cari ne aduc vestea unui nou triumf bulgar. Există un fel de orânduială supremă, o justiție implacabilă în istorie, care nu prea dă greș. Și în viața popoarelor ca și în viața individuală se susține un raport normal între vrednicia lor și soarta de care se împărtășesc.

Urmând acum ordinea de idei, ce ne-am im-

pus dela început, de-a privi evenimentele recente din Balcani numai în legătură cu stările dela noi, va trebui să facem o seamă de reflecții și asupra situației noastre. Firește, că oricât de stăpâniți de impresia momentului, asemănându-ne cu Bulgarii nu vom cădeă în exagerări pesimiste. Nu vom spune că generalul Savoff îi dă zece înainte lui Bonaparte, nici că Bai-Ganciu e o expresie a frumosului literar superioară creațiunilor lui Coșbuc, nici nu vom afirmă că inteligența firească a țăranului nostru e inferioară zarzavagiului din Rusciuk. Deasemenea vom exclude din analogiile noastre România, ca să ne restrângem constatările numai la împrejurările din Ardeal pe cari le vedem destul de limpede.

Ne vom întreba deci, lăsând la o parte considerații de alt ordin, are poporul nostru un ideal politic determinat de conștiința populară? Vom răspunde cu sinceritate : sub acest raport nu ne putem asemăna cu Bulgarii. Suntem inferiori. În masele noastre n'a pătruns încă chiagul unei solidarități conștiente, educația noastră politică nu ne-a putut creă o noțiune clară despre necesitatea unei pășiri unitare. Frământările sufletului ni se opresc de obicei în matca îndemnurilor individuale, fără a se închea încă voința palpitantă a unei înfrățiri generale. Firește, vezi pe ici pe colo frângându-se cătușele unei umilinți din bătrâni, care ne-a încercuit sufletul, alegi licăriri timide prin cari se anunță preludiile unei demnități ce va să vie, mai vezi câte un cap spart pe la câte o alegere de deputat, dar peste tot e răbdare fatalistă și slugărnicie cu carul. Legăturile de intimitate ale cărturării cu sătenii slăbesc și vedem zilnic prăpăstii largi desfăcându-se între tată și copil : două suflete deosebite a căror punte s'a frânt.

Nu vom turna pe aceste coloane ieremiade sinistre, vom spune însă în pripă adevăruri pe cari ni le inspiră situația noastră politică insuportabilă, care are atâtea analogii cu opresiunea Bulgarilor din Macedonia. Avem doar și noi Turcii noștri al căror regim e mai zdrobitor decât sistemul de exploatare materială al Osmanilor. Suntem poate mai asupriți, fiindcă Turcii din Balcan n'au năzuit niciodată la desființarea națională a ghiaurilor, câtă vreme Turcii noștri socot drept dogmă de guvernare maghiarizarea cu sila. Ei bine, în lupta noastră de opoziție înverșunată, opunem noi o tărie morală, care ar putea să ne asemene cu sbuciumarea de până deunăzi a eroilor dela Kirkilisse?

Răspunsul e din cele mai ușoare. N'avem decât să ne privim pe noi înși-ne, să pipăim puțintel sufletul așa zisei „inteligente” ardelenesti și să vedem oare până la ce înălțime morală se ridică la noi ideea sacrificiului pentru neam în conștiința publică... Nici nu s'ar putea închipui un prilej mai bun, ca acum când la Ceatalgea tunul și holera zeciuesc cetele luptătorilor pentru dezrobirea neamului. Astăzi când vedem sub ochii noștri jertfa stropită de sânge, cu care se răscumpără de milenii libertatea națională, acum să ne întrebăm noi, domnule avocat, domnule protopop, domnilor fruntași de diverse categorii, cam ce sacrificăm noi pentru opera de liberare politică a poporului românesc? Doamne ferește, aici nimeni nu se gândește la sânge, în crucișări de iatagane la te miri ce carabine bulgărești ori la alte mijloace de suprimare, cărora se împotrivește temperamentul blajin și visător al neamului nostru crescut la noi în respectul legalității. Ne gândim deocamdată la sacrificiul cum am zice material, la coroanele pe care bi-

nele public ni le scoate din pungă. E suficientă întrebarea, răspunsul e cât se poate de ușor.

Nu se poate contribuție psihologică mai interesantă pentru lămurirea conștiinței noastre politice decât felul cum se aplică la noi principiul firesc de retorsiune morală a societății împotriva trădătorilor naționali. Cum spuneam, la Bulgari îi prăpădiă Sandansky, precum la Italieni îi stingeă pumnalul carbonarului, ori bomba lui Orsini. Un popor în apărarea lui uzează de mijloace diferite, impuse de temperamentul lui. Care e răzvrătirea noastră morală împotriva transfugilor, cu ce se pedepsește o-brăznicia unui Seghescu, a cărui figură ignobilă urcă toți fusceii unei scări de parvenitism? Nimeni nu îndrumă lumea aici la iataganul lui Panitza, fiindcă, slavă domnului, suntem oameni cu sufletul poleit de preceptele culturii, cari înlocuesc cu mijloace de ordin moral retorsiunea fizică. Dar societatea noastră în concepția ei n'a creat încă contravaloarea morală a trădării de neam, n'a concentrat încă într-o formulă strivitoare stigmatul cu care înfierează oprobriul public al unui popor luptător, fruntea criminalilor politici.

Am putea duce mai departe aceste constatări, prin cari am demonstra, că idealul politic în conștiința populară la noi e pe un nivel cu mult mai scăzut, că morala societății are temeuri mai șubrede și că un observator obiectiv nu poate desluși încă din psihologia poporului nostru preludiile obișnuite prin cari se anunță întotdeauna un cântec de biruință.

Nici în natură nu sunt salturi, nici în evoluția politică a unui neam. Mergând treptat, modificându-și cu încetul valorile morale, se apropie pas de pas de izbânda cauzei lui. Un lucru e însă

cert : succesele politice sunt totdeauna în raport direct cu educația politică, de cari conducătorii au putut să împărtășească masele populare și să introducă în conștiința lor imboldul unui ideal.

Războiul e marele pedagog al popoarelor. Găsește oare și în sufletul nostru vreun răsunet tunul din vecini?

DISCURS

rostit la întrunirea „Ligii Culturale” din
15 Febr. 1915 la „Dacia”.

— După note stenografice. —

Domnilor,

Poate nici n'aș îndrăzni să pășesc acum în fața d-voastră, când mă văd înconjurat de atâtea capete ilustre cari cu înțelepciune și cu trezvie vă vor spune povața lor, n'aș îndrăzni să ieau și eu cuvântul, dacă în puținele vorbe pe cari vreau să vi le rostesc m'aș lăsa călăuzit numai de propria mea judecată. Nu, d-lor, vă rog să nu vedeți în tot rostul meu decât un slab ecou al unei țări care nu poate să vorbească. (*Aplauze*).

Ardealul nostru este mut astăzi; Ardealul care, până deunăzi eră o închisoare, azi e prefăcut într'un țintirim. Despre acest Ardeal, întretăiat acum de plângeri și vaiete; despre acest Ardeal, care nici nu mai e la el acasă, care e fărâmițat pe toate câmpiile Europei, prin tranșeele din Galiția, din Flandra, ori prin stepele Siberiei, despre acest Ardeal, care moare astăzi cea mai nedreaptă moarte, nu pentru el, ci pentru alții, țară care, dacă mai trăește, viața ei este în mâinile d-voastră, țară cu atât de puțin noroc și așa de multe speranțe, despre Ardeal

vă rog să mă lăsați să vă spun două cuvinte. (*Entuziaste aplauze, strigări de : Bravo !*).

Războiul Europei, d-lor, ține de o jumătate de an, războiul Ardealului însă ține necurmat de veacuri.

D-lor, poporul nostru din Ardeal duce un războiu neconținut și socoteala noastră cu Ungurii este mai veche și mai încărcată decât a oricăroră dintre beligeranții cari stau astăzi în bătaia tunurilor și caută să se răpuie unul pe altul. Nu există în istoria universală un giulgiu atât de trist și de întunecat ca cel care acoperă și înfășoară speranțele noastre, cari mor în Transilvania și renasc de o mie de ani. (*Aplauze puternice*).

D-lor, popoarele cari stau acum față în față și duc unele împotriva celorlalte o luptă de exterminare, aceste popoare au avut în trecutul lor mai apropiat ori mai depărtat, au avut în legăturile lor perioade de liniște, de pace, de colaborare, de frăție chiar; sunt însă două neamuri, înfipse aici în mijlocul Europei, neamuri vecine, cari niciodată în istoria lor, n'au avut o clipă când să-și fi putut întinde mâna, cari niciodată în trecutul lor n'au simțit un ceas măcar că se pot privi față în față unul pe altul, altfel decât în armura unei uri milenare; sunt Românii și sunt Ungurii de sub sceptrul împărăției de Habsburg. (*Aplauze*).

Concepțiunea vieții de stat maghiar, dela începutul ei și până astăzi, are la bază ideia desființării noastre. Concepțiunea de stat maghiar, purtată dealungul veacurilor, a primit toate doctrinele influențate de spiritul vremii; în ținta ei însă a rămas perpetuu neschimbată și această țintă este înfăptuirea unui stat național maghiar, pe ruinele neamurilor neungurești din

țară. (*Aplauze prelungite*). Realitățile istorice, caracterul de stat poliglot al Ungariei, au fost nesocotite dela început până la sfârșit. Afară doar de cel dintâi rege al Ungariei, Ștefan din casa lui Arpad, care, dându-și seama de realitatea vieții, spunea fiului său cu limbă de moarte să cinstească rostul poliglot al țarei căci „regnum unius linguae fragile et imbecile”. (*Ilaritate. Indelungi aplauze*).

Această judecată însă, în cursul vremurilor a fost desmințită de către toți urmașii săi cu prisosință, la toate ocaziunile.

D-lor, ar trebui ca noi aci laolaltă să răsfoim împreună paginile negre din istoria Ardealului, dela cele dintâi manifestări instinctive ale feudalismului nemeșesc și până astăzi când la Budapesta triumfă o admirabilă parodie a tot ce se cheamă constituționalism modern, ca să înțelegem că peste capetele noastre în Ardeal nicio dată nu au fâlfâit aripile păcei.

Nu este însă în momentul de față nevoie de istorie. Istoria o cunoaștem. Este scrisă în sângele nostru, care ne zvâcnește la tâmple. (*Aplauze prelungite*).

Istoria ne-au lăsat-o săpată în suflete strămoșii, morții noștri cari s'au dus și o simțim în pumnii cari ni se încheștează la fiecare moment. (*Aplauze prelungite*).

Fără a căuta deci să ilustrez cu reminiscențe istorice, cu exemple din istoria Ardealului, ade-vărul care strigă de veacuri, trebuie totuși s'o spunem și cu această ocaziune, că distrugerea metodică, destrucțiunea voită a poporului românesc din Transilvania datează, cu deosebire dela întemeierea dualismului, dela anul 1867, când s'a unit Transilvania, contrar voinței sale, cu Ungaria sub sceptrul aceluia împărat și rege,

acelui milostiv monarh, pe care l-am servit atât de admirabil, cu atâtea râuri de sânge la 1848, împotriva rebeliunii ungurești. (*Aplauze*). Sub această domnie s'a angajat întregul aparat al puterii de stat din Ungaria ca să ne desființeze pe noi; sub această domnie banii, baioneta jandarmului și închisoarea dela Seghedin au colaborat toate ca un bun, cinstit, harnic și răbdător popor să fie strivit în toate instinctele lui de viață. (*Frenetice aplauze*).

La Budapesta, d-lor, se cer 20 milioane de unguri, se cer cu stăruință, se cer cu îndărătnicie...

O voce. Să le facem noi! (*Ilaritate*).

D-l **O. Goga.** Se cer cu toată înfierbântarea romantică a acestui popor turanic, care întotdeauna a nesocotit adevărul în viața politică.

Se cer 20 milioane de Unguri și nu există un singur bărbat politic, care în mijlocul acestei opinii publice, saturate de atâtea ficțiuni istorice să poată face să se audă glasul realității. (*Aplauze*).

De aceea, d-lor, noi, Românii Ardealului, din trecutul nostru scoatem un învățământ milenar: Credem, că cea mai adevărată formulă politică sunt cuvintele lapidare ale înțeleptului Bărnuz, care spune: „*Nu mergem la masa constituțiunei ungurești, bucatele ei sunt otrăvite pentru noi*”. (*Aplauze prelungite și îndelung repetate. Strigăte de „bravo” !*).

Tocmai acum se împlinește anul, când o seamă de delegați ai comitetului național discutau la Budapesta cu actualul prim-ministru, contele Tisza, posibilitatea înfăptuirii unui acord între partidul național român din Transilvania și guvernul maghiar.

Știți d-voastră ce ne cerea contele Tisza nouă,

în schimbul unor neasemănat de puțin importante concesiuni pe cari vrea să le facă pe seama noastră?

Preindea ca noi, reprezentanții poporului român să recunoaștem în plin parlament, în fața opiniei politice a Europei, caracterul unității naționale a statului maghiar! Iar când cu argumente logice și cu glasul implacabil al cifrelor i-am spus că este cu neputință ca oameni în toată firea, trimișii cu mintea limpede ai unui neam să iscălească ei înșiși sentința lor de moarte, atunci acest nobil conte, încrucișându-și brațele, privindu-ne cu răceala unui perfect gentilom, a spus: — *Aveți dreptate, d-lor, spuneți adevărul; dar adevărul d-voastră nu poate fi mistuit de stomahul unguresc. (Aplauze prelungite).*

Înțelegeți de ce, d-lor, cu un asemenea stomah politic de o parte și cu dreptatea noastră pălmuită de alta, fatalitatea ne mână spre o singură deslegare, pe care în momentul de față, ca în toate momentele istorice mari, a indicat-o, un singur principiu, principiul forței, ascuțișul săbiei, care taie nodul gordian. (*Aplauze frenetice. Ovațiuni*).

S'ar putea întreba însă careva dintre d-voastră cum oare Viena, slujită cu atâta credință și atâta devotament de către Români, cum Viena privește cu liniște distrugerea acestui popor care o mie de ani a fost stâlpul monarhiei?

D-lor, dacă privim cu răceala analizei, cu judecata calmă în analele istorice, atunci vedem că tronul Burgului vienez a fost totdeauna prea înalt pentru ca să poată ajunge până la dânsul glasul durerilor românești din imperiul vecin.

Impăratul, d-lor, nu este decât o figură legendară desmințită la tot pasul de realitatea

istorică ; nu e decât un basm zămislit de propria noastră închipuire, e cel mai scump plătit și cel mai ingrat basm din toată mitologia populară a neamului românesc. (*Aplauze*).

Pajura lui cu două capete sfâșie de o mie de ani din carnea noastră, pasăre blestemată, ne trebuie stârvul ei ! (*Urale frenetice, aplauze, bravo !*) Numai deasupra acestui stârv se poate întinde hora de frăție a unui popor desrobit.

Iată deci, d-lor, că rostul logic al evenimentelor ne-a îndrumat pe noi în Ardeal spre o convingere, care s'a întărit pas cu pas.

Ne-am dat cu toții seama că pentru viitorul nostru politic nu este decât un singur punct de sprijin, un singur punct fix, pe care ne putem rezemă. Acest punct fix este regatul fraților noștri liberi. (*Aplauze prelungite*).

Aceasta este convingerea noastră în Transilvania, întărită de toate evenimentele din cei din urmă treizeci de ani și aceasta este cu deosebire convingerea dela începerea războiului, convingere generală. Incepând cu acei bărbați politici dela noi, cari, îndrumați de o concepțiune diplomatică proprie greșită, au căutat să facă tot soiul de declarațiuni și până la bătrânul țăran care-și trimite copilul la bătaie, făcându-și cruce și zicându-i : „*Du-te, băete, de-ar da Dumnezeu să vă bată !*”, cu toții suntem de credința pe care am spus-o și în alte rânduri și pe care o repet și acum, că viitorul Ardealului este în ranița soldatului român. (*Aplauze prelungite*).

D-lor, lucrurile mari n'au nevoie decât de cuvinte simple, ca să fie lămurite. Noi în Ardeal suntem incredințați cu toții, că acesta este un războiu național maghiar, menit să pună bazele imperialismului visat. Suntem convinși că, în cazul unei biruințe austro-ungare, în Ungaria

de mâine nu mai este loc pe seama altei existențe politice, decât a națiunii maghiare.

De aceea e formula clară, netedă, limpede, care se impune : ori intră România în acțiune, ca să ne mântuiască pe noi și să se întărească pe sine, ori rațiunea de a fi a românismului din Ardeal este cu desăvârșire știrbită.

O voce. De ce nu sună boerii mobilizarea ? ! (*Ilaritate, aplauze furtunoase*).

D-l O. Goga. Credința care străbate de acolo din fund și care vine din regiunile unde se vorbește puțin, ale poporului nostru, o avem și noi cei din Ardeal și ne întrebăm și noi : *de ce nu sună odată goarna ?* Credem însă că are să sune. (*Furtunoase aplauze*).

D-lor, solii acestei convingeri ne-am făcut noi, o seamă de ardeleni, în momentul când ne-am hotărât să rupem toate legămintele cu o ocrotire vitregă și să venim aici, în mijlocul d-voastră, ca să vă strigăm la toate răspântiile și în tot ceasul : *nu ne mai lăsați pradă vulturului cu două capete, veniți să ne scăpați !* (*Bravo, furtunoase aplauze*).

Venind în țară, noi am avut mulțumirea să vedem cum țara este străbătută în lung și în lat de această frământare a noastră. Țara ne-a dat mângâiere și speranță. V'o spunem cinstit și pe față : d-lor, credem în d-voastră. Ardealul întreg crede și vă așteaptă. (*Ovațiuni*). Avem deci această dureroasă tărie a așteptării și nădăjduim că implorările de peste munți nu vor găsi porțile închise la acei bărbați, cari sunt meniți să ocrotească astăzi destinele românismului întreg. (*Aplauze îndelung prelungite*).

Dacă n'am avea această credință, d-lor, atunci am fi tulburați în tot rostul nostru, atunci n'am veni aci, în mijlocul d-voastră, cu cuvântul

cumpătat și cu glasul potolit, atunci ar trebui să plimbăm flamura roșie a revoltei dealungul țării și să căutăm să răsvrătim toată mândria rănită a unui popor. (*Aplauze furtunoase*).

Dar credem, d-lor, credem și așteptăm și nu pentru sbuciumul de astăzi, ci pentru jertfa de mâine am trecut granița, să venim în Țara Românească. Noi ni-am pierdut țara, noi ni-am pierdut patria; dar avem încă capetele noastre. Vi le dăm d-voastră; faceți ce vreți cu ele. Ele pot să cadă, Ardealul nu poate cădeă. (*Aplauze prelungite și îndelung repetate; strigări repetate de „ura”, „bravo” !*)

Luați-ne deci ce vreți, dar redați urmașilor noștri, redați-vă vouă înșivă Ardealul, care este menit să fie patria noastră a tuturor.

(*Aplauze furtunoase, îndelung repetate*).

DISCURS

rostit la întrunirea „Ligii Culturale” dela Iași, 15 Mart. 1915.

— După note stenografice. —

Doamnelor și Domnilor,

Omenirea e cârmuită mai mult de morți decât de vii, spune undeva un gânditor, și are multă dreptate. Acum, că sunt în mijlocul d-voastră, și simt sub picioarele mele pământul Iașului, sunt mai adânc pătruns de adevărul acestei maxime, ca oricând, fiindcă mă covârșesc fiorii țărânei pe care o calc.

Morții mari ai Moldovei, dela Ștefan-cel-Mare până la Alexandru Vodă Cuza, îi văd parcă, cum își flutură umbra lor peste capetele noastre și simt cum ne povățuesc cu îndrumările lor mute, la această adunare, acum, când ni se răscolesc sentimente, credințe și patimi strâns legate cu cele mai depărtate frământări ale trecutului românesc. (*Aplauze prelungite*).

D-lor, sufletul omenesc este o urnă în care se adună, se păstrează, dorm, renasc și se agită credințe, frământări, patimi, instincte rămase moștenire din strămoși. Mă uit peste această mare de capete și gândindu-mă la istoria Moldovei îmi dau seama, că sufletul d-voastră trebuie să fie o urnă strălucitoare, fiindcă închide

în el cenuşa binecuvântată a morţilor, cari dispărând, v'au lăsat o moştenire mare. Aveţi un trecut plin de glorie, un trecut încărcat de îndemnuri mari pentru ziua de astăzi ca şi pentru ziua de mâine, aveţi un trecut în care personalităţi distinse au dat cea mai superioară expresiune misiunii istorice a poporului românesc. (*Aplauze călduroase*).

Imi trece pe dinaintea ochilor epopeia măreaţă a acestui petec de pământ, acum când, în câteva cuvinte, aş dori să vă înfăţişez o urnă mult mai tristă, mult mai jalnică, a cărei cenuşe este frământată cu lacrimi şi sânge : *Sufletul Ardealului*. (*Puternice aplauze*).

Imi dau seama că va fi greu să găsesc cuvintele prin care să se dureze o punte dela jalea mea la zbuciumul d-voastră, fiindcă cuvintele se găsesc greu când vrei să povesteşti cuiva moartea părintelui tău şi-mi dau seama că poate n'o să fie atâta încăpere în sufletul d-voastră câtă durere vă aduc eu din Ardeal. (*Aplauze*).

Moldova, d-lor, în trecutul ei n'a atins niciodată nenorocirea Ardealului. Moldova a sângerat de multe ori, dar a murit şi s'a renăscut pentru ea însăşi ; Ardealul însă moare de o mie de ani, dar nu ne moare nouă, Ardealul, cu sângele lui, întăreşte, pecetluşte de veacuri rosturile de existenţă ale duşmanului nostru milenar, ale poporului unguresc. (*Aplauze prelungite*).

De o mie de ani suntem orfani în Ardeal, de o mie de ani, în acest colţ al Europei, tânjeşte, luptă, crede şi aşteaptă, un colţ de umanitate robită ; de o mie de ani nădăjduim, noi românii din Transilvania, un act de dreptate istorică.

Din toate paginile istoriei strigă adevărul că desrobirea noastră nu se poate face prin nici o

transacție chibzuită, căreia s'ar împotrivi totdeauna psihologia particulară a unguilor.

Suntem față în față două popoare cu misiune istorică opusă. Nun ai prin fer și sânge stabilindu-se între noi un echilibru fi esc, nemai fiind slugi și stăpâni, vom putea trăi ca vecini, căutând să ne urmăm fiecare rostul cuvenit în istoria universală.

Domnilor, într'o mie de ani s'a scurs mult sânge. Și lacrimi au fost destule într'o mie de ani.

Ar trebui ca în glasul meu să pot să vă aduc toată zbuciumarea trecutului nostru, ca să puteți înțelege cât am suferit noi în acest răstimp îndelungat. Nu e însă nevoie acum de istorie și nu e nici timpul nici locul să vă spunem cât am pățimit în cursul veacurilor, dar trebuie să vă facem să înțelegeți, că în cei din urmă 30 de ani, sub călcâiul unguresc și sub apăsarea dela Viena, românismul din Transilvania a intrat în *perioada de agonie*. Nu e nici timpul, nici locul să vă facem istorie; istoria o cunoașteți, v'am spus-o de atâtea ori; avem misionarii noștri cari vă strigă de veacuri că murim în Transilvania; v'a spus-o sângele lui Horia care s'a scurs pe roată, v'a spus-o Avram Iancu care a rătăcit nebun pe plaiurile gloriei sale sterpe din munții Abrudului, v'a spus-o jandarmul care a zmulș din cosițele nevestelor tricolorul, v'am spus-o în atâtea și atâtea cântece cari s'au trimis peste creasta Carpaților să zboare la d-voastră. (*Aplauze entusiaste*).

Astăzi nu mai facem istorie fiindcă n'am venit să vă cerem să ne răzbunați trecutul, ci să ne scăpați viitorul. (*Mari aplauze*). Morții noștri dorm acolo în pământul Transilvaniei, să-i lăsăm în țărâna primitoare, să nu-i răzbunați

pe ei, dar să scăpați pe cei vii rămași în Ardeal. (*Inflăcărate aplauze*).

Oricine cunoaște rosturile vieții de stat ale imperiului vecin, își dă seama că astăzi este în joc însăși existența noastră, un războiu biruitor pentru Austro-Ungaria înseamnă așezarea definitivă pentru temelia imperialismului unguresc, care este ruina noastră. Acesta este adevărul, adevărul logic, implacabil care se desprinde din evoluțiunea gândirii politice a neamului unguresc.

Acesta este adevărul care ne covârșește pe noi cu toată puterea instinctului popular și acest adevăr trebuie să-și facă drum și în sufletele d-voastră, să-și facă drum în sufletul Românimei. Nu pot să ceară ascultare astăzi glasuri izolate, trebuie să vorbească însuși instinctul neamului. Cei ce nu-l înțeleg să tacă. În orice caz nu e chemat să ne lumineze cutare domn bătrân, bătrân pensionar politic, al cărui suflet și în tinerețe a fost totdeauna prea strâmt ca să poată concepe lărgirea hotarelor țării. (*Aplauze furtunoase*).

Trecutul nostru e o Hecubă pentru el, Transilvania tot Hecubă rămâne, pentru că cinismul înghețat niciodată n'a adăogat o palmă de loc la pământul strămoșesc. (*Aplauze prelungite*).

Nici cutare domn gentleman din București, care a trecut pe câmpiile Ardealului numai în vagon de dormit, cu perdelele lăsate și s'a strecurat și prin istoria Transilvaniei probabil tot în vagon de dormit. (*Ilaritate, aplauze*). Nu astfel de oameni, dureros de fericiți, pot spune care e rostul nostru, acolo în Ardeal. (*Aplauze puternice*).

Nici cutare minte obtuză de politician ungurit dela noi, care plimbă cu dânsul un mic

petec de Budapestă, nu asemenea aşchii sărite departe de tulpina neamului pot spune adevărul astăzi şi pot să indice drumul năzuinţelor noastre. (*Aplauze puternice*).

Trebuie ascultat, d-lor, glasul care se desprinde ca o rugăciune din miile de căsuţe umile, unde se chinueşte, se zbate în aşteptare şi îndoială, în speranţă şi credinţă sufletul a patru milioane de Români, cari sunt robiţi.

Ei sunt în mâinile d-voastră cu toată viaţa lor, faceţi ce vreţi cu ei, fiindcă nu mai au nici o putere. Aceşti oameni trebuie să fie ascultaţi astăzi! Să vă daţi bine seama : ori vi-i alipiţi acum pe veci, strângându-i în cingătoarea de fier a puştilor româneşti, ori îi lăsaţi pradă de moarte vulturului cu două capete. (*Furtunoase aplauze*). Un lucru însă să ştiţi : trebuie ales astăzi între moartea şi viaţa lor ; ori treceţi acum munţii spre ei ca să-i scăpaţi, ori rugaţi pe Dumnezeu să ridice munţii până în cer, ca să nu poată pătrunde la voi glasul blestemelor lor. (*Mari aplauze, ovaţiuni*).

Cu această credinţă, d-lor, am venit aci, în mijlocul d-voastră, sfărâmând în urma noastră toate legămintele pe cari le aveam cu stăpânirea vitregă.

Cu această credinţă am venit aci şi ori ne întorcem cu cetele de dorobanţi în Transilvania, ori suntem complici cu crima d-voastră şi trebuie să pribegim în lume pentru că rosturile noastre de existenţă s'au sfărâmat. (*Puternice aplauze*).

Noi suntem o solie, o goarnă şi goarna n'are alt rost decât să sune până în clipa când mai sunt luptători. Când nu mai sunt luptători, goarna trebuie să piară. Noi vom peri? (*Furtunoase aplauze*). Cu această credinţă am venit

aici și am găsit țara întreagă străbătută de aceeaș nădejde pe care o purtam și noi în sufletul nostru. Cu un sentiment de deosebită mulțumire însă și cu nestrămutată încredere privim noi Ardelenii, mai ales la un om pe care destinele neamului l-a urcat acum pe scaunul de domnie al Țării Românești. Noi, cari am tânjit sub pseudo-ocrotirea Habsburgilor, cari am fost văduviți sufletește și pentru cari un regim politic nenorocit făcea să se confunde principiul supremei autorități cu principiul supremului rău, noi nu am avut alt domn al sufletelor noastre decât pe acela, pe care, în graiul înflorit al țaranului din Ardeal, îl numim Craiul Românilor. În aceste clipe de mare frământare sufletească, este o deosebită mulțumire pentru mine ca din acest oraș al Uniei de eri, acum, când ne cutremură fiorul unirii de mâine, să exprimăm, prin rostul meu slab, sentimentele de nemărginită alipire alor 4 milioane de români robiți trupește, cari privesc spre regele României, spre *bunul român* menit să întrupeze aspirațiunile românismului întreg. (*Indelung prelungite aplauze*). Astăzi îl vrem domn și peste trupurile noastre. Este o credință înstăpânită și în cel mai sărac bordeiu din Ardeal, credința că, în aceste clipe tragice, când din fiecare casă țărănească a Transilvaniei e plecat unul în tranșeele galițiene, în aceste clipe tragice, de sub cupola palatului regal din București privirile se îndreaptă spre Alba-Iulia. (*Mari aplauze*).

D-lor, eri, înainte de a pleca din București, s'au înfățișat la mine trei țărani călăuziți de un preot din Transilvania și m'au rugat să-i duc undeva, să le dea o baniță de grâu să o ducă acasă, fiindcă se apropie sărbătorile Paștilor și

n'au cu ce se cuminecă. (*Mișcare de emoție în sală*).

Așa am venit noi la d-voastră, să ne cuminecăm cu credința d-voastră. Ne-am împărtășit cu această cuminecătură din speranța pe care o văd în ochii d-voastră și această împărtășanie ne dă nouă credința pe care o avem, credința fără de care n'am putea trăi, credința în *Inviere*. (*Entusiaste aplauze mult prelungite, ovațiuni*).

DISCURS

rostit la întrunirea „Ligii Culturale” dela Galați, 19 April 1915.

— După note stenografice. —

Doamnelor și Domnilor,

Am venit cu deosebită mulțumire aici, în mijlocul d-voastră, alături de bărbații vrednici cari, în momentele grele prin cari se strecoară astăzi neamul nostru, și-au impus o operă de lămurire a sufletului românesc și cari, mergând din oraș în oraș, i-au făcut publicului nostru un curs grăbit de pedagogie națională. Am venit cu dâșii, dându-mi seama că și aici am să găsesc ceea ce am găsit în alte părți : o undă proaspătă din valul de însuflețire generală care mână astăzi sufletul nostru spre un ideal. (*Aplauze*).

Am venit, doamnelor și domnilor, deși, dacă ar fi fost să se îndeplinească dorința cutărei gazete care este sub inspirațiunile legațiunilor interesate din București, eu ar fi trebuit să fiu astăzi undeva departe pe malul Tisei, pe la Seghedin undeva, expulzat, ca să se înregistreze astfel un nou triumf al acelei libere propagande ungurești, care de o jumătate de an și mai bine își face de cap pe pământul primitiv al României. (*Aplauze puternice. Se strigă : Rușine !*).

Nu m'a mirat câtuș de puțin acest deziderat, de a fi scos din țară, ca să fac loc probabil unui

nou agent al legațiunei austriace sau nemțești ; nu m'a mirat acest deziderat fiindcă nu e decât un accent dintr'un cor vulgar pe care-l cunosc, nu e decât un șurup dintr'un arsenal pe care cu toții, cari am avut prilejul să privim în tainele imperiului vecin îl știm așa de bine ; nu m'a mirat și a avut doar darul să-mi trezească amintirea atmosferei morale nenorocite din vecinătatea noastră, să-mi amintească din nou slăbiciunea sufletească a unei compozițiuni politice, ale cărei încheieturi putrede trosnesc acum din toate părțile. (*Aplauze prelungite*).

Trăim în vremuri mari, sufletul omenesc se ridică astăzi strălucitor din patul lui de moale și sângele, care se varsă reface morala lumii. Este un prilej de adâncă bucurie intelectuală pentru orice om, care se gândește, când își dă seama, când vede, că din această dramă a continentului se desfac impulsuri, se desfac învățăminte, pilde, cari înfățișează într'o lumină nouă sufletul veacului. Nu e omul modern așa de bolnav cum se spuneă ; n'a murit în el setea de ideal. Citiți toate știrile de pe câmpul de luptă, pe partea oricui ar fi biruința, citiți cum știe să moară cetățeanul din Babilonul de lumină de pe malul Senei și o să vedeți că eroismul de legea veche nu s'a stins, că atinge și astăzi culmi de epopee. (*Aplauze entusiaste*).

Este o singură notă străină care turbură această superioară armonie morală a continentului ; este o țară care se prăvălește din cădere în cădere, din derută în derută ; o țară care, cu morala ei, este o uricioasă pată neagră pe un câmp de lumină, Austro-Ungaria, care, dela începutul acestei campanii, nu numai că nu poate să înfățișeze un singur fapt de arme, — ar fi poate prea mult să i se ceară aceasta, — dar nu

poate să înfățișeze dela început până la sfârșit, o singură clipă de strălucire morală. (*Aplauze puternice*).

Pentru cei cari cunosc resortul intim al vieții de stat din imperiul vecin, această cădere, această prăvălire nu este un lucru de mirat, pentru că vede în ea rezultanta fatală a unui vechiu proces de putrefacțiune internă.

Austro-Ungaria este un conglomerat etnic, alcătuit din popoare cu menire deosebită, din sufletele disparate și cu misiune istorică cu totul opusă. Austro-Ungaria, prin însăși compozițiunea ei, n'avea o bază politică; dar Austro-Ungaria, prin guvernarea ei nenorocită, cu care a putut să susțină trează pururea ura între neamurile cari au alcătuit-o, n'a avut și n'are nici astăzi o bază morală.

În Austro-Ungaria nimeni nu reclamă patriotismul pe seama lui; nimeni nu reclamă țara, patria, pe seama lui; în Austro-Ungaria, pentru fiecare sentimentul patriotic, dragostea de țară se mărginește numai până la limita geografică, pe care o ocupă poporul din care face parte. De aici încolo începe împărăția urei. Iată de ce, domnilor și doamnelor, această țară n'a putut, în trecutul ei, din atâtea tendințe disparate, să închege vreodată un impuls colectiv; iată de ce istoria Austro-Ungariei este o tradițiune de lașitate; iată de ce prezentul acestei țări este o notă turburătoare, disonantă în atmosfera superioară morală a continentului din zilele noastre. (*Aplauze puternice îndelung repetate*).

În asemenea împrejurări se impune pentru orice gânditor adevărat problema, ca popoarele din Austro-Ungaria, popoarele de pe acest pământ nenorocit, să fie desrobite, ca să poată

fi introduse în lumea senină a idealului ; iată de ce zdrobirea împărăției habsburgice, curățirea acestui cancer moral de pe trupul Europei, este o adâncă datorie de salubritate internațională. (*Frenetice aplauze*).

Europa, d-lor, trebuie să-și îngroape morții morali, dacă nu vrea ca ei să o înmormânteze pe dânsa.

Venind vorba de Austria și Ungaria, în aceste zile, când Budapesta și Viena își trimit reciproc dulcegării sentimentale și când contele Tisza, în parlamentul de pe malul Dunărei, vorbește de admirabila solidaritate ce se constată între popoarele monarhiei, acum când procesul soluției interne e mai vădit ca oricând, să-mi îngăduiți să-i trimit răspuns nobilului conte câteva rânduri dintr'o pagină scrisă de cel mai ilustru poet al lor, Petöfi, care acum 60 de ani, în versuri, făcea o profeție, pe care o simțim că are să se realizeze în curând.

Intre șeful guvernului din Budapesta și vijeliosul poet maghiar, prefer să-l cred pe cel din urmă.

Iată profeția :

„Precum s'a risipit Ierusalimul,

Așa și tu menită ești peirei,

Austrie !

Și ca stăpânii lui, bătuți de vânturi,

Cezarii tăi vor pribegi în lume”.

Și mai departe, vorbind despre acești Cesari, adaugă :

„Voi le-ați furat popoarelor dreptatea.

Voi le-ați furat comorile,

Voi, hoți învesmântați în purpur,

Tâlhari încoronați.

Dar bogățiile furate,

Voi nu le veți lua în pribegie.

Sărmanii voștri sclavi, cari se ridică
 Desculți,
 Vă vor gonî pe voi
 Precum Arhanghelul din rai gonit-a
 Cu spada lui de foc pe-Adam și Eva."

(Aplauze prelungite).

Și mai departe, vorbind tot despre acești
 Cezari, spune :

„In rânza corbilor vă fie mormântul
 Și giulgiul vostru fie 'n veci blestemul
 Și hula neamurilor toate".

(Puternice aplauze).

La această îngropăciune, d-lor, suntem da-
 tori să azistăm și noi. Noi popor românesc, sun-
 tem chemați să aruncăm cel dintâi bulgăr de
 pământ pe acest sicriu vinovat. *(Mari aplauze).*
 Noi, fiindcă noi avem un răboj mai mare al
 suferințelor și noi ne înfățișăm la această în-
 gropare cu cea mai mare ură și cea mai mare
 durere în suflet, fiindcă noi am suferit mai mult
 pe urma brutalității ungurești și pe urma per-
 fidiei austriace. *(Puternice aplauze).*

Poporul românesc din Transilvania a slujit
 cu aur, a slujit cu sânge o ingraturdine mîle-
 nară; o mie de ani ne-au schingiuit ungurii;
 o mie de ani ne-a mințit Austria. *(Indelung pre-
 lungite aplauze).*

Nu voiî încercă să zugrăvesc astăzi tabloul
 sinistru al asuprirei noastre în Ardeal. Am fă-
 cut-o de atâtea ori, am făcut-o în alte părți și
 e atât de greu să repeți povestea unei morți
 care doare. Să-mi fie îngăduit însă, venind vorba
 de atitudinea istorică a Austriei față de noi,
 să-mi fie îngăduit să înfățișez, în câteva cuvinte,
 o formulă clasică a acestei minciuni austriace.

Știți cu toții că la 1848, poporul din Transil-
 vania, împins de făgăduințele Burgului vienez,

care ne puneă în perspectivă garanții depline de existență națională pentru viitor, poporul românesc din Ardeal s'a ridicat ca un singur om și și-a vărsat sângele a nu știu câta oară pentru împărat. Știți cumplita decepție, care a venit în urmă. Aduceți-vă aminte cum, sub era absolutismului austriac, abia câteva fărămituri de dreptate s'au putut da Românilor din Transilvania; știți cum Avram Iancu, această splendidă încorporare a energiei noastre repulsive și a avântului spre ideal, ducându-se la Viena, ca să reclame drepturile pentru dobândirea căroră luptase, a fost ademenit să primească o decorație, pe care mândrul Moț a respins-o spunând în cabinetul imperial: Nu ne-am luptat pentru jucării, vrem drepturi, Majestate! (*Mari aplauze*).

Din viața lui vreau să reînviu o scenă puțin cunoscută, dar care înfățișează minciuna austriacă în perspectiva ei istorică.

Eră în anul 1852, împăratul, — actualul împărat — eră în călătorie, în Ardealul proaspăt încă de sângele românesc vărsat. În sufletul bieților iobagi tresărea o nouă licărire de speranță pe urma vizitei imperiale; cu toții credeau, că o să se reverse bunătatea împăratului și că va face un act de dreptate cu ei după atâta prisos de jertfă. Cu toții, deci au roit în toate părțile: prefecți, tribuni, centurioni ai legiunilor de lănceri, așternând flori în calea domnitorului. Un singur om a stat retras în căsuța lui țărănească, Avram Iancu, leul rănit, se sbătea singur cu mândria lui, cu fruntea gânditoare deasupra căreia pe urma crudelor desamăgiri se apropiă umbra nebuniei. Vechii tovarăși au mers la dânsul să-l roage să se înfățișeze și el împăratului, să-i spuie o vorbă bună. Toate

stăruințele au dat greș : Avram Iancu a rămas mut și nu s'a mișcat. Intr'un târziu, după multă insistență, când s'au urnit să plece soții lui de arme, Iancu s'a ridicat și a spus câteva cuvinte, cuvinte lapidare. În laconismul lui de erou, Iancu a zis : *Nu merg la împărat, fiindcă un nebun și cu un mincinos nu se pot înțelege. (Aplauze puternice).*

Ceeace a spus, doamnelor și domnilor, Avram Iancu atunci, este adevărul trecutului nostru din Ardeal, este formula justă a minciunei austriace față de noi. Când vorbea de el, vorbea de neam și când vorbea de Habsburg zicea : Austria. O mie de ani noi am fost nebuni și o mie de ani ei au fost mincinoși. (*Aplauze*).

Dacă ar trăi astăzi Avram Iancu și dacă noi ne-am înfățișa lui, ca unui bătrân venerabil și l-am întreba de sfat, ce-i de făcut acum când se sbuciumă întreg sufletul nostru ? El ar răspunde : e de ajuns o nebunie de un mileniu cu care v'ați vărsat sângele pentru cea mai ingrată înfăptuire a diplomației europene. De acum nu mai aveți dreptul să fiți nebuni ! Austria va rămâne tot așa cum a fost, mincinoasă, fiindcă minciuna ei purcede din însăși fibrele bolnave ale acestui stat. Voi însă nu mai aveți dreptul să fiți nebuni.

Singura cale pe care trebuie să o urmați este aceea a armelor : nu mai vorbiți, ci duceți-vă acolo pe drumul năzuințelor noastre. (*Entuziaste aplauze îndelung prelungite*).

Acesta este drumul firesc pe care-l indică mintea noastră, instinctul popular de aici și de dincolo.

Acest drum noi îl vom urma și pot să ni se prăvălească capetele în țărână, visul nostru însă va triumfa.

Să fie deci liniștiți acei domni din București
 cari cer expulzarea mea și a altora, să fie li-
 niștiți, fiindcă în curând ne vom expulza noi
 singuri, în curând ne vom întoarce acasă și
 vă chemăm și pe D-voastră ! (*Entuziaste aplauze*
mult prelungite. Ovațiuni).

DISCURS

rostit la Congresul studenților dela Galați, 26 Aug. 1915.

Domnilor,

La București deunăzi treceam pe stradă, pe bulevardul Academiei. În după amiaza de vară roia împrejur toată goana fără odihnă a Capitalei. Cum mă strecuram înainte printre oameni grăbiți după afacerile lor, am văzut la statuia lui Mihai Viteazul un mănunchi de tineri ascultând cuvântarea unuia dintre dâșii, care le vorbea de pe pedestalul monumentului. Din cele câteva cuvinte răzlețe, cari au pătruns până la mine prin zgomotul dimprejur, am înțeles că erau studenți, o seamă din d-voastră, cari prăznuiau aniversarea mortului dela Turda.

Vă spun, domnilor, m'a mișcat o adâncă emoție atunci. Mi-am zis: iată un simbol! În acest zgomot asurzitor, în mijlocul acestei vâltori de patimi, în această încrucișare de interese și porniri egoiste, iată un pumn de iluminăți cu ochii ațintiți spre un ideal. Imprejurul lor vieața materială cu tot praful ei își strigă chiotul meschin, aleargă automobile, se grămădesc samsari, se agită nemți cumpărători de grâne și de conștiințe românești și în goana acestui amestec de târg și de care o ceată de

băieți privește în sus cu capul descoperit în fața unui mort de acum trei sute de ani...

Scena asta trecătoare mi-a luminat, domnilor, pe deplin tot rostul d-voastră în viața neamului nostru sbuciumat de astăzi.

Sunteți tineri și sunteți studenți, două cuvinte ca să simțiți svâcnindu-vă la tample fiorii unui ideal. Trecuți peste pragul adolescenței, păstrând încă toate amintirile ei senine, mijindu-vă lozincele bărbăției care e pe drum, dar neîmpărtășiți de decepțiile ei fatale, sunteți în perioada de frământare, de închegare a preceptelor de viață. Sunteți mustul care fierbe, cu tot neastâmpărul, cu toată vigoarea, cu toată pornirea impetuoasă a tinereții. Viața încă nu v'a prins în mreja ei, nu v'a domesticit încă, în sânge simțiți cum fulgeră instinctul libertății neînfrânate, aveți în toată tăria începutului puterea de a iubi și de a urî, aveți imaginație, aveți culoare, vă cercetează visul și arătările fugare ale iluziei... Din toate aceste și din paginile cărților cetite vi se plămădește în suflet sentimentul, care-i dă vieții noastre de oameni, cel mai profund, cel mai superior înțeles : *dragostea pentru alții...*

De aceea sunteți predestinați să fiți termometrul însuflețirii unui neam într-o perioadă de realizare a unei dorinți obștești.

*

Astfel fiind, cum să nu vă sbateți în friguri acum, când lumea pare o uriașe casă mortuară și când jumătate din trupul nostru sângerează de o moarte stearpă și fără țință ?

Vă înțeleg bine și-mi dau seama de viforul d-voastră. Nu voiu căută deci să vă zăgrăvesc pierzarea grozavă a Ardealului. O știți. Nici

așteptarea lui de fiecare clipă. O cunoașteți. Nici argumente n'am să vă aduc ca să vă demonstrez că războiul e o necesitate națională și ocuparea pământului nostru încătușat de Habsburgi un prilej de mântuire pe seama întregului neam românesc. D-voastră toate aceste le-ați pătruns și fibrele simțirii vi s'au cutremurat adese de aceste adevăruri.

Ce m'a adus aici, îndeplinind un mandat al Ligei și ascultând o vie dorință a mea, a fost o trebuință de ordin sufletesc, trebuința, domnilor, de a mă găsi din nou câteva clipe măcar în fața unor oameni a căror sinceritate pentru marea noastră cauză nu suferă nici o bănuială. Această dorință mi-o văd împlinită acum. Am, în sfârșit, din nou senzația desăvârșită a unei siguranțe morale, știu că nu mă găsesc în fața unor ființe hibride, indivizi neutralizați de somn și trândăvie, ci găsesc aici patimă, nervi, furtună, singurele însușiri cari pot smulge biruința unui ideal.

*

În alte împrejurări, dacă viața universală și mai ales soarta poporului nostru s'ar fi depănat în condiții normale, venind la un congres studentesc v'aș zice : Dragi băieți, treceți în bibliotecă, duceți-vă în laboratorii, munciți răzimați de coate în truda zilelor și nopților, acolo se culege înțelepciunea vieții.

Astăzi însă când continentul s'a coborât în tranșee, când fâlfâie aripa morții deasupra noastră, când însăși existența neamului e în joc, eu, cu toată răspunderea pe care o simt și cu toată distanța de vârstă care m'ar îndemna la moderațiune, eu nu pot urmări pe unii din profesorii d-voastră, nu vă pot trimite la școală. Nu zic să închideți poarta în fața potopului

de afară, dimpotrivă vă cer în largul vieții să-si simțiți asprimea ei și să înțelegeți ce vi se strigă la toate răspântiile că se prăpădește un popor.

Orice manifestație intelectuală, care nu privește marea dramă mi se pare astăzi o zădărnici.

Cineva îmi spunea, că la un spital din Franța unui rănit convalescent, ca să-și alunge urâtul, i s'a dat o carte să citească. Eră un roman al unui distins scriitor, — să zicem Paul Bourget, — în care pătrunzătorul analist zugrăvia cu mijloace superioare un colț tihnit de vieață burgheză în vremuri obișnuite.

Rănitul a cetit câteva pagini și a aruncat cartea la o parte. Și a zis așa :— „Eu vin din fața morții, din ploaia de foc a obuzelor. Aduc de acolo o morală nouă. Dacă nu puteți să-mi dați o carte, care să mă apropie de regiunile înalte prin care s'a plimbat sufletul meu în dorul lui de sacrificiu pentru Franța, atunci nu citesc nimic, sunt mai frumoase gândurile mele”...

Rănitul aveă dreptate. Intelectualitatea omenirii întregi a descins astăzi în tabăra morții.

Aceasta e datoria fiecărui om, care înțelege rostul unui condeiu, aceasta e și datoria d-voastră. Cu cât un popor are mai multe probleme de rezolvit prin sânge, cu atât rolul tinerimei e mai covârșitor.

Pe noi astăzi numai sângele ne mai scapă de prăbușire, numai prin sânge putem spăla o mare rușine care ne amenință.

De aceia, dragi prieteni, frământați-vă ! Scuturați praful de pe cărți și ieșiți la largul. Fiți elementul de purificare morală într'o epocă de materialism rușinos, lăsați bătrânilor să păzească ei comoara înțelepciunii, să fie ei creierul neamului, voi sunteți pumnul acestui popor,

care va trebui să lovească odată, dacă nu vrea să moară.

Intr'o țară în care cuminții se înmulțesc așa de îngrijitor, făceți-vă voi un titlu de glorie din a ascultă bătăile inimei. Numai așa veți avea pentru tâmpilele cărunte de mai târziu o rază de lumină și o justificare superioară.

DISCURS

rostit la întrunirea „Federației Unioniste” din sala Dacia
la București, 10 Oct. 1915.

Domnilor,

Nu voiui să țin un discurs, vreau să fac o mărturisire de credință.

Discursuri au fost destule un an de zile. De patrusprezece luni s'a plâns deajuns pe la toate răspântiile și s'a strigat în zadar peirea fraților.

Acum nu mai e de lipsă să ne bocim morții. Porțile țintirimului s'au închis acolo în Ardeal și în vremea asta a luat foc casa d-voastră. (*Aplauze*).

Dați-mi voie în această situație nouă să vă spun cu toată zgârcenia de cuvinte pe care o cer marile primejdii, cu conștiința împăcată în fața lui Dumnezeu și a oamenilor, să vă spun mărturisirea unui suflet pentru care suprema religie e dragostea țării românești. (*Aplauze furtunoase*).

Sunt convins că ceasul din urmă a sunat, nu pentru izbânda visului nostru, ci pentru scăparea României. (*Aplauze*).

De un an și mai bine au fost atâtea prilejuri când copitele cailor românești ar fi trecut cu atâta ușurință peste stârvul monarhiei de Habsburg. N'am făcut-o ! Am plâns, am ținut dis-

cursuri, ne-am târguit. În mijlocul Europei copleșite de flăcări și străbătută de un eroism de epopee am fost o insulă stearpă, România s'a înfățișat ca o tarabă de mici negustori în care pe ici pe colo se ștergeau lacrimile neputinței. Atâta tot. În schimb însă ne-au năpădit suflul toate buruienile otăvite ale neutralității. Ni s'au spurcat altarele din bătrâni și s'a scurs aici la București toată vâltoarea imoralității. Vânduții și spionii mișună cu capul ridicat în fața noastră și pe podul Mogoșoarei se strigă în gura mare monitoarele lor. (*Aplauze furtunoase*).

În acest timp dușmanii ne-au încercuit și azi își dau mâna la hotarele țării.

Nu trebuie să fii nici un mare strateg, nici nu trebuie să fi ațipit o vieață întreagă după culisele de carton ale diplomației românești, ca să înțelegi primejdia ceasului din urmă. Ți-o arată mintea limpede și bunul simț. Am spus-o și în alte părți, o repet și aici: în ziua când casca germană se va întâlni cu căciula bulgărească, trebuie să dărim statuia lui Mihai Viteazul, fiindcă visul nostru a murit atunci. Primul tren nemțesc care va trece la Constantinopol peste trupul Serbiei înfrânte, este ultimul tren al României. (*Ovațiuni entuziaste, bravo*).

Iată, domnilor, unde am ajuns.

Nu mai e vorba să scăpați Ardealul pe care l-a sacrificat dragostea frățească a României oficiale, este în joc însăși existența țării, care nu vrea să fie nici o colonie germană, nici un hinterland prăpădit al zarzavagiilor dela Rusciuk. (*Aplauze*).

În fața acestei rușini, paharul s'a umplut.

Țara românească trebuie să fie stăpână la ea acasă și să-și impuie voința ei. Acest neam, oricât de nenorocit, nu e un petec de orient

putred, e un colț de umanitate unde se simt chemările unui ideal. Cine nu înțelege instinctele de viață ale acestui popor ce se sbuciumă grozav de frigurile morții, cine se simte mai aproape sufletește de bronzurile grădinilor din Berlin, decât de barda din mâna lui Mihai Viteazul, n'are dreptate să-și spuie cuvântul la praznicul nostru. (*Aplauze entuziaste*).

Iată de ce, domnilor, în ceasul din urmă trebuie să ne ridicăm și să fim pătrunși de spiritul de jertfă care se desface din clipele mari ale istoriei noastre, pe care vrem s'o ducem cu un pas mai departe.

Nu mai suntem un cor de bocitori care lacrămează pe la colțuri de uliți, vrem să fim o ceată de oameni cinstiți, cari sunt gata să facă din cadavrul lor pedestalul gloriei de mâine. (*Aplauze furtunoase*).

Domnule Filipescu ! Nu ne-am adunat în jurul d-tale ca să ne dai portofolii și decorații. Ne pasă prea puțin cine va contrasemna decretul de mobilizare. Vedem în d-ta un strigăt smuls din durerea țării și de aceea te urmăim. (*Aclamații*).

Să știi că suntem gata pentru orice, să știi că țara s'a săturat de vorbe și că în ajunul pierzării numai muierile se bocesc.

Domnilor,

Eri s'a înfățișat la mine un domn necunoscut, — Dumnezeu știe cine l-a trimis, — care mi-a dat sfatul părintesc să-mi văd de treabă, fiindcă mi-e capul în pericol. I-am răspuns și lui cum le-am răspuns și altora : Mi-e absolut indiferent, dacă pentru triumful adevărului capul meu va cădea în văgăunele munților, ori va cădea la

București. Acest crez nu e al meu, e al d-voastră al tuturoră. (*Aplauze entuziaste*).

Iată mărturisirea pe care țineam s'o fac, nădăjduind încă în sănătatea morală a României.

Dacă m'aș înșelă, dacă ne-am înșelă cei cari am trecut munții ca să vă chemăm la noi, atunci nu ne mai rămâne decât să luăm în mână toiagul pribegiei, să plecăm pe fronturile active unde se varsă sânge, nu lacrimi neputincioase, pentru zdrobirea pajurei cu două capete care o mie de ani a mușcat din carnea noastră, și să nu mai privim înapoi spre România, cum n'a mai privit Lot din biblie spre flacăările Gomorei. (*Aclamațiuni*).

SCRISOARE D-LUI AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI

Mă întorc acum dela o întrunire din provincie, unde s'a vorbit de primejdia care ne bate la poartă.

Am găsit și acolo, ca și în alte părți, o lume dornică de fapte. E pretutindeni la fel. Toți oamenii pe cari îi întâlnești pe stradă, pe la gări, prin trenuri, cu toții au aceeaș credință, aceeaș durere. Și cu toate acestea, dintr'o unanimitate de simțire nu se poate închegă o hotărâre. Stăm așa și vorbim înainte, strigăm și gesticulăm ca într'o cafenea din Orient, în vreme ce vapoarele ungurești duc muniții bulgarilor și nemții își așează gurile de tun la Cladova ațintite spre Severin...

*

În starea asta ciudată de frământare sufletească îmi razim coatele pe masa de scris și mă conving tot mai mult de zădărnicia cuvântului.

Dau cu ochii peste cartea d-tale : „În lumea dreptății” și mă cuprinde un dor de a sta de vorbă cu d-ta, de a ne sbuciuma alături ca de alte dăți și de a căuta o deslegare. Mi-aduc aminte de noaptea de astăvară dela Târgoviște, când îmi vorbeai pe terasa din fața grădinei și

glasul care ți se pierde în foșnetul copacilor, descifră cu atâta amărăciune nenorocirea țării...

De atunci au trecut mai multe luni și în fiecare zi am pierdut din credință. Sunt aproape despoiat cu totul. Am ceva din senzația penibilă a unui om căruia i-a ars casa și care nu mai găsește alt mijloc de consolare decât un bilet de loterie, pripășit într'un buzunar al hainei.

Nu te vei miră, dacă într'o asemenea stare de om biruit, m'apropiu din nou de d-ta. Te-am socotit întotdeauna ca pe un frate mai mare și m'am măgulit cu ideea că avem aceiași concepție a îndatoririlor de scriitor în fața ruinei care ne amenință. Te știu că ești un chinuit de durerile altora, că nu te poți încercui de probleme metafizice, acum când ungurii ne deportază popii din Ardeal și când în Franța tunurile nemțești dărâmă catedrale...

Iată de ce vii să te întreb, dragă domnule Brătescu, ca pe un mare artist al țării, care ai văzut atât de limpede în inima acestui biet popor, ca pe un om cinstit izolat de bucătăria politicei curente, să te întreb : ce zici, ce faci, ce crezi în zilele astea posomorîte ale vieții noastre?

Nu ți se pare și d-tale că suntem în ceasul al unsprezecelea și că fiecare zi care trece, ne apropie de prăpastie?

Nu ești convins, că față de sângele din Ardeal, așteptarea României e o crimă, care desminte tot ce-am gândit noi o mie de ani, tot ce-au vorbit și au scris înaintașii noștri și toate bieteile năzuinți pe cari noi înșine le-am coborât pe hârtie?

Spune-mi, nu ți se pare îndreptățită orice revoltă, acum după cincisprezece luni de neutralitate stropită cu lacrimile neputinței?

Suntem noi, cari ne sbuciumăm până la paroxism, ca să smulgem țara dintr'o tânguire zadarnică și s'o punem în fața jerfei care trebuie să vie, suntem noi o ceată de nebuni cari strigăm în pustiu și sunt cuminți potoliții cari ne bat pe umăr și fac cu ochiul că : „o să fie bine”?

Este „Federația Unionistă”, care s'a smuls din îngrijirile pentru ziua de mâine, numai o înjghebare de politicieni cu apetituri de buget și noi cari o slujim cu sfințenie niște marionete ridicole trase de sfori nevăzute?...

*

Iată câteva întrebări cari îmi cad în condei, acum când simt cum mi se sfarmă un altar la care m'am închinat totdeauna. Fiecare ceas îmi smulge câte una din rădăcinele sufletului și văd că se apropie ziua când nemai simțind pământ sub picioare, va trebui să viu la d-ta, să te rog să ne aruncăm în foc cărțile minci-noase în cari am pus o speranță fără rost...

Răspunde-mi, te rog, câteva cuvinte. Și mângâierea și revolta d-tale pot trage în cumpăna oamenilor cinstiți.

DACĂ NU SE VA ÎNTÂMPLA...

Cum schimbă vremea sufletul omului...

Să fi venit cineva înainte cu câteva luni să-mi spuie, că din visul nostru nu se va alege nimic, că Bulgaria va intra în războiu și baionetele românești vor străluci mai departe în piața Teatrului, ca să apere neutralitatea, că nici Ardealul, nici propriile ei interese nu vor putea urni țara asta, — i-aș fi întors spatele acestui om, fiindcă mi s'ar fi părut sau cinic sau vândut!

Acum însă, după ce toate argumentele s'au epuizat și nemișcarea noastră stropită cu lacrimi începe să ia o înfățișare de operetă nenorocită, viziunea pierzării se desenează tot mai limpede și sufletul nu se poate închide în fața ei.

Se pune deci, după un an de nădăjduire temeinică, se pune întâia oară întrebarea crudă : *ce va fi, dacă nu se va întâmpla cum credeam noi?...*

Se mai găsesc încă destui oameni cinstiți în țară, cari pot judecă căderea politică a României actuale în situația ei de mâine. Ei pot lămurii judecata obștească asupra primejdiilor ce-și atrage acest Regat pe urma unei biruinți austro-bulgare. Tragedia de aici o vor spune-o ei, cum au mai spus-o și până acum. Din cuvântul lor se va vedea clar perspectiva viitorului. Cei ce

mai au lipsă de dovezi vor putea înțelege și vasalitatea germană care așteaptă în umbră și cotoșirea politică ce ni se pregătește astăzi dincolo de Dunăre. Ei vor prevesti și turburările interne, pe cari le va pricinui catastrofa și al căror germen numai orbii nu-l pot vedea. Lumea își va da astfel seama de urmările fatale ale inacțiunii cu arma la picior. Va ști că pe lângă ruina din afară se lămurește de pe acum și prăbușirea lăuntrică.

Din glasul acestor oameni va putea alege oicine icoana întunecată de aici...

*

Să zugrăvim însă în linii mari și pripite soarta Ardealului după o izbândă a Puterilor centrale.

Războiul continental privit prin prisma intereselor ungurești, este, cum s'a mai spus, un războiu național maghiar. Prin el se așteaptă o soluție definitivă pe seama politicei de imperialism, care s'a urmat consecvent la Budapesta de trei decenii încoace. O biruință austriacă ar întâri pentru totdeauna domnia rasei maghiare. În conflagrația de astăzi ungurii și-au găsit o justificare superioară de element conducător de Stat și în fața României depărtată pe veci de Dubla-Alianță ei vor reprezenta în viitor un razim puternic al intereselor germane opuse mării slave. Hegemonia lor va avea astfel o îndreptățire de ordin internațional și cotoșirea rasselor în Ungaria va fi o problemă capitală sprijinită deopotrivă și dela Viena și dela Berlin.

Intr'o asemenea situație, care va fi rolul politic al Românismului rămas încă între granițele monarhiei de Habsburg, grație sentimentului frățesc al României neutrale?

Politica din Ardeal avea în trecutul apropiat două puncte de razim și de orientare : *Viena* și *Bucureștii*. Dintr'un loc se așteptau oarecari atitudini binevoitoare în vederea unei Austrii confederate, care la un moment dat intră în planul cercurilor dela Belvedere, din celălalt se nădăjduia un ajutor hotărîtor în cazul unui conflict general. Războiul actual le-a dărâmat pe amândouă. Viena a intrat definitiv în apele maghiarismului triumfător, iar la București Ardealul a fost sacrificat.

Ca o urmare fatală, deci, a evenimentelor, se va impune ca poporul românesc din Ungaria, rămas politicește cu desăvârșire orfan, să-și găsească rostul pe viitor în cadrul rațiunilor de stat ale monarhiei maghiare. Va trebui deci să renunțe la orice aspirații de individualitate etnică distinctă și să-și caute un nou centru pentru puținele revendicări de ordin inferior, cari se vor mai putea formula într'o viață anihilată politicește.

Acest centru firesc al împrejurărilor schimbate va fi *Budapesta*.

Cine va considera această prevestire ca o profeție vagă a unui suflet amărît de micimea prezentului, se înșală. Un astfel de om nu înțelege nici tendințele elementare ale politicei germane, nici nu cunoaște starea actuală a românilor din Ardeal. Sufletul nostru de peste munți trece dela începutul războiului printr'o grozavă criză morală, care angajează toate fibrele societății. Fiecare zi de neutralitate a Regatului a dărîmat altarele din bătrîni. Așteptarea îndelungă și zadarnică a desmințit speranțele pe cari le inspirase o cugetare politică din moși-strămoși. Inacțiunea pînă la sfârșit va consacra definitiv în toate mințile credința că o Românie

indiferență față de moartea lor nu mai poate fi un factor pentru ziua de mâine.

Pe câmpiile din Polonia rusească nu se sting deci numai flăcări noastre, moare și legitimitatea istorică a partidului național român din Ungaria.

Sufletul acestui partid era susținut în luptele perpetue cu puterea de stat prin infusiunea morală a conștiinței de rasă, al cărei razim ni-l da credința ce-o puneam în România. Această conștiință odată distrusă, pierе și înjghebarea politică a cărei expresie era. Va dispărea deci ideea izolării, principiul fundamental al frământărilor de dincolo, vom avea imediat un partid guvernamental român cu toate consecințele fatale ale alcătuirilor hibride.

Agitația națională din trecut, nemai având o bază morală, nu-și va mai găsi nici un exponent pe nici un teren al vieții publice. În psihologia maselor indiferența dela București se va traduce în formula simplistă și logică, că România fiind o țară ticăloasă care și-a jertfit frații, când putea să-i scape, nu mai are dreptul la o legătură sufletească cu ei. Spiritul public de acolo se va încercui deci într'un zid chinez în fața oricărei manifestații din Regat, fiind toate compromise prin stigmatul trădării.

Cultura românească strivită s'ar prăbuși astfel alături de căderea politică. Paralel cu această criză morală s'ar desfășura destrucțiunea metodică a puterii de Stat, sprijinită din afară și lipsită de orice obstacol lăuntric. Temeliile edificiului nostru cultural, economic și social vor fi săpate și pecetea ungurismului biruitor se va împregna prin toate colțurile, unde o hotărâre bărbătească ar fi putut împlânta peste noapte ideea de stat român.

Iată tabloul care se prevede cu certitudine

după paravanul neutralității susținute de baionetele din piața Teatrului : *moartea unui popor*.

Viitorul ne surâde deci pe amândouă coastele Carpaților, ne surâde deopotrivă.

În vreme ce România strivită între blocul unguresc și trumful bulgar, va culege roadele neputinței de astăzi, dincolo se va sfărâma o existență națională. Ne putem aștepta aici la toate binefacerile adormirii de acum : la o știrbire primejdioasă a prestigiului Coroanei, la o revoluționare a claselor de jos, al căror interes l-a nesocotit pătura suprapusă, la o grozavă volbură a țărănimii trezite, și altele — și altele. În acest timp școlile românești din Ardeal vor fi măturate și statuia lui Arpad de pe Tâmpa Brașovului va fi ridicată din nou, ca un simbol real al omorîrei unui neam.

Cine nu vede conturile acestei icoane cumplite după rețeaua meschină a inactivității actuale, e ori un miop nenorocit, ori un suflet sterp, copleșit de propria lui beatitudine.

Cei cari o văd se cred datori s'o strige pierzarea care e pe drum, s'o strige în pustiu măcar, gândindu-se de pe acum la colțul de pământ străin unde vor trebui să plece în ziua când totul s'a sfârșit.

CEASUL DIN URMĂ

Privitorul dela teatru când asistă la spectacolul unei drame își dă seama că după desfășurarea unor peripeții există un anume punct culminant, care determină triumful sau căderea eroului. Această clipă te face să resimți în toată puterea lui fiorul tragic cum trece peste capetele mulțimii, ca o fâlfâire misterioasă.

Marea dramă care se petrece sub ochii noștri atinge astăzi punctul culminant. Intr'un an de zile, de când sufletul românesc e atras în vâltoarea continentului, au fost mai multe momente când simțiam cu toții cum mâna destinului se abate deasupra noastră și ne-arată drumul. Toate aceste momente au desăvârșit opera de lămurire definitivă a conștiinței unui popor. Ele au trecut și în balansarea perpetuă a echilibrului de forțe cari se ciocnesc a fost târîtă în mod fatal și soarta noastră. E datoria judecătorului de mâine să facă bilanțul și să fixeze rostul acestor prilejuri, când marile adevăruri ale istoriei neamului își mijau izbânda lor.

Un lucru e însă cert. Pe urma învălmășelei de un an și mai bine misiunea noastră e limpezită cu totul. În acest timp s'au sfârșit prejudecăți cari ne apăsau, s'au rectificat concepții din trecut, s'a înlăturat balastul unor orientări

greșite. Conștiința publică a țării, după o perioadă de dibuiri a ajuns în faza de perfectă luciditate și astăzi opera morală e un capitol încheiat. Lumea românească s'a strâns într'o singură tabără. Criminalii și neputincioșii izolați nu sunt o măsură de apreciere, când se judecă valorile sufletești ale unui neam întreg. Cu toții ne dăm seama astăzi, că întregirea României pe ruinele monarhiei de Habsburg e o necesitate de existență națională, care dacă va rămâne neîmplinită pe urma conflagrației actuale, *criza patriei* e numai o chestiune de timp.

Acest adevăr, care ne-a cutremurat în atâtea rânduri ajunge acum în pragul desnodământului. Drama noastră e în punctul culminant, suntem în ajunul ceasului din urmă. Clipa e atât de zguduitoare în măreția ei tragică, încât pare că doare povara ei. Niciodată un om smuls din carnea acestui popor, chinuitul, în sufletul căruia firea a sădit sbuciumul mulțimei, n'a putut avea senzații mai puternice, mai elementare. Biruința sau prăbușirea unui ideal își agită acum toate viziunile multicolore și cuvintele cari caută să se înșiruie într'un ultim apel la credința deaproapelui recad parcă înfrânte în matca lor.

*

Știrile cele mai precise din vecini ne arată că noul războiu ofensiv al austro-germanilor împotriva Serbiei a început. Deodată cu acest fapt coincide și pașii ea Bulgariei în acțiune alături de dușmanii noștri.

Nu e nici o trebuință să fie invocate îndrumările unei înalte strategii, ca să înțelegem de astă dată cea mai mare primejdie care ne-a amenințat cândva. O înfrângere a Serbiei, încercuindu-ne într'o mare de flacări, ar schimba România în-

tr'o insulă asvârlită în mijlocul unei mări, care ne-ar înghiți. Căderea Sârbilor e un preludiu al îngropării noastre.

Iată dar ceasul hotărîrii supreme. Dacă inima acestei țări nu e bolnavă, dacă nu suntem putrezi în toate fibrele simțirii, dacă mai există o sănătate morală care poate triumfă în mijlocul acestui biet popor sbuciumat, acum ne vom urni.

Toată frământarea de până astăzi va încetă și din îndemnurile clipei se va încheagă impulsul colectiv menit să tragă greu în cumpăna viitorului. Sbucnirea energiilor latente ale țăranilor noștri cinstiți ne va primeni lumea morală. Străinătatea străbătută de suflul unui eroism epic va avea prilejul să-și revizuiască aprecierile la adresa noastră. Se va convinge și ea, vom înțelege și noi, că România nu e o șleahță de negustori, nici o fațadă de cultură după care se sbat păcatele unui colț de orient libidinos, ci un petec de umanitate, unde se resimte pulsul istoriei universale.

Am ajuns în adevăr zilele mari, cari ne vor da măsura de judecare a justei noastre valori. Dilema e evidentă și se impune și minților celor mai simpliste : **ori intrare imediată în războiu cu perspectiva biruinței din prilejul ofensivei asupra Sârbilor, ori neutralitate și ruină.** Nu se vor găsi în această țară, afară de stârvurile morale, capete limpezi cari să vadă altfel problema. Cei cari vor conta numai la rezistența sârbească, ca la un mijloc de salvare a noastră, vor trebui pecetluiți pe frunte cu stigmatul unei micimi odioase, care pune dincolo de limita puterilor proprii izbânda unei cauze.

Nu mai sunt deci trenuri de așteptat și multe chibzueli de făcut.

România trebuie să tragă sabia. Intemeiată

pe credința ei și întărită de toate resursele unei îndelungi pregătiri, să declare războiul.

Acest strigăt răzbate acum ca un vifor sufletul întregului românism. El va susține trează înțelepciunea oamenilor pe-ai căror umeri se razimă destinele neamului, va fi un hotărîtor îndemn de solidaritate și va purifica atmosfera de miasmele corupției. Dumnezeu și dreptatea noastră ne vor feri de ezitări, cari ar putea zbi-ciui ultimele resturi de demnitate și-ar deslăr-tui asupra țarei catastrofa unei grozave dără-pănări lăuntrice.

*

În clipa mare când simțim că se clatină din temelii granițele vremilor cari s'au dus, când nu ne călăuzesc sentimentele unui patriotism regional, ci soarta întregului nostru neam, e un act de înaltă justiție morală faptul, că o seamă de Români din Ardeal suntem aici și ne putem uni năzuințele cu sufletul țării.

Nu ne vom frânge deci condeiul în două, cum ne-au îndemnat uneori zilele de grea încercare prin cari am trecut, nici nu vom fi siliți, împinși de desnădejde, să alergăm pe alte fronturi, ca să ducem acolo picătura noastră de energie împotriva dușmanului de veacuri.

Vom rămâne aici și ne vom întoarce acasă cu țara în care am crezut totdeauna. Dacă triumful unui vis de-atâtea generații ne va cere drept pedestal trupurile, în cari au svâcnit frigurile unei așteptări moștenite din părinți, noi le vom da.

În ceasul din urmă, pământul strămoșesc întreg tresare sub picioarele noastre. Așteptând clipa desrobirii sufletești, simțim parcă cum în gropile de pe câmpiile Europei morții noștri se întorc și, înțelegând că sângele lor a avut o țintă, orbitele lor goale se îndreaptă spre București.

NU MAI ȚINE MULT

Cum treceam eri pe stradă, m'a oprit în cale un vechiu cunoscut și m'a ținut în loc. Avea subțioară un teanc de ziare și reviste. Unchiașul zâmbiă :

— Uite, vezi maldărul ăsta de gazete ? Toate vă înjură. Eu le adun, fac colecție, fiindcă ăsta e numai începutul, are să mai vie...

— Așa crezi ?

Bătrânul tovarăș mișcă din cap dumirit : Sunt sigur ! Și ce e mai ciudat, — urmă el, n'o să vă înjure numai gazetele vândute nemților. Astea treacă-meargă, se țin de meserie. Dar dela o vreme o să vedeți că vă încolțesc și alții. Toți tihniții țării noastre a căror liniște o tulburați voi de-un an de zile cu spectrul războiului, toți miopii cari nu văd dincolo de bucătăria lor, toți au să vă arate că le sunteți inoportuni.

Trăgându-mă la o parte, simpaticul moș m'a privit adânc în față : Să nu te superi, dar am să-ți spun o întâmplare, o pățanie a mea, ca să înțelegeți cum sunteți pentru multă lume voi Ardelenii pe cari viforul ăsta năpraznic v'a adus aici ca să ne chemați dincolo...

Incredințându-l că dreptul supărării l-am pierdut de mult, bătrânul mi-a spus povestea lui cam așa :

— Eram într'o seară la o berărie, la o grădină publică, nu mai știu minte unde, că a fost demult. Știu că se făcuse o veselie strașnică. Atmosfera grea de glume, de cântece, de vorbe ușoare. Petrecea toată lumea, — o beatitudine generală.

Atunci s'a întâmplat că printre mesele cu chef a trecut un domn în haine negre. Un domn adus de spate, tânăr ca de treizeci de ani. Singur, cu capul în pământ, s'a așezat la o masă în colț. Când l-am văzut așa întunecat și posac ne-am oprit o clipă cu toții și ne-am uitat la el. Eră în adevăr într'un hal de plâns. Neglijat, cu ochii răătăciți, cu buzele strânse : o figură de biruit.

Din cel dintâiu moment ne-a fost desagreabil acest oaspe. Venise cu el și se așezase aproape de noi ceva din nenorocirea de-afară pe care o uitasem. De-acî o jenă care ne întorcea privirile în altă parte. Nu ne ziceam nimic, căutam chiar să nu-l vedem și să continuăm cu hazul nostru. Tocmai începuse nu știu care o anecdotă. Dar nu mergea. Pata cea de umbră pe fruntea noului venit ne întunecă și pe noi. Ne răcisem cu toții. Am mai lungit-o așa a silă până la o vreme, când unul dintre noi a ridicat capul : Mă rog, ce caută aici omul ăsta acru ? A venit să ne strice petrecerea, trebuie dat afară !

Chelnerul dela spate s'a plecat sfios și ne-a șoptit : E un nenorocit ! Înainte cu două săptămâni i-a murit și mama și nevasta într'un accident de automobil.

Văd ca acum. Am tresărit cu toții și-am strigat mai mulți deodată : Săracul...

Nefericirea lui ne-a mișcat. Vedeam tabloul îngrozitor : cele două femei sfărâmate de roțile mașinei, el în fața lor smulgându-și părul ca un nebun. Bietul om... Ne înduioșasem. Am ră-

mas muți cu toții și duși pe gânduri. Stam așa pierduți, cumpănind în minte nenorocul deaproapelui...

Cum să-ți spun însă, sufletul omenesc e ciudat. După un sfert de ceas frunțile au început să se descrețească, contururile tragediei se ștergeau. Nu mai aveă puterea noutății, scăzuse din intensitate, căpătase ceva din banalul întâmplărilor obicinuite. Reveniam la matcă pe rând. Glumele dinainte își resimțiau parcă gâdilitura lor și unul dintre noi a reluat firul anecdotei care se curmase. Atâta a trebuit să se spargă ghiata, că pe urmă șuvoiul oprit s'a pornit din nou...

Mi-aduc aminte, — continuă unchiașul, — cum la un moment dat unul din tovarășii noștri, unul cu obraji mari, l-a chemat pe băiat și i-a spus la ureche: Du-te, te rog, la domnul cela din colț, du-te și zi-i să nu se supere, dar să plece acasă. Povățuește-l că aici e local de petrecere, că strică cheful la lume, că indis pune pe toți, în sfârșit spune-i să plece...

Parcă-l văd pe bietul nenorocit.

N'a avut nici un gest de protestare, și-a luat pălăria și a plecat. Noi, firește, am petrecut mai departe. Totul fusese un incident numai...

Bătrânul s'a uitat la mine lung: — Atâta voiam să-ți spun. Nu te superi, nu-i așa? Ți-am spus întâmplarea asta... Poate nu se potrivește tocmai pe tocmai... Gândește-te... Concluziile trage-le dumneata...

Și s'a dus. ...

*

Concluzii nu sunt multe de tras și câte-ar fi, sunt simple. Bătrânul cam aveă dreptate.

Cetind ziarele, cari afară de câteva aproape în unison au cuvinte reci la adresa Ardelenilor,

trecuți aici ca să-și strige peirea de-acasă, cetind batjocurile cu cari eminenții noștri confrăți îi declară „*volintiri*” și-i poftesc frumușel peste graniță, cetind criticele severe prin care li se îngrădește libertatea cuvântului și văzând mai ales apatia crescând în jurul tragediei lor, s’ar părea în adevăr că pilduirea acestor rânduri nu e lipsită de-un fond de intuiție și că o parte din societatea de aici nu se uită cu deosebită mulțumire la acești Ahasveri rătăcitori...

Și, cu toate aceste, oricât de nepoftiți ar fi în ochii unora oaspeții vremelnici de astăzi, va mai trebui să fie suportați. O oarecare delicatetă va sili lumea să le îngăduie chiar o mică și inofensivă propagandă în jurul cauzei lor, îndrumați fiind, bine înțeleș, să fie cât se poate de modești și să nu ridice tonul...

Starea asta de tulburare sentimentală pricinuită de pribegii din Ardeal are însă totuși un avantaj. Ea nu va mai ține mult.

Iubiții noștri confrăți pot fi pe pace. În vre-un an de zile toată volbura asta trecătoare amuțește. Neutralitatea o va înghiți ca și când n’ar fi fost. Și fie încredințați toți acei cari au indispoziții pe urma *volintirilor*, fie încredințați că dacă întreaga țară — în care ei au crezut și cred — va rămâne până la sfârșit „*liniștită*” în fața ruinei lor de-acasă, atunci acești călători vor avea desigur bunul simț din povestea bătrânului, care înțelegând că nu trebuie să strice cu durerea lui o veselă petrecere, și-a luat pălăria și a plecat...

Puțintică răbdare deci, domnilor, nu mai ține mult....

VERIFICAT

1917

CUPRINSUL:

	<u>Pag.</u>
Un chinuit	5
Refugiații	11
Cum credeam noi...	17
Zile mari	17
Marii vinovați	21
Bucureștii petrec	28
Neutrallii noștri	32
Evoluția programului nostru politic	36
Fatalitatea sângelui — Serbia, Bulgaria, Grecia	42
Morți fără țintă: Cătanele	47
Oameni ai nimănui	51
Două clase primare	56
Crăciun pribeag	61
O legendă distrusă — Autonomia Transilvaniei	65
Tabacherea lui Nicolae Crăciun	70
Alma mater	74
Unul din cei mulți	79
O nedreptate	82
Note disonante	87
Anul morții în Ardeal	92
Cei din urmă	97
Pleacă și Maniu	100
A murit Împăratul.	104
Șvabul dela Mărișel	108
A murit un om: Ioan Slavici.	114
Cine sunt trădătorii?	122

	Pag.
O mângâiere	131
Calvarul nostru	135
Flori de sânge	163
Armata națională	170
Idealul politic în conștiința populară	176
Discurs rostit la întrunirea „Ligii culturale” din 15 Fe- bruarie 1915 la Dacia	183
Discurs rostit la întrunirea „Ligii culturale” dela Iași, 15 Martie 1915	191
Discurs rostit la întrunirea „Ligii culturale” dela Ga- lați, 19 Aprilie 1915	198
Discurs rostit la Congresul studenților dela Galați, 26 August 1915.	206
Discurs rostit la întrunirea „Federației ‘Unioniste’” din Sala Dacia la București, 10 Oct. 1915	211
Scrisoare d-lui Al. Brătescu-Voinești.	215
Dacă nu se va întâmplă...	218
Ceasul din urmă	223
Nu mai ține mult	227

